ÖYKÜ

WILLIAM SAROYAN

Yetmiş Bin Süryani

usul gereği

Yetmiş Bin Süryani, William Saroyan’ın The Daring Young Man on the Flying Trapeze (1934), Inhale and Exhale (1936)

ve ölümünden sonra yayımlanan Madness in the Family (1988)

adlı kitapları ile Hairenik Daily ve Saturday Evening Post gazetelerinde yayımlanmış on dokuz öykü ile

iki şiirinden oluşmaktadır.

Metinde birtakım kavramlar (*) işareti ile verilmiş ve

dipnotlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Orijinal metinde Ermenice veya Türkçe olarak geçen kimi kelimeler italik

dizilmiştir. Zaman zaman yazar da vurgu yapmak amacıyla

italik yazımı tercih etmiştir.

Türkçe yazımda, Ömer Asım Aksoy’un

Ana Yazım Kılavuzu (Epsilon Yay.) temel alındı,

Necmiye Alpay’ın Türkçe Sorunları Kılavuzu’ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

yayıncının notu

YETMİŞ BİN SÜRYANİ

ÖYKÜ

WILLIAM SAROYAN

ÇEVİRENLER

OHANNES KILIÇDAĞI

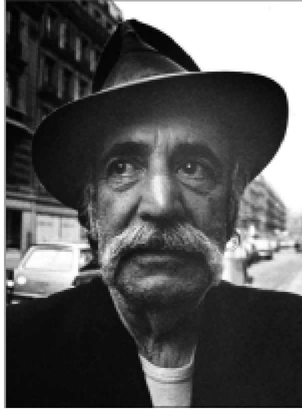
AZİZ GÖKDEMİR

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
William Saroyan
Yetmiş Bin Süryani
Permission to reprint by the
Trustees Leland Stanford Junior University

Special thanks to
Robert Setrakian and Dickran Kouymjian
William Saroyan Dizisi Editörü
Aziz Gökdemir
Photo by Kourken of Pasadena
Courtesy of Dickran Kouymjian
Kapak Tasarımı
Mehmet Sinan Niyazioğlu

William Saroyan

WILLIAM SAROYAN

1908 - 1981

Fotoğraf: Ara GÜLER

William Saroyan, Bitlis'ten Amerika'ya göç etmiş Ermeni bir ailenin, orada doğan ilk ferdi olarak 31 Ağustos 1908'de Kaliforniya eyaletinin Fresno kasabasında dünyaya geldi. Bir Presbiteryen rahibi olan babası, Saroyan üç yaşındayken ölünce, annesi, Saroyan'ı ve üç kardeşini yetimhaneye vermek zorunda kaldı. Yetimhanede geçirilen beş yıldan sonra çocuklar annelerine kavuşarak Fresno'da yeniden bir araya geldiler.

Eğitim sistemiyle yıldızı bir türlü barışmayan Saroyan on beş yaşında okulu terk etti. Aralarında cenaze işlerinin de bulunduğu, insana pek de ilham vermeyen birçok işte çalıştı. Asıl hedefi yazar olmaktı, bunun için bir yandan da öyküler yazmayı sürdürüyordu. Öyküleri birçok editör tarafından geri çevriliyordu. Yazmaktan neredeyse vazgeçmek üzereyken, açlıktan ölmek üzere olan genç bir yazarı anlatan "The Daring Young Man on the Flying Trapeze" adlı öyküsü Story dergisi tarafından 1933 yılında kabul edildi. Bu, Saroyan için bir dönüm noktasıydı. Derginin editörlerinden hiçbir davet almadığı halde, onlara, 1934 yılının Ocak ayı boyunca her gün yeni bir öykü göndereceğini yazdı. Gönderdi de. Kısa sürede öyküleri The American Mercury, Harper's, The Yale Review, Scribner's, The Atlantic Monthly gibi dergilerde yayımlanmaya başladı. 1934 yılının Ekim ayında Randon House yayınevi Saroyan'ın "The Daring Young Man on the Flying Trapeze, and Other Stories" isimli kitabını yayımlamaya hazırdı artık. Kitap o yılın en çok satan öykü kitabı oldu. Saroyan edebiyat dünyasına bomba gibi düşmüştü.

Bundan sonra, artık hep yazdı, yazmaktan ve gezmekten başka bir iş yapmadı. Bir süre Paris'te yaşadı. İçki ve kumar alışkanlığı yüzünden inişli çıkışlı bir grafik gösterse de elli seneyi aşan, başarılı ve üretken bir kariyer ortaya koydu. 1939 yılında The Time of Your Life adlı oyunuyla Pulitzer Ödülü'nü kazandı ama bu eserinin diğerlerinden ne daha iyi ne de daha kötü olduğunu söyleyerek ödülü reddetti.

Saroyan hayatı boyunca altmışı aşkın kitap –öykü, oyun ve roman– yazdı. Düzyazıda kendine özgü bir tarz yarattı. Akıcı, konuşur gibi, coşku dolu bu edebi tarz kendi adıyla **"Saroyanesque"** olarak anılır oldu.

Kendisinin de söylediği gibi, öykülerinde tek bir şeyi anlatır Saroyan; insanı. Yazarken içten ve yalındır. Onun eserlerinde, süslü tabirler, söz oyunları aramak boşunadır; aslolan, öykünün bütünü ve konudur.

William Saroyan, klasik tabirle hızlı bir hayat yaşadı, dünyayı ve bu arada ata yurdu Bitlis'i gezdi, evlendi, boşandı, sonra aynı kadınla tekrar evlendi, sonra yine boşandı. 1981 yılında, doğduğu yerde, Fresno'da öldüğünde, adı Amerikan edebiyatının en iyi kısa öykü, roman ve oyun yazarları arasına çoktan yazılmıştı.

Köklerine ve atalarının kültürüne bağlılığıyla, 1935'te, Avrupa gezisinin bir durağı olarak Sovyet Ermenistanı'nı ziyaret etmiştir Saroyan. 1978'deki üçüncü ve son ziyaretinde, yetmişinci yaş gününü de dostlarıyla birlikte orada kutlar. Vasiyeti üzerine, naaşının bir bölümü Erivan'daki ünlüler panteonuna gömülür.

Sunuş

Bundan yaklaşık on yıl önce bir gün, kendimi “Ermeni Gecesi” adlı bir olayın tam ortasında buluverdim.

Amerika Birleşik Devletleri’nin bir üniversite kasabasında, kampusun hemen yanı başında, yabancı öğrenciler ve bilim adamlarına lojistik destek veren International Center adlı kurumun bir avuç çalışanından biriydim. Merkezin birçok kişi için en çekici yanı, binasının konaktan bozma olmasıydı. Bütçenin bir kısmı, konağın odalarının öğretim üyeleri ve öğrencilere kiralanmasıyla karşılanıyordu. Balo salonuysa, davetler için kiralanabildiği gibi, öğrenci derneklerinin düzenlediği etkinlikler için ücretsiz tahsis ediliyordu.

Bu noktada, üniversitede yüksek lisans öğrenimi gören eşimin ve benim merkezde üstlendiğimiz idari görevin bir parçası olarak konakta yaşadığımızı belirtmem gerekiyor. Uzun lafın kısası ve kaderin bir cilvesi, üniversitenin derneklerine sırayla sunulan balo salonunu kullanma hakkı, tam da benim gözetmenliğim sırasında Ermeni Öğrenciler Derneği’ne gelmiş, bunun sonucunda da “evime” bir grup Ermeni öğrenci konuk olmuştu. Bilindiği üzere, tarihi nedenlerle Türkiye dışında nadir görülen bir tür beraberliktir bu.

Beklenen gece geldi çattı, bu tür kültürel etkinliklerde alışıldığı üzere yemekler yendi, şarkılar söylendi, fotoğraflar, resimler, elişleri sergilendi, danslar edildi. Benzer gecelerin müdavimi olan kasabalılar için de bir kültüre daha, dar ve anlık da olsa, bir pencere açılmış oldu. Ermeni öğrencilere gelince, onlar Amerikan eritmeciliğinin önü alınamayan silindiri önünde –bir gecelik de olsa– “yol kapatma eylemi” gerçekleştirmiş oldular. İçlerinde Ermeniceyi akıcı konuşanlar olduğu gibi, hemen hiç bilmeyenler de vardı. Birisi için kimliğin ana direği olan kültür, bir diğeri için folklorik çeşniydi. Aralarında soyadları yarı Türkçe olanlar belki bu sözcüklerin anlamını bilmiyordu; bilseler de bilmeseler de doğru telaffuz edebilecekleri çok şüpheliydi. Ve öyle görünüyordu ki, karşılarına çıkan Türkçe isimli başka bir kişinin milliyetini tahmin edebilecek birikimi yoktu hiçbirinin. Birlikte aynı çatı içinde geçirdiğimiz birkaç saat, belki yalnızca sürgün bir halkın gurbette başka bir halka dönüşümünün değil, iki halkın yabancılaşıp kopuşunun da örneği, simgesiydi.

O gece konakta bir araya gelen Ermeniler arasında William Saroyan da vardı: Duvarları süsleyen kilise resimleri ve İncil sayfaları arasında bir Saroyan portresi, hemen altına iliştirilmiş “Hadi bakalım, silin bu halkı yeryüzünden” diye başlayan, elinizdeki kitabın en sonunda yer alan paragrafla birlikte özenle çerçevelenmişti. Bu paragrafın sonuçlandırdığı öykünün Ermeni diyasporasında (Saroyan’ın tek bir öyküsünü bile okumamışlar arasında dahi) iyi bilindiğini öğrenmem çok sürmedi. Hatta ne öyküyü okumuş ne de yazarı tanıyan bazı insanlar, bu paragrafı gayet iyi bilebiliyorlardı.

* * *

Ülkemize baktığımızdaysa bunun tam tersi bir durumla karşılaşıyoruz: Tanınan bir yazar, tanınmayan bazı öyküler.

“Yoksul İnsanlar,” William Saroyan’ın Türkiye’de basılan derlemelerinden birinin adı; aynı zamanda, yazarın Türkiye’de bilinen ve çok sevilen yapıtları için yerinde bir özet. Bu yapıtlarda karşımıza çıkan, 1930’ların ekonomik bunalımı sonrasında düşe kalka, güle ağlaya yaşamlarını sürdürmek için çabalayan Ermeni göçmenler, Türk okur için Gazap Üzümleri’nin çerçevelediği bir dünyada yaşayan, ama Steinbeck’in roman kişilerine kıyasla daha “bizden” insanlardı.

Anadolu kökenli bu Ermeniler, Amerika’da, ama özellikle bereketli Kaliforniya’da onlara “memleket”i hatırlatan yeni bir ülke buldular (Ermeni anlatılarında bu karşılaştırmanın birçok örneğini görmek mümkündür, bu kitapta yer alan “Yaz Neşesi” bunlardan biri). Mahmut Makal’ın “Bizim Köy”ünü kitaplıklarına koyan Türkler de aynı şekilde bu öykülerde bir birliktelik yakaladılar, böylece 1915’te şiddetle fırlatılan bumerang, bir şekilde geri dönmüş oldu.

Özetlediğimiz bu süreç içinde Türkiye’ye çeşitli nedenlerle ulaşmayan Saroyan yapıtlarını üç gruba ayırabiliriz.

Birinci grup, ülkemizde defalarca basılan öykülerle aynı özellikleri taşıdığı halde, yazar şan şöhret kazanmadan önce Ermeni yayın organlarında yayımlandıktan sonra arşivlerin karanlığına gömülen öykü ve şiirlerden oluşuyor. Bu grubun içinde “Nenem,” “Yaz Neşesi,” “Berber Çırağı,” “Ömür Denen An” gibi, yıllarca unutulmuş, fakat çarpıcılığından hiçbir şey kaybetmemiş tipik Saroyan öyküleri; “Kırık Tekerlek” ve “Çocukların Ölümü” gibi, yazarın ABD’de basılan ikinci öykü kitabı için

arşivlerden çıkarılıp kullanılmış öyküler; ve “Fırat’a,” “Van Gölü’ne” gibi juvenilia olarak sınıflandırılabilecek gençlik şiirleri var. Bu yapıtların İngilizcede kitaplaşmasını ve bu sayede uzun bir yolculuktan sonra Türkçeyle buluşmasını James Tashjian’ın titiz bir çalışmayla derlediği My Name Is Saroyan adlı antolojiye borçluyuz.

İkinci grup, Saroyan’ın ABD’de yazar olarak ünlenmesini sağlayan, kimi zaman öyküden çok delidolu köşe yazısını andıran yapıtları kapsıyor. “Uçan Trapezdeki Genç Adam” adlı öyküyle simgeleşen bu öyküler, Saroyan’ı hep “Anadolulu” bir yazar olarak okumaya alışmış okur açısından önemli bir boşluğu dolduruyor ve ağzına koyacak lokma bulamayacak kadar fakir bir yazarın yaşamından çarpıcı bir kesit sunuyor.

Üçüncü grubu politik öyküler olarak adlandırmak mümkün; ama galiba bu terime hemen bir dipnot eklemek gerekiyor, çünkü yazar kendi açısından “Ermenistan’ın Evladı Antranik,” “Nereye Gidersen Git, Çığlığında Memleket,” ve “Sen Bir Ermeni, Ben Bir Ermeni” gibi öykülerle herhangi bir tartışma ya da polemiğe girmiyor, yalnızca 1915’in göçmenlerin gündelik yaşamına etkisini betimliyor. Başka bir deyişle, bir öyküde tarlada ter dökerken izlediğiniz genç adam, başka bir öyküde kıraathaneye gidip halkının uğradığı yıkımdan bahsedince birdenbire hemşerilikten çıkıp, yan bakılması icap eden bir varlığa dönüşmüyor; ikisi de aynı genç adam ve iki öykünün yazarı da aynı genç adam, William Saroyan. Bu kitapta yer alan bu “üçüncü grup” öykülerle portre biraz daha netleşmiş oluyor, o kadar.

Sanıyorum ilk kez karşılaşan okuyucular için “Antranik”in en ilginç bölümü masum Türklerin ölümüne –açıkça yazalım, Ermeniler tarafından öldürülmesine– değinen satırlar olacaktır. Saroyan’ın eserlerine bir bütün olarak bakıldığında bu cümlelerin şaşırtıcı olmadığını söylemek gerekiyor. İnsanları insanlık dışına çıkaran, izleyen diğer insanları insanlıklarından utandıran olaylara bakarken, sorunu, bozukluğu, çıldırmışlığı ve benzeri tüm olumsuzlukları şu ya da bu halkın değil, tüm insanlığın mayasında gören bir yazardı William Saroyan. Daha da önemlisi, kahramanların büstlerindeki çatlakları rötuşlamak yerine kalemiyle derinleştiren bir yazardı. 1915’in anılarda diri diri durduğu bir dönemde yazılan “Antranik,” bu ilkeli duruşun en çarpıcı örneği sayılabilir.

* * *

“Ermeni Gecesi”nin sonuna yaklaşıyorduk, artık duvarlardan resimler indiriliyor, sehpalardan vazolar, kitaplar toplanıp kutulara konuyordu. Bense elimde kablosuz telefon, salonda bir aşağı bir yukarı geziniyor, evimdeki kalabalığın artık çekip gitmesini bekliyordum. Paltosunu giymiş konuklardan biri öğrenci derneğinin başkanına yanaştı, “Bir şey sormak istiyorum kızım,” dedi. İlgilendiği konuya dört saat içinde ancak iki cümleyle değinilmiş olduğu için merakını giderememişti. “Soykırımda Türklerin hepsi mi size karşı cephe aldılar?”

“Hayır,” dedi başkan, duraksamadan. “Birçok kişi bize yardım etti, korudu. Belki onlar olmasa bugün ben ve arkadaşlarım burada olamazdık.”

Duvarda Saroyan çerçevesine sığmıyor, gülümsüyordu.

Aziz Gökdemir

Ömür Denen An

Babam Aram'ı hiç tanımadım. Oturma odamızdaki piyanonun üzerinde çerçeveli bir resmi vardı. Uçları kıvrık eski tarz bıyıkları olan, uzun boylu, genç bir adammış; yüzünde de vakur bir ifade. Öldüğünün bilincindeydim, ona dair hiçbir anım yoktu ama ölümün, onun hayatını, ya da en azından o hayatın benim için anlamını sona erdirdiğine inanmıyordum.

Abim Krikor, babamı hatırladığını söylerdi, ve gene Krikor'un dediğine göre, o, ilk önce bir yerde, ondan önce de daha uzak başka bir yerde yaşamış. Maaile şehirden şehire, evden eve taşınmışız. Sıcak bir günde, taşra yollarında ilerleyen bir arabanın arkasında oturduğumu, uzak bir rüyanın bir parçası gibi ben de hatırlıyorum. Ağaçların yapraklarını, samanların ve toprağın kokusunu, geçtiğimiz yolun kimsesiz görüntüsünü hatırlıyorum ama hiç konuşmadan bizimle oturan babamı hatırlamıyorum. Ben hatırlamasam da o oradaydı ve dizginler elindeydi, nasıl olur da varlığına dair en ufak bir fikrim olmaz anlayamıyorum. Herhalde bir iki dakika uyanık kaldıktan sonra uyumuş olmalıyım.

Sonraları, bana hiçbir şey söylenmemesine rağmen, onun artık yaşamadığını ve piyanonun üzerinde duran fotoğrafın onun resmi olduğunu anlamıştım. Anlayamadığım, yaşayan bir şeyin nasıl olup da bir noktadan sonra artık hayatta olmadığıydı; ama boş bir kâinat hayal edebiliyordum, içinde madde, hayat ve ışık olmayan bir boşluk. Zihnimdeki bu evrensel ölüm resmi benim için babamın şahsi ölümünün yerini almıştı. Onun artık hiçbir zaman maddi varlık kazanamayacak bir tür gerçeklik olması çok tuhafıma gidiyordu. Sık sık onun varlığını o kadar kuvvetli bir şekilde hissediyordum ki sokaktan gelip, hiçbir şey değişmemişçesine kayıtsızca eve gireceğine inanıyordum. Bu benim heyecanla umut ettiğim bir şeydi, çünkü onu görmeyi ve onunla birlikte olmayı her şeyden çok istiyordum. Ne zaman yağmur yağsa ve ne zaman sonsuza kadar kaybedilmiş bir zaman ve mekân için akıl almaz bir özlem hissetsem ön verandaya çıkıp yağmurun içinden sokağa bakar ve babam orada olacak diye hafif bir ürperti hissederdim. Onun yüzüne daha yakından bakmak için bir sandalyenin üzerine her çıktığımda, onun, dünyanın –hayatı boyunca bulunduğu– farklı yerlerinde hâlâ yaşadığını düşünürdüm. Babam o evden içeri hiç girmediği için Santa Clara Sokağı'ndaki yaşantımızda bir şeylerin hep eksik kalacağını hissederdim.

Ailemiz bir süre doğuda yaşamıştır. Doğunun iklimi eski memleketimizin iklimine benzemediğinden, babam yüzünü batıya dönüp güneşin daha parlak, toprağın daha yumuşak olduğu yerler aramaya başlamış. Bu yeni memlekette ben doğmuşum ve Krikor'un söylediğine göre, ben bebekken, Camel denen bir kasabada tavuk çiftliğimiz varmış. Ama tavuklar devamlı hastalanıp ölüyormuş. Babam tavukları yaşatmak için durmadan çareler düşünüyormuş. Bir kuluçka makinesi ve özel yemler, ilaçlar almak için borçlanmış ama tavukların ölümünü önleyememiş. Babam çok üzülmüş, mahzunlaşmış. Boş zamanlarında onu zengin edecek küçük şeyler icat etmeye uğraşıyormuş. Dönerken ıslık çalan yeni bir çeşit topaç tasarlamış, bu topacın çok para getireceğine inanmış. Akrabalar ve komşular ne yaptığını öğrenip babama gülmesinler diye annem topacı saklamış. Ciddi görünüşlü iriyarı bir adam olan babamın topaçlara olan ilgisinde tuhaf ve korkutucu bir yan varmış. Bir keresinde neden her evde Victor marka gramofon olması gerektiği konusunda yazdığı bir yazıyla birincilik ödülü kazanmış, ama para ödülünü almak için mağazaya gittiğinde meblağın en az 300 dolarlık bir alışverişten indirim olarak düşülebileceğini söylemişler.

Camel civarındaki birçok ailenin tavuğu olduğu için yumurta fiyatlarının iyice düşmesi normalmiş. Babam bunu öğrenene kadar boğazına kadar borca batmış. Eşyalarımızı bir arabaya doldurmuş ve Camel'den San Joaquin Vadisi'ne taşınmışız. Yol kenarındaki ağaçları ve yolun hazin görüntüsünü hatırlıyorum ama babamın o günkü halini bir türlü hatırlayamıyorum. Daha öncesine ait bir anım da yok, babam hakkında bildiklerimin hepsini ya Krikor'dan ya da aile içinde onun hakkında yapılan konuşmalardan öğrendim.

1876 yılında Van'da doğmuş. Şehirdeki Amerikan kolejinde öğrenim görmüş ve gezgin öğretmen olmuş. Diğer şeylerin yanı sıra köylülere devrime hazırlıklı olmayı da öğretiyormuş. Tutuklanmış ve hapse atılmış. Devrimci arkadaşlarının yardımıyla Rusya'ya kaçmış. Olaylar yatışınca doğduğu şehre geri dönüp evlenmiş. Ama eski memlekette güvenlik kalmamış bir kere. Hem de babam İngilizce edebiyat okuduğu için, öğrendiği dilin konuşulduğu bir ülkede yaşamak arzusuyla Amerika'ya gelmiş. Birkaç yıl sonra ailesi de ona katılmış. Amerika'da öğretmen piyasası çok kalabalıkmış. Babam sıradan işlerde çalışmış, çiftçilik yapmış, kendi kendine marangozluk öğrenmiş, tavuk yetiştirmiş, bir topaç icat

etmiş, yazı yazmış ve sonra da ölmüş. Öldüğünde otuzlu yaşlarının ortalarındaymış, bense ikiden biraz büyük…

Babamdan kalan, topu topu, iyi kumaştan dikilmiş iki redingot ve dördü İngilizce, ikisi Ermenice yarım düzine kitap. Annem, redingotları New York'taki bir ikinci el mağazasından aldığını ve kiliseye giderken giydiğini söylerdi. İngilizce kitaplar şunlardı: Güliver'in Seyahatleri, rahip William Dodd tarafından Shakespeare oyunlarından bölümler alınarak oluşturulmuş Shakespeare'in Güzellikleri adlı bir kitap, John S. Hart'ın İngiliz Edebiyatı Kılavuzu ve içinde "Kompozisyon Felsefesi," "Şiir İlkeleri" ve "Şiirler" parçaları bulunan Edgar Allen Poe'nun eserlerinin ilk cildi. Ermenice kitaplar ise Bedros Turyan'ın[1] şiirleri ve popüler bir hiciv olan, başlığı Saygıdeğer Dilenciler[2] diye çevrilebilecek bir eserdi. Bir de Ermenice aile İncilimiz vardı ama babamın şahsi eşyası olamayacak kadar eskiydi.

İngilizce kitapları küçük yaşta okumaya başladım. Ermenice okuyamasam da kitapları sadece tutmak bile hoşuma gidiyordu; çünkü biliyordum ki babam onları tutmuş, o kitaplara dokunmuş, sayfalarını çevirmişti. Tuhaf, süslü yazılar beni çok etkiliyordu. İlk önce hoşuma gitmemişti, çünkü yazıları okuyamıyordum. Ama büyüdükçe okuyamadığıma memnun oldum, çünkü böylece, harflerin benim için giderek babamın çok şeyler anlatan o engin sessizliğinin bir simgesi haline geldiğini fark ediyordum. Ermenice yazıların her bir sayfası, babamla dili ve konuşmayı aşan bir fikir ve duygu alışverişi gibiydi.

Babam bir de inek bırakmıştı miras olarak. Süt kendi başına önemli bir besin kaynağı olsa da Ermeniler için sütten yapılan yan ürünler daha da önemlidir. Süt ekşiyip katılaştığı zaman madzun[3] olur ve bu ekşi madde tanabur[4] denilen çok besleyici bir çorba yapmakta ve yaprak sarması gibi ulusal yemeklerin yanında çeşni olarak kullanılır. İçine Ermeni ekmeği doğrandığında kendi başına doyurucu bir öğün de olabilir. İnek bizim için oldukça önemliydi. Annem ineğe verilecek ot için her gün kırlarda birkaç millik bir yol yürürdü. Bir gün eve döndüğünde ineğin sırra kadem bastığını fark etti.

Kimin aldığını bilmesine rağmen annem kızmış gözükmüyordu. İlk önce ahıra gidip gübreleri kürekle temizledi; sonra da eve dönüp akşam yemeğini hazırlamaya girişti. O zamanlar dört yaşında vardım, olan bitenin gerçek sonuçlarını kavramaya başlamıştım. Seneler sonra o günü hatırladığımda, annemin akşam yemeğinde tek kelime etmediği aklıma geliyor. Bunun, kendine güvenden kaynaklanan bir sükûnet olmaktan

ziyade, şok ve hayal kırıklığından doğan derin düşüncenin getirdiği bir sessizlik olduğunu çok iyi anlıyordum. Hayvanın gitmesiyle birlikte öğünlerimiz çoğunlukla soğan, lahana veya domates çorbasından ibaret olmaya başlamıştı. Yine de kendimizi asla fakir hissetmiyorduk.

Yılda bir iki kere babamın küçük kardeşi Mikel bizi ziyarete gelirdi. Bu ziyaretler Paskalya veya Noel civarlarında olurdu. Eğer Paskalyaysa gelirken bana ve Krikor'a düzinelerce renkli yumurta, kız kardeşlerime içinde yumurta şeklinde şekerlerin bulunduğu sepetlerden; yok eğer Noelse kız kardeşlerime elbise, Krikor'la bana da ceket getirirdi. Mikel terziydi. Piyano da çalardı ama kendisiyle alay etmeyi sever, o küt parmaklarıyla ancak asma budayabileceğini, toprak sürebileceğini söylerdi. Biraz babamın fotoğrafına benziyordu. Yumuşak, müşfik bakışları, ünlü Ermeni tenor Şahmuradyan'ınkine[5] benzeyen melankolik, dingin bir sesi vardı. Doğrusu piyanoyu biraz acemice çalıyordu ama ben iyi şarkı söylediği fikrindeydim. Favori şarkısı, kederli bir köylü havası olan "Kele Kele" isimli parçaydı. Onu çalar, sonra da piyanonun başında sırtı bize dönük sessizce otururdu; o anda hepimiz bir sonraki şarkıyı merak ederdik. Neşeli veya atılgan bir adam değildi ama onu gördüğümüze hep sevinirdik, çünkü onda sahte veya yüzeysel hiçbir şey yoktu.

İnek götürüldükten birkaç ay sonra Mikel bizi ziyarete geldi. Başkasının evinde yemek yemek o ailenin üyelerine duyulan samimi bir yakınlığın göstergesidir. Mikel yemek için bir tas madzun istedi. O anda annemin yüzündeki utanç ifadesini hatırlıyorum. Artık ineğimiz olmadığı için evde hiç madzun da olmadığını söylemek yerine mutfağa gidip başka yemekler hazırlamaya koyuldu. Ben ve kız kardeşlerim durumu anlamıştık ama Krikor, "Govı darin (ineği götürdüler). Artık burada değil," dedi. Tabii amacı şikâyet etmek değildi, sadece bilgi veriyordu ve gayet masumdu.

Mikel yavaşça mutfağa gitti. Annemle Ermenice konuştuklarını çıkarabiliyordum. Ne zaman ben duymayayım diye alçak sesle konuşsalar, işin altında yatan sıkıntıları iyi bildiğimden, söylenenleri tahmin edebiliyordum.

Mikel, "Ne zaman götürdüler?" diye sordu.

"Çok değil, bir ay önce," diye cevapladı annem. "Artık gerçekten ineğe ihtiyacımız yok."

"Tabii ki ineğe ihtiyacınız var," dedi Mikel. "Beş kişi, yetişme çağında dört çocuk. Nasıl içinden çıkarsınız?"

Annem fazla zor olmayacağını söyledi. “Aç görünmüyorlar, öyle değil mi?” dedi.

“Neyse ne! Yarın buraya yeni bir inek getireceğim,” dedi Mikel.

Başka bir inek hatırlamadığıma göre annem Mikel’in bize yeni bir inek almasına izin vermedi herhalde. Onun yerine, kısa süre sonra, Santa Fe istasyonu yakınlarındaki Ventura Caddesi’ndeki Guggenheim Gıda Fabrikası’nda iş buldu da biz de daha zengin sofralara oturmaya başladık.

Santa Clara Sokağı’ndaki eve yerleştiğimizde, artık hayli anı biriktirmiştim ve bu sayede yaşayan bir varlık olduğumu net bir şekilde hissediyordum. O yıl, bir sonbahar akşamı, Krikor’la birlikte, kuru yaprakların yandığı çıtırdayan küçük bir ateşin yanında dururken, tozun dumanın arasından, babamın küçük kardeşi Mikel’i evimizin yanındaki boş arsadan geçerken gördüm; ve o an, yani batan gün, ateş ve yanan yaprakların kokusu, Krikor ve benim dünyadaki varlığımız ve Mikel’in bize doğru ilerleyen silueti bana o kadar yoğun ve tarif edilemeyecek kadar gerçek göründü ki bizim için asla ölüm diye bir şey olmadığına ve babamın da ölmediğine, hayat dolu geçirmeyi seçtiğimiz her anın sonsuza kadar var olacağına yürekten inandım. Bu his bende o kadar derindi ki içime neredeyse korku saldı. Mikel, bir çocuğun diğerlerine katılması gibi gelip ateşin yanında durdu ve sanki ta kadim zamanlardan kopup gelen kutsal bir anın huzurundaymışçasına hürmetle sustuk. Yabancı ama yine de aynı dünyanın parçası olan bir ülkede, beraberce ateşin yanında dururken, bütün geçmiş ve gelecek kusursuz bir bütünlük oluşturmuş, bilincimizde yer eden o kısa zaman diliminde ebedileşmişti sanki. O an, var oluşun hızı içinde bir huşu ve gönül ferahlığı, sahip olduğumuz görme, duyma, koklama, dokunma duyuları ve yaşadığımızdan dolayı bir minnettarlık içindeydik. Dinimiz hayattı, bu hayatın farkında olmaktı. Yaşıyorduk ve ölemezdik, çünkü yaşadığımızın farkındaydık ve sahip olduğumuz bu bilinç bizimle birlikte yaşamış herkesi, babamı, onun babasını ve bütün halkımızı ölümsüz kılıyordu.

“The Moment of Life”

Hairenik Daily, 26 ve 28 Kasım 1933

(“Sirak Goryan” takma adıyla)

Yaz Neşesi

Size akrabam Aslan'dan bahsetmek istiyorum biraz. Kuzenlerim Kurken, Dikran ve Peter'in, ayrıca Mary ve Ruth'un babası, ta Muş'tan kopup gelmiş kara tenli Aslan. Mesleği terzilikti bu adamcağızın; derken, bizim oralarda kuru üzüm ve kurutulmuş şeftali fiyatları fırlayınca dükkânını sattı, kasabanın yedi mil kuzeybatısında seksen dönümlük bir bağ-bahçe aldı. Dostları caydırmaya çalıştılar onu bu sevdadan, ama son zamanlarda sağlığı hayli kötülemişti ve çiftçiliğin kendisini iyi edeceğine inanmıştı bir kez. Hayatını kumaş başında iki büklüm, iğneydi iplikti makastı derken tüketmişti. Vaktiyle annemin ablasını almış, böylece ailemizin bir ferdi oluvermişti Aslan enişte. Sessiz, sakin, zayıf, hatta çelimsizdi; çehresine kocaman bir kara bıyık ve hüzün hâkimdi. Pek çiftçiye benzer hali yoktu sizin anlayacağınız, ama sıhhatini geri kazanmak istiyordu işte –beslemek zorunda olduğu aileyi de unutmamak gerek.

Aylardan ağustos; bir akşamüstü tek atın çektiği arabasıyla evimize uğrayıp abim Krikor'la beni aldı, bağa doğru hep beraber yola düzüldük. Kır yolunda araba kağnı hızıyla ilerleyedursun, çevremizi sarmalayan dünya olabildiğince sessizdi. Gerçi bir yandan rüzgâr göğe doğru serpilen otların arasından üfürüyor, görünmez kuşların garip çığlıkları ara sıra bizi yokluyordu. Ağustosböceklerinin alay yüklü bıcırtısı evimizdeki saati taklit ediyormuşçasına gürdü. Ve atın ayağının toprağa art arda dokunuşu, arabanın tekerinin aheste gıcırtısı kulağımıza geliyordu. Ama dünya sessizdi diyorum, çünkü bizlerden ses çıkmıyordu ve Aslan eniştenin kafasında bir şeyler kurmakta olduğunu, belki de düş gördüğünü duyumsuyorduk. Akşamın çöküşünde, otların, ağaçların kokusunda, tozunda insanı ürperten bir sessizlik vardı.

Uzaklarda güneş, dünyanın başka bir köşesine doğru eğilmiş gidiyor, denizle aramıza set çeken dağ sırasını gölgeler ardında bırakıyordu. Doğumuzda batımızda böyle yüksek tepeleri vardı dünyamızın, ortaya sıkışmış koca vadimizde de biz –ufak tefek, yere yakın, toprağa yakın– hayatımızı sürdürüyorduk. Kuzeye giden trenin düdüğü vadide yankılandığında sanki bir çığlıkmışçasına içimizde bir şeyler gerildi, acıdı. Çok geçmeden trenin çelik homurtusunu duyduk, ama kendisini göremedik.

Bir tarafta dünyanın başka köşeleri vardı, vadimizden uzak, bize yabancı, adlarını ancak gazetelerden, kitaplardan bildiğimiz yerler –Chicago, Philadelphia, New York, Londra, Paris, Berlin, Viyana. Beri

tarafta da sokaklarını, binalarını, kır yollarını, bağlarını, ağaçlarını, gökyüzünü, insanlarımızın yüzünü pek iyi bilegeldiğimiz küçücük şehrimiz. Bu koca dünyada belli bir yere ait olup orada bilinip tanınmak, sevilmek hoştu doğrusu, anlamlıydı. Araba ilerleyedursun, birdenbire aklıma bilmediğim yerlerin kocaman kentleri, kalabalığı, tümü bana yabancı onca insanın varlığı düştü; dayanılmaz bir yalnızlık hissettim. Hepimiz bu dünyanın insanıydık, ama hiçbir zaman her yerde birden olamayacak, yaşamın yüceliğini tamamen, eşzamanlı kucaklayamayacaktık. Bir yere gidebilmek ancak başka bir yere veda etmekle mümkün olabildiğine göre, vardığımız yeni noktaya, kendi iç dünyamıza mahkûm olacaktık hep.

Aslan'ın da ağzından tek kelime çıkmıyordu; bir şeyler düşündüğü besbelliydi. Ön tarafta tek başına oturduğundan yüzünü göremiyor ama duruşundan derin düşüncelere dalmış olduğunu seziyorduk. Ağzından tek kelime çıkmayışı özünde bizi ürkütmüyordu (iyi yürekli bir adam olduğunu bilir, severdik enişteyi) ama trenin çığlığından sonra dünyanın devasalığı içime korku saldığından, abim Krikor'a daha bir yanaştım. Onun aklından ne geçiyordu bilemem ama sanki Krikor da benim gibi trenin feryadından etkilenmişti.

Sessizlik uzadıkça ortalığa garip bir huşu çöküyordu. Konuşmadan, sakin sakin etrafı seyretmekle başlayıp korkudan konuşamaz olup çıkmıştık. Gözlerimiz Aslan eniştenin sırtına çiviliydi; derken kıpır kıpır güldüğünü fark ettik. Sırtı giderek daha belirgin bir biçimde inip çıkıyordu; nihayet sarsılmaya, yumuşak ama daha duyulur bir biçimde gülmeye başladı. Buna bir anlam verememiştik. Birdenbire bize doğru döndü ve o zaman gözlerinin yaşla dolu olduğunu gördük. Ama hâlâ gülüyordu.

"Oğulcağızlar," dedi bir yandan gülmeyi sürdürerek, "ne olur bağışlayın beni. Çıkmış burada oturuyorum, arkam dönük, konuklarıma iki kelime etmiyorum. Kabalığımdan değil, aklıma şu geldi, bu geldi, sizin arabada olduğunuzu unuttum, hayallere daldım. Bu yol, bizim eski ülkede küçükken geçtiğim bir yolu hatırlattı bana. Sizi boşladım sanmayasınız."

Gözyaşları yüzünden aşağı süzülüyor, bıyığını ıslatıyordu. Arabayı durdurdu, "Haydi yanıma gelin, hep birlikte önde oturalım," dedi. Krikor, Aslan eniştenin yanına oturdu, ben de onun yanına kuruldum. Aklıma söyleyecek bir şey gelmediği için susuyordum. Krikor, "Anlatsana enişte," dedi, "orası, büyüklerimizin ülkesi nasıl bir yerdi?"

"Burası nasılsa işte aynı öyleydi," dedi Aslan enişte. "Tıpkısı. Her şey aynıydı, toprak, gökyüzü, güneş; ben çocuktum –tek fark o."

Çiftlikteki eve giden bakımsız yola saptığımızda gülmesi durulmuş, gözyaşları kurumuştu. Sakin bir edayla, bize eski ülkede geçirdiği çocukluğunu anlattı, kavun karpuzun orada ne kadar kocaman olduğundan bahsetti. “Kabalığıma geldi,” diye yineledi. “Bu ne güzel, ne hoş bir gün dedim kendi kendime, her şey eskisi gibi memleketimizde –kendi memleketimizde. Neşeyle doldum, sizi unuttum gittim.”

Kışı çıkaramadı Aslan enişte; yaz boyu toprağa verdiği muazzam emek kaldı yadigâr.

“Summer Laughter”

Hairenik Daily, 12 Ocak 1934

(Sirak Goryan takma adıyla)

Nenem

Anneannem elli yaşlarında, kendine has bir Tanrı'ya şiddetle bağlı, ufak tefek ama güçlü kuvvetli bir kadındı. Bu Tanrı inancını kendi yaşadıklarından yaratmıştı; öyle bir inançtı ki adeta pagan bir tarafı vardı. Çalışma, idareli olma ve disiplinle geçen yıllardan doğmuş, şiddetli bir manevi kuvvet gibiydi. Kiliseye çok nadir giderdi ve düzenli olarak kiliseye gidenlere de sahtekâr, karakteri zayıf, cıvık insanlar gözüyle bakardı. Bu yüzden onun Tanrı'ya adadığı tutkulu ibadeti anlamlandırmak çok zordu. Masada yüksek

ve öfkeli bir sesle dua ederdi ve Ermenice Tanrı kelimesini telaffuz ettiğinde sanki kimse bu kelimenin anlamını ondan daha yürekten bilemezdi; bu kelimenin onun için kişisel bir anlamı vardı. Her zaman "İm Asdvadz" (Benim Tanrım) derdi, asla sadece "Tanrı" demezdi.

Ona, yaşlı kadınlara gösterilen saygının bir ifadesi olarak, anneanne anlamına gelen nene diye hitap ederdik. Parlak yüzünde daima sert bir ifade olurdu. Onu başına doladığı siyah örtü olmadan gördüğümü pek hatırlamıyorum. Ne zaman bizim evden içeri girse bütünüyle eski memlekete ait bir şeylerin aramızda dolaşmaya başladığını hissederdim. Senede bir iki kere bizi ziyaret eder, isterse uzun, isterse kısa bir süre kalırdı; bazen sadece bir gün, bazen bir, hatta iki ay. Genellikle, maddi durumları daha iyi olan diğer çocuklarıyla kavga edip onların evinde kalmaya dayanamadığı zamanlarda gelirdi.

Kavga etmeyi severdi. Öfkelenmek, çocuklarına kızmak, enerjisini tazeliyordu ve ona göre birbirlerini gerçekten seven insanlar arasında böyle şeyler normaldi. Bizim eve geldiğinde, "Onlara tek kelime anlatamıyorum. Bana kusur buluyorlar ve beni düşmanları gibi görüyorlar. Şaşılacak şey. Hayret doğrusu!" der, böylece geliş sebebini açıklamış olurdu. Fakat ifadesinden, gerçekte kızmamış olduğunu anlardık; bilakis, olayları getirdiği noktadan memnun bile olurdu.

Sağlığına çok dikkat ederdi; çocukları ve torunları sanki onun tecrübe ve zekâsının daimi koruması olmasa yaşayamayacak, zayıf, dermansız kimselermiş gibi onların sağlığı için de dertlenir dururdu. İnsanın bildiği her hastalık için nenemde basit bir tedavi bulunurdu, doktorlara inanmazdı. "Yat ve dinlen," derdi. "Yorgunsun." Herkesin sağlığı yerinde olsa bile, ona öyle gelirdi ki eğer kendi onları azarlamazsa, onlar için dertlenip endişelenmezse çok geçmeden hasta olacaklar. "Çocuğum," derdi bana,

“dışarı çıkarken şu ceketi giy. Soğuk almak mı istiyorsun? Sıkı giyinmeden dışarı çıkmayın diye öğretmedim mi ben size? Siz Amerikalı çocukları hiç anlamıyorum. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmiyorsunuz. Düşünmeden işler yapıyor, sonra da cezasını çekiyorsunuz. Oğlum Vahan senin yaşındayken yedi kişilik bir aileye bakıyordu.” Sonra anneme döner, “Ester, bu çocuğa daha kuvvetli yiyecekler versen iyi edersin. At gibi zayıf yüzlü,” derdi.

“Bir şeyi yok. Onun tabiatı böyle. Babasının yüzü de böyleydi. Aç değil, durmadan tıkınır,” diye cevap verirdi annem.

Bazen isimlerimizi unutmuş gibi yapar, hızlı hızlı, “Bu çocuk Aram, öyle değil mi? Görünüşe göre sıhhatli büyüyor,” derdi.

Yanından ayrılırken eğilir elini öperdik. Eğer iyi günündeyse bizim için dua ederdi, yok huysuzluğu üstündeyse, “Sizin sahtekârlıklarınıza tahammül edemem. Burası Amerika. Eski memlekette değiliz,” derdi.

Hiç okula gitmemişti, kendi dilini okumayı öğrenmemişti ama bir şair inceliğiyle anlattığı sayısız masal bilirdi. Kaç kere anlatırsa anlatsın hikâyelerin bir kelimesini bile değiştirmezdi. Olur da bir kelimeyi veya cümleyi sırasız söyleyecek ya da hikâyenin gidişatını değiştirecek olsa, “Hayır, öyle değil, böyleydi,” diye düzeltip devam ederdi. Hikâyeleri kendi ninelerinden, teyzelerinden duymuştu ama bize anlattıkları tıpatıp bu hikâyeler değildi; kendi tarzından, felsefesinden çok şey katar, sadece kendinin uydurabileceği ifadeler eklerdi. Bir sanatçı olduğu söylenebilirdi, kendi tarzında. Hikâyelerde ahlak dersleri verilirdi. Çocuklara cesur, onurlu, dürüst, kibar, çalışkan, tutumlu ve uyanık olmayı, fakirlere yardım etmeyi, şeytandan korkmamayı, hepsinden öte, tetikte olmayı öğretmek için tasarlanmış hikâyelerdi. Dünya, masumların faziletini, huzurunu ve parasını çalmak için planlar yapan kafalarla doluydu. İnsanlara çok fazla güvenmek doğru değildi, Tanrı’ya güvenmek daha iyiydi.

Nenem şarkı, kahkaha ve öfke doluydu. Yaz kış gün doğmadan kalkar ve gürültü yapardı. Sabahın köründe yarı uyur yarı uyanık, onun loş evde dolaştığını, ortalığı süpürdüğünü, odun getirdiğini, yemek pişirdiğini, kediye bağırdığını ve şarkı söylediğini duyardık. Hem dini hem dini olmayan şarkı repertuvarı genişti. Ara sıra, sanki insanları böyle şeylere inandıkları için yermek maksadıyla eski memleketin hüzünlü aşk türkülerini alaycı bir tonla söylerdi. Ama dini bir şarkı söylerken son derece ciddileşir, aynı zamanda çok da kızgın görünürdü.

Yazları öğleden sonra salonumuzda oturur, Türk kahvesi içer, sigara sarıp tellendirir ve dünyada olup bitenler hakkında annemle çene çalardı. Haberleri sıcağı sıcağına öğrenmekte, olayların ayrıntılarını bilmeden gerçekleri kavramakta esrarengiz bir yeteneği vardı.

“Memleketteki bütün balkabağı kafalılar,” derdi, “bağ satın alıyor. Topal Arşag bile 10 hektar toprak almış, herif yürüyemiyor bile. Tek konuştukları üzüm, incir, kayısı, şeftali, yoncalar, inekler, atlar, pompa makineleri, sulama, tarla sürme, budama, hasat, satış. Kimse başka bir şey konuşmuyor. Zannedersin ki çiftçi bir milletiz. Sanki içimizden hiç büyük adam çıkmamış, mimarlarımız, müzisyenlerimiz, tüccarlarımız ve şairlerimiz hiç olmamış sanki.” Sonra muzipçe göz kırpar, “Ayakkabıcılarımızı, berberlerimizi ve ayyaşlarımızı da unutmamak lazım tabii,” derdi.

Biraz sonra eklerdi, “Belki de onlar doğrusunu yapıyor. Önemli olan para biriktirmek. Herkes bunun peşinde ve eğer üzüm para ediyorsa isteyen herkesin bağcı olmaya hakkı var. Kış için yeterli yaprak ayırdın mı?”

Nenem düğün ve cenazelere gitmeye meraklıydı. Cenazelerden ağlamadan, metin ve her zamankinden daha hayat dolu dönerdi. Sonra anlatırdı: “İhtiyar Simon Vartanyan’ı da koydular toprağa bugün, gözyaşları sel oldu aktı. Bu şehre ilk geldiği zamanı hatırlıyorum, ne yapacağını bilemiyordu. Aç biilaç, tavşan gibi ürkek geziniyordu. Bir akşam bizim eve geldi, ‘Nene,’ dedi, ‘sen bizim eski aile dostumuzsun. Bana bir akıl ver, ne yapayım?’ Koca bir adamın öyle konuşması o kadar tuhafıma gitmişti ki onunla eğlenmek için, ‘Neden bir bisiklet almıyorsun?’ dedim. Ama ertesi gün gelip bana bisiklet aldığını ve sürmeyi öğrenmeye çalıştığını söyledi. Sonra bana kesekâğıdı ve fıstık –düşünün bir kere, kesekâğıdı ve fıstık– sattığını söylediler, mallarını da bisikletinin arkasında taşıyormuş. Ve şimdi, bütün o yıllardan sonra, karısına ve çocuklarına fıstık ve ayçekirdeği satarak kazanılmış küçük bir servet bıraktı. Zavallı karısı görünüşte ağlıyordu ama bana kalırsa onlar kurtuluş gözyaşlarıydı.”

Bir düğünden döndüğü zaman ise sinirli ve insanlara karşı öfke dolu olurdu. “Bu kadar alık bir çift daha görmedim,” derdi. “Kızın et topağı gibi elleri vardı, aptal gibi sırıtıyordu, damat da aptalın teki.” Bunları söylerken bir yandan da yüzünü ekşitirdi. “Damat iyi giyinmişti. Zaten bu ülkedeki herkes iyi giyiniyor. Burada bir öküzü bir âlimden ayırmak mümkün değil. Ama aptaldı. Bilmem ki böyle insanlar niye evlenir. Çocuklarının kendilerinden daha iyi yetişeceğini mi düşünüyorlar acaba? Valla hayret.” Ama bir süre sonra düşüncesizce konuştuğunu fark eder, “Hayır, aslında her

şeye rağmen sevimli bir çiftti. Hareketleri biraz çolpa, biraz kabaydı ama yine de yeterince sevimliydiler. Kız köylerin birinden oğlansa Halep'tenmiş. Gerçekten sevimliydiler," diye eklerdi.

Bazen nenem saatlerce hiç konuşmazdı, o zaman eski memleketi ve orada mahvedilen, katledilen, bozulan huzurlu hayatı düşündüğünü anlardık. Memlekette abileri ve kız kardeşleri varmış. Birçoklarının yok edildiğini biliyordu, geri kalanlar da evsiz, aç ve hasta... Saatlerce bir köşede oturur, tespih çeker, iç geçirirdi, "Ah, ah, paramparça, unutulmuş, parça parça, paramparça." Böyle zamanlarında anlardık ki onun kahkahası alelade bir kahkaha değildi, umutsuzluktan, çaresizlikten doğan bir kahkahaydı.

Yeni dünyaya alışmıştı, seviyordu. İngilizce olarak sadece en basit ve en bilinen selam sabah sözcüklerini konuşabilmesine rağmen tek başına kasabaya gidip alışveriş yapmakta hiç zorluk çekmezdi. Uzun yıllar komşuluğunu yapmış yaşlı bir İngiliz kadın hakkında anlattığı hikâyeyi her zaman hayretle hatırlarım. Nenem ve bu yaşlı kadın iyi arkadaşmışlar, ara sıra arka bahçelerini ayıran çitin yanında sohbet ederlermiş. Nenem yarı Ermenice yarı kırık İngilizce bir şeyler söylermiş, komşusu söyleneni anlamaya ve uygun bir cevap vermeye gayret edermiş. Bunları anlatırken nenem güler, "Kadını anlayamıyorum. Onunla neredeyse on yıldır Ermenice konuşuyorum, o da tek kelime anlamıyor," derdi.

Nenem yürüyüş yapmaya bayılırdı ve bazen ben de onunla birlikte kasabanın az bilinir yerlerine giderdim ki kaybolmasın. Eğer ağaçların çiçek açtığı ya da toprağın, sıcağın, yaprağın ve suyun kokusunun ortalığı sardığı bir yere gelirsek, "Derin nefes al oğlum," derdi, "Bu hava insana hayat verir. İyice içine çek. Kemiklerini sağlamlaştırır, yüzünü yuvarlaklaştırır. Bırak kanın bu tatlı suyu içsin. Derin nefes al. Kışın bunların hiçbiri kalmayacak."

San Francisco, Kaliforniya

“Noneh”

Hairenik Daily, 26 ve 28 Kasım 1933

(“Sirak Goryan” takma adıyla)

Berber Çırağı

Berber çırağı Markar kollarını sallaya sallaya, bağıra çağıra türküler söyleyerek, ha düştü ha düşecekmiş gibi zorlukla yürüyordu. Yer neresi derseniz, Muş, gölün öte tarafına düşer.[6] Saç sakal tıraşı, diş çekme zanaatlarını öğrendiği berber Mustafa'nın dükkânına gidiyordu Markar, ve her zaman olduğu gibi sarhoştu. Sokakta karşılaştığı herkesi, mümkün olduğu kadar eğilip, "Efendi," diye bağırarak selamlıyordu. Tombul dudaklarını kontrol edemediği için etrafa tükürük saçıyordu. Ama kimseyi rahatsız etmiyordu, hatta birçoğunu eğlendiriyordu. Gören herkes, akrabası olsun olmasın, ona gülümser ve, "İşte bizim soytarı Markar. Her zamanki gibi neşeli," diye düşünürdü.

İnsanlığın bütün gelişimi bir soytarının şahsında bir anda sıfıra iner, onun dünyasında medeniyetlerin en büyüğü göz açıp kapayıncaya kadar toz olur gider; ama sevilmeyen bir soytarı var mıdır acaba? O hiçbir köye, şehre, millete, halka ait veya bir döneme özgü değildir, herhangi bir çağın ürünü olamaz. Uluslararasıdır, memleketi bütün dünyadır. Issızlıktaki sonsuz kahkahadır o, doğrudan Tanrı tabiatından vücuda gelmiştir. Tanrı'nın yetimidir, yine de herkes onu sever. Her halkın evladıdır ama hiçbirini temsil etmez. Onun için insan insandır: Hay,[7] Kürt, Türk, Süryani, Çerkez, Tatar, Yahudi, Rum, Arap, Moğol ya da her neyse, hepsi birdir. Hepsi onun kardeşidir; hepsi zayıf, sefil ve acıklıdır. Hepsi aynı hayal ürünü mükemmellik fantezilerinin, yeryüzü cenneti rüyalarının, sonsuz saadetin peşinde koşar. Hepsi olması gerekenden fazlasını bekler hayattan. Hepsi aynı ruh bulantısından mustariptir. Öyleyse neden her insan gülerek içkisini içmesin? Neden her kalp içkinin ateşiyle yanmasın? Neden ruhlar içkinin sıcaklığıyla şarkı söylemesin? Neden bir adam ayık kalsın? İnsan dediğin zavallı, ölesiye yalnız, kayıp bir ruhtan başka nedir ki?

Antik çağın debdebesi soytarıyı sıkar, geleceğin vaatlerineyse kulakları tıkalıdır. Nefret onun kitabında iğrenç ve kokuşmuş bir şeydir. İkisi de hayata adanmış birer kurbanken, bir insan başka bir insandan nasıl nefret edebilir? Soytarı için önemli olan tek şey, zamana takılmış sürüklenen sabırsız ruhunun içkinin ateşiyle mahmuzlanıp ileri atıldığı andır. O andan sonra coşkuyla atlar zıplar, fırıldak gibi döner, takla atar, dans eder, sıçrar, hoplar, seker, sallanır; çılgınca geçen bir saate on yılın yoğunluğunu sığdırır. Her an neşeyi kovalasa da, soytarıyı her saatin sonunda keder ve yalnızlık bulur. Şarkı söylemek ister, ağzından köpükler saçar. Dua ederken

küfreder. Mütevazı olmaya çalışırken böbürlenir. Yine de bütün insanlar tarafından sevilir ve cömert merhametiyle Tanrı da ona gülümser. Hayat kaçkınıdır, evini, gelenekleri ve onların verdiği teselliyi terk eden; savurgan ama sonradan nedamet getiren oğuldur o, ve babasının en makbul evladıdır, kardeşlerin en çok sevileni.

Zavallı Markar, bayağı bir eğilip kalktıktan, tökezledikten sonra nihayet ustasının küçük dükkânına vardı. Islak dudaklarını ceketinin yenine sildi, dik durmak, sağlam ve ağırbaşlı görünebilmek için yiğitçe bir çaba sarf etti. Fakat vücudu bir anda çöküp eski, normal gevşekliğine geri döndü. Beyhude çabalamayı bırakarak dükkândan içeri girdi. Gözleri yabani ve kıpkırmızı, dizleri dermansızdı; elleri titriyordu, dili peltekleşmişti. Neyse ki çok iyi kalpli, ufak tefek biri olan Mustafa yalnızdı. Dumanlı gözleriyle Markar sadece bıyıklı, bulanık bir şekil görebiliyordu. Derken hemen görüntü çoğaldı ve üç ya da dört bıyık oldu. “Hiç şüphesiz bunlar Mustafa olmalı,” diye düşündü Markar.

“Mustafa,” dedi, “Ağa, Efendi, ustam, affet beni. Gene geç kaldım. Zamanında gelecektim ama kör bir adama evine gitmesi için yardım ettim. Kaybolmuştu, Ağa, görevimdi. Kasabanın en ucunda yaşıyormuş. Adam kör, Efendi, bütün kasaba boyunca ağladım. Gözlerim hâlâ ıslak, Ağa. Kör olmak hiç de hoş değil. Ne karanlık Efendi! Ne yalnızlık! Ağa, ne sefalet! Onu öylece yüzüstü bırakabilir miydim? Sen benim hâkimim ol. Tanrı beni affeder miydi hiç?”

Çırağına acıyan Mustafa koluna girerek onu dükkânın arkasındaki küçük odaya götürdü. Burada, sıcak öğleden sonralarında Markar müşteri beklerken berberin üstünde şekerleme yaptığı bir divan vardı. “Yat evladım,” dedi berber, “uyu biraz.”

Markar yumuşak divana gömüldü, dudakları sarhoş zihninin bir uydurması olan zavallı kör adamı sayıklıyordu hâlâ. Kör adam onun için insanlığın kimsesizliğinin bir sembolü, ruhunun önünde secdeye vardığı bir mabuttu. “Kör, Efendim,” diyordu, “Tanrı onu köpeklerden korusun. Alçaklardan. Hırsızlardan. Rüyasında, hepsi bizim güneşimizden binlerce kere daha parlak binlerce güneş görsün. Dudakları bakire dudaklarını öpsün. Ağa, biz ne kadar şanslıyız! Efendi, ne kadar mutluyuz!”

Berber, genç adamın nasıl olup da bu kadar güzel sözler söyleyebildiğine şaşırmamıştı, bu onun için yeni bir şey değildi. “Evladım,” dedi, “senin yalanların en güzel gerçeklerden daha tatlı. Uyu.” Markar kendini uykunun kollarına bıraktı, bir dakika geçmeden yüksek sesle

horlamaya başlamıştı bile. Mustafa, kapıyı arkasından yavaşça kapatarak dükkâna geri döndü. Bir sigara sardı, yaktı ve hoş kokulu dumanı içine çekmeye başladı. “Ne aptallık bu?” diye düşündü, “Çoğu zaman siftah yapamıyorum, bir de çırak tutmuş, bana yalanlar söylemesi için ona para veriyorum.”

“Kör bir adam ha,” diye dalgın dalgın söylendi. “Hayal gücü ne kadar zengin, düşünceleri ne kadar sıcak. Hiçbir zaman berber olamayacak. Asla. Pis kokulu sarhoş nefesinden şiirin en saf çiçekleri dökülüyor. Bir de berber olacakmış. Laf!”

Zavallı Markar. Onun uyuyuşuna bakan, dünyada kimsenin derdi yok zannederdi, horlaması bir tüccarınki kadar zengindi; zira insanlar bu tür şeylerde eşittir. Bırakın pejmürde kılıklı çırak ipekler giymiş tüccarın yanında uyusun, göreceksiniz burunları havayı aynı şekilde kapacaktır. Basit şeylerde bütün insanlar yan yanadır, müşterek, hazin ve değersiz; iyi bir pazarda insanın bini bir para. Çıplaklığın birliğinde, yoksul insan, papaz, şair ve siyasetçiyle kardeştir. En heybetli kişinin başından sarığını alın; sofu papazın siyah cüppesini çekin; mağrur kalpten güveni alın; kibirli ruhtan teselliyi, geriye ne kalır? Bir inilti, bir kaşıntı, bir horlama, bir burun çekiş, bir sızlanma; keçi gibi zıplama, bir osuruk ve bir papağanın saçma söylevi.

İnsan nerede? Kıyafetlerinden sıyrılınca akranlarının üzerinde, üstün bir yaratık mı olacak? Paralarını şıngırdatınca küçük bir Tanrı mı olacak? Sırtının genişliği, kaslarının gücü, başının yüksekliği onu insanlar arasında bir dev yapmaya yeter mi? Küçük bir pire yüzünden yakılan o değil mi? Kültürün nakışlı pullarının altında yatan hüzünlü işler değil mi?

Markar uyudu, horladı, rüya gördü. İnsanlar sadece acıda birdir; iş zevke gelince ayrılırlar. Akmayan bir dam, sıcak bir yatak, mütevazı ve faziletli bir insanı mutlu etmeye yeter. Onun için ekmek ekmektir, su mukaddestir. Basit, sade şeyler ona yeter. Çocukları dahi olmaz belki ama katil de olmaz. Karısı ne melektir ne de günahkâr. Dünya hoştur, zaman onu deliliğe sürüklemez; hayat güzel, Tanrı merhametlidir.

Fakat kötücül ruh, ister doğuştan soylu ister aşağı tabakadan, ister zengin ister fakir olsun hiçbir zaman memnun olmaz, hiçbir şart ve koşul onu hoşnut kılmaz. Tepelik bağlardan en yumuşak mor üzüm salkımlarını ona verin, ekşi diye homurdanır. Onu bir saraya koyun, “ahır burası,” diyerek figan eder. Eğer gün sıcak, güneş parlaksa yağmur yağsın diye söylenir; yağmur yağarsa sırılsıklam olduğunu söyleyerek mutsuz olur. Ona bir altın verin, yetmediğini söyler. Bin altın verseniz iki katını ister. Ona

kral olduğunu söyleseniz gene de huzursuzlanır, canı sıkılır. Tanrı oldun deseniz, yetmez diyerek oturur ağlar; çünkü içi kötüdür, damarlarında akan kan bozuktur, her parçası çürümüş ve yaralıdır. Anlayışı zehirlerle bulanmıştır, çiçek onun gözünde çirkin bir şeydir. Koku duyusu kirlenmiştir, çiçeğin kokusu burnuna leş gibi gelir. Duyuşu bozulmuştur, kuşun şarkısı canını sıkar. Dokunuşu siğillidir, başkalarının ellerinin hastalıklı olduğunu düşünür. Kendi cimridir, başkalarını cimrilikle suçlar. Yalancıdır; gerçekleri uydurma diye yaftalar.

Kılıksız, fakir, sarhoş ve darmadağınık olsa da Markar bir sultan kadar derin uyuyor, koltuğunda uyuklayan bir yargıç kadar kuvvetli horluyordu. Rüyası peygamberinkinden daha saftı, Tanrı'yı görüyordu. Nefesi pis kokuyordu ama ruhu tazeydi. Markar, ayyaşların, akşamcıların ve şairlerin, şarkıcıların ve dansçıların soyundan geliyordu. Hem ana hem baba tarafından ailesinde sağlam içiciler ve usta hikâyeciler vardı. Markar'ın doğumuyla birlikte zaten birbirlerine hiçbir zaman uzak olmamış bu özellikler mükemmel bir bütünlükte birleşmişlerdi; öyle ki genç adam sarhoşken bir şair, ayıkken bir ayyaştı ya da tam tersi; nasıl isterseniz.

Daha bir ay evvel, 7 Ağustos'ta Markar on dokuzuncu yaş gününü kutlamıştı. Güzel sözler söyleyecek kıvama gelene kadar içmiş, sarhoş kabadayılar gibi etrafta caka satarak dağda bayırda dolaşmış, tökezleye tökezleye çiftçilerin kapısına kadar gidip, dağların kutsal azizi, fakirlerin ve acizlerin koruyucusu olan Surp[8] Garabed aşkına mutlu olmalarını dilemişti. Doğum gününde o kadar güzel şarkılar söyledi ki şarkı söylemek için yaratılmış kuşlar onu kıskandılar ve mahcup olarak uçup gittiler. Kükremesi o kadar müthişti ki millerce uzaktaki aslanlar kendilerinden utandılar. O kadar içten kahkahalar attı ki sırıtan sırtlan keder içinde ağlamaya başladı. O kadar çevik bir şekilde hoplayıp zıpladı ki dağ keçileri onu kendi türlerinin üstün bir çeşidi zannederek peşine takılıp sıçrayıp oynamaya, mutlu mutlu melemeye başladılar.

Kısacası o gün Markar çok ama çok keyifliydi. Ruhu yükseklerde süzülüyordu ve gövdesi ağaç gövdelerinden daha güçlüydü. Ama bu, içkinin verdiği sahte bir güçtü ve hükmü geçince Markar yere yapışıp derin ve dingin bir uykuya doğru güçlü kulaçlar atmaya başladı. Saatler sonra, akşama doğru, on üç yaşındaki kardeşi Kerop onu iki büklüm, yüzünde insanda merhamet hissi uyandıran bir gülümsemeyle hâlâ uyuklarken buldu. Çocuk ancak uzun süre sarsıp tokatladıktan sonra uyandırabildi onu. Zavallı

Markar, aniden ayaklarının üstüne fırlayarak bağırmaya başladı, “Beni tokatlayan da kim? Kim Markar’ı tokatlamaya cesaret ediyor?”

Abisi için üzülen çocuk, “Seni eve götürmeye geldim Markar abi,” dedi.

Kendi kendine “Kerop’muş,” diye mırıldanan Markar utandı ve çok canı sıkıldı. Yine de çocuğun yardımını kabul etti ve yürümeye başladılar. Uyumak onu kendine getirmişti ve vicdan azabı duyuyordu. “Kerop,” dedi çocuğa uysal bir sesle, “eğer bir daha içersem Tanrı başımdan aşağı pislik yağdırsın, yerin dibine gireyim de bir daha çıkmayayım. Ah, başım, başım. Kollarım ne ağır, iradem ne kadar zayıf, inancım ne kadar gevşek.”

Bu bildik bir hikâyeydi, aile fertlerinin bu huyuna aşina olan çocuk için bunlar laf olsun diye söylenmiş sözlerdi. “Yo,” dedi, “ha, abi, evet tabii, bir daha asla. Bir damla daha içmeyeceksin Markar abi. Söz, değil mi?”

“Söz mü!” diye tekrarladı Markar. Vurgu için biraz durakladıktan sonra, “Evet Kerop, evet, evet. Kafam acıyla zonklayan bir kaya gibi. Söz veriyorum, söz.” Kardeşinin küçük elini sımsıkı tuttu ve sendeleye sendeleye tepeden aşağı inmeye başladılar. “Hay, canım çıksın benim!” diye içinden geçirdi Markar, “Küçük bir çocuk koca bir erkeğe adam olmayı öğretiyor.”

Zavallı Markar gene sarhoştu ve uyuyordu ve rüyasında sonsuz bir uykuyu düşlüyordu. Berber Mustafa ise oturmuş bir müşteri gelsin diye sabırla bekliyordu, tıraş edilecek bir sakal, kesilecek bir saç, çekilecek çürük bir diş.

San Francisco, Kaliforniya

“The Barber’s Apprentice”

Hairenik Daily, 5 ve 6 Ekim 1933

(Sirak Goryan takma adıyla)

Fırat'a

Fırat, aksa da sussa da benimdir,
Dağlardan beslendikçe coşar, kükrer.
Çoğumuzun belleğinden silinmişse de, bu gözler
Görmemiş olsa da, o kabarır, kopar gelir
Tepelerden düzlüklerden bir kral gibi.
Ya da belki hepsi söylence; kuruyup gitmiştir şimdi.
Eğer öyleyse, gerçekse bu, olsun varsın.
Fırat, içimde ölmez ırmaksın.
Süzül yatağından, söndür toprağının ateşini
Serinlet içimi. Uç ki izin kalsın, korkma
Kimse çekip yere çalamaz seni hoyratça.
Varsın merhametsiz olsun, gökler yakıp yok edemez neşeni.
Koş Fırat, koş benim nehrim,
Düşte de olsa, görüyor seni gözlerim.
San Francisco, Kaliforniya
"To the River Euphrates"
Hairenik Daily, 21 Ocak 1933

Van Gölü’ne

Yanıyor gözleri babamın, bakışı buğulu;
Geride kalıyor Van Gölü. Ey keder küpü iç deniz,
Babadan oğula yüreğimiz, dualarımız seninle şimdi.
Sert, hoyrat bir vedayla koparıldığı vatanın
Kıyısından batıya doğru yüzünü çevirdiğinde babamın
Duyduğu dehşet, huşu, benim içimde yaşıyor şimdi.
Bizi rahat bırakmayan acıların simgesi,
Doldukça dolan keder küpü, ey Van Gölü.
Toprağından dönmemecesine ayrıldı babam,
Efsanelerin beslediği o gökyüzünden uzak
Ölüp gitti ama ardında beni, küçük hayaletini
Bıraktı yas tutsun diye; soğuk, sislere gömülü,
Yağmurların yıkadığı o gölün, tüm ölümlü acıların,
Toplandığı o havuzun kıyısında ağıdını yakıp ağlasın diye.

San Francisco, Kaliforniya

“To Lake Van”

Hairenik Daily, 7 Nisan 1933

Kırık Tekerlek

Santa Clara Caddesi'nde, herkesin serbestçe dolaşıp, bahçelerde, sokak aralarında birbiriyle durmadan çene çaldığı göçmen mahallesinde küçük bir evimiz vardı. Bizden önce evde her türlü fıstık fındık kavurup pazarlayan bir adam yaşıyormuş. Evin iki deposunda, adamın kullandığı makinelerin büyüklü küçüklü parçalarını bulmuştuk; ayrıca kimi zaman döşemenin çatlaklarında fındık fıstık içi ve kabuk bulurduk. Bu evin temiz, sıhhatli bir kokusu vardı. Mutfak lavabosunun yakınında bir iki küçük çekirge ve bolca şu uzun bacaklı ev örümceklerinden vardı. Bir de kedi vardı. Eve taşındığımızda kedi oradaydı, biz de onu evin bir parçası olarak kabul ettik. Asilzadelere has bir kibir ve kayıtsızlık havası taşıyan, mağrur tavırlı siyah bir erkek kediydi. İlk önce karanlıkta, evin altında yaşadı, ama sonra havalar soğuyunca evin içine yerleşti. İsim bulmakla hiç uğraşmadık, Ermenicede kedi anlamına gelen Gadu diye sesleniyorduk ona.

Evimizin yanında iki çınar, arka bahçede aşağı yukarı yirmi yaşında bir İngiliz cevizi ağacı, küçük bir zeytin ve sundurmanın yakınında büyüyen üç leylak ağacı vardı. Sık yapraklı bir hanımelinin gölgesi sundurmaya vururdu. Ayrıca, ıtır, şeytanotu ve diğer yabani otlar da bulunurdu. Bir müddet sonra iki şeftali ağacı, bir kaktüs ve bir de keneotu diktik. Aslında şeftali ağaçları tesadüfen oldu; biz dikmedik, sadece yediğimiz şeftalilerin çekirdeklerini arka bahçeye attık, ağaçlar kendiliğinden çıktı, biz de çıkarıp başka yere dikmedik. Birbirlerine haddinden fazla yakın büyüdüler ama ya şanslı ya da inatçıydılar; öyle ki üç yıl sonra ikisinin döktüğü yapraklar bir yığın haline getirilip yakılacak kadar çoğalmıştı. Tam bahçemizin bittiği yerde büyüyorlardı ama çitimiz olmadığı ve sokağın hemen karşısındaki aile hariç yakın bir komşumuz olmadığı için şeftali ağaçlarını bizim kabul ediyorduk. Mesele meyve değildi; dışardan alacağımız şeftaliler yetiştirmekten daha ucuza gelirdi; asıl önemlisi bir canlının sağlıklı yetişmesinden sorumlu olmak ya da belki ağacın baharda açan çiçekleriydi. Yılda bir kere kız kardeşim Naomi pembe çiçekleri eve getirir, siyah bir vazoya yerleştirirdi.

Siyah vazodaki çiçekleri görünce birden her şey bize toz pembe görünürdü. Sanki bu yaşadığımızın göstergesiydi; yüzümüzü güldürürdü. Kışları çok gülerdik. Haftalar boyu kederli ve somurtkan olur, sonra birdenbire hepimiz kahkahalar atmaya başlardık. On beş yirmi dakika güler, ondan sonra tekrar durgunlaşır, kederlenirdik. Her şey muhteşemdi ama bir

yandan da hayli mahzun hissederdik kendimizi; çünkü şaşkınlık ve değersizlik duygusu içimize işlemişti.

Kaktüsten abim Krikor sorumluydu. Bir gün eve elinde dikenli bir kaktüs parçasıyla gelmişti. “Bütün buraların bir zamanlar çöl olduğunu ve her yerde bu kaktüslerden olduğunu biliyor muydun?” dedi bana.

“Yani burada kimse yaşamıyor muymuş?” diye sordum.

“He ya,” dedi Krikor, “Herhalde kertenkeleler, yılanlar, sert derili kurbağalar ve yırtıcı kuşlar hariç hiç kimse yaşamıyormuş. Hiç insan yokmuş.”

Vadimizin, sokakların, evlerin insansız nasıl olacağını düşünürdüm ve bu bana çok garip, çok olağandışı görünürdü.

“Yani,” derdim, “ta Selma’ya, Clovis’e kadar, orayı da aşıp Skaggs Köprüsü’nden öteye Kerman’a kadar hep çöl müymüş?”

“Bütün vadiyi kastediyorum,” diye cevapladı Krikor, “Burayla Coast Rangers ve Sierra Nevada Dağları arasındaki bütün düzlüğü diyorum. Şimdi bağlık olan bütün bu arazi yani. O zamanlar burası kupkuruymuş, onun için de suyu sulama kanallarıyla ve arklarla getirirlermiş.”

Krikor kaktüsü o gün dikti ve ben on yaşıma geldiğimde kaktüs, harika kırmızı çiçekler ve kimsenin nasıl yeneceğini bilmediği meyveler vermeye başladı; boyu da uzun bir adamdan daha uzun olmuştu.

Keneotu da kendiliğinden çıktı. Karşı komşumuzun bahçesinde yaşlı bir keneotu ağacı vardı; bir yaz o ağacın tohumlarından bir kısmı bizim bahçemize düştü ve ertesi yaz biz de bahçemizde küçük bir keneotunun sahibi olduk. Sanki yapma bir ağaç gibiydi, çok hızlı büyüyordu ve bir ağaca yakışmayacak kadar narindi. Küçük bir çocuğun ağırlığını bile taşıyamazdı; en küçük bir fırtına bile dallarından bazılarını koparıp götürürdü. Ama güzel yaprakları, temiz bir kokusu vardı, gölgesi de bayağı büyüktü. Biz dikmemiştik ama büyümeye başlar başlamaz hoşumuza gitmişti. Herkes hintyağından nefret ederdi ama bize göre ağacın bunda bir kabahati yoktu ki.

Yazları çok sıcak olurdu ve biraz serin hava alabilmek için sabahları erken kalkardık. Belediye her yaz Santa Clara Caddesi’nin ziftini sürüp düzeltmesi için uzun bir traktör gönderirdi. Bu traktör tekdüze bir gürültü çıkarır, durmadan boş yere gümbürdeyerek gider gelir, bizim eve bir yaklaşır bir uzaklaşırdı. Bom bom bom diye çıkardığı sesi ta sabahtan uzaktan uzağa duymaya başlardık, bizim eve yakınlaştıkça çıkardığı gürültü de artardı. Bu gidiş gelişlerin hayatın içinde var olan bir şeye benzediğini

sezer ama neye benzediğini tam olarak çıkaramazdık. Birbirimize Ermenice, "yegav noren," yani "geldi gene" derdik. Traktörün gidip gelmesine bir itirazımız yoktu ama cadde biraz engebeli olsa ne çıkar anlamazdık. "Nasıl olsa kimsenin caddeyi kullandığı yok," derdik. Yazları, yaşlı atının çektiği titrek arabasıyla karpuz satan Kasparyan, öğleden sonraları Ermenice "karpuz!" diye bağırarak caddeden geçer, onun dışında da pek bir trafik olmazdı. Acelesi olanlar bisiklet kullanırdı.

Yıllardan bir yıl, o zamanlar genç bir adam olan dayım Vahan, üstü açık, gıcır gıcır bir Apperson'la San Francisco'dan gelip, arabayı tam bizim evin önüne park etti.

"Nasıl, beğendiniz mi?" diye sordu. Koca Amerika'da sadece on bir Apperson vardı ve onlardan da sadece biri kırmızıydı. Dayımınki işte bu kırmızı olandı. Keyfimiz müthiş yerindeydi; hepimiz gülüyorduk, dayım Vahan ise sigarasını tüttürüyordu. Kız kardeşini, yani annemi aldı ve Roeding Park'ta bir gezintiye çıkardı. Annem ilk kez bir otomobile biniyordu ve kardeşiyle gurur duyuyordu. Hepimiz dayımın muhteşem olduğu kanaatindeydik. Yalnız Apperson'dan dolayı değil, heyecanı, enerjisi, gülüşü, konuşma şekliydi onu muhteşem yapan. Annemi geri getirdikten sonra kız kardeşlerim Naomi ve Lucy'yi kasabaya gezmeye götürdü. Abim Krikor elinde bir kitapla ön sundurmada oturdu ve sabırsızlıkla sıranın kendisine gelmesini beklemeye başladı. Krikor arabanın saatte elli mil yaptığını söyledi. O anda bizimle birlikte sundurmada oturan komşumuz Rupen, dayısı Levon'un Apperson'dan daha pahalı ve saatte altmış mil yapan bir Cadillac'ı olduğunu söyledi.

"Peki ama," dedim, "söyle bakalım kırmızı mı?" Arabanın siyah olduğunu üzülerek itiraf etti. "Amerika'da sadece bir tane kırmızı Apperson var," dedim. Bu, insanın büyük büyükbabasının Başkan Lincoln'ü gördüğünü veya atalarının buraya Mayflower[9] ile geldiğini söylemesi gibi bir şeydi, hatta daha havalıydı. Tekerlekli, büyük, kırmızı bir hurda yığınının köşeyi dönüp, gümbürdeyerek sizin evinizin önünde duracağını biliyordunuz ve bu size büyük bir şeymiş gibi görünüyordu. Çağımız makine çağı, denizin karşı tarafındaki Avrupa'da Savaş'ta makineli tüfek kullanıyorlar ve hızlı çalışarak zamandan tasarruf eden şeyler icat ediyorlar.

Dayım Vahan, Lucy ve Naomi'yle eve döndü ve bir Türk kahvesi içmek için içeri girdi. Kız kardeşine, San Francisco'da işlerinin ne kadar iyi gittiğini anlattığını duyuyorduk. Baro sınavlarını geçmiş, avukat olmuştu ama parasının büyük kısmını karpuz toptancılığından kazanmıştı. İleride

burada, Rowell Binası'nda bir yazıhane açmayı umuyordu. Annem küçük kardeşinden çok memnundu, onunla beraber güldüğünü, sorular sorduğunu duyuyorduk.

Krikor'sa yerinde duramıyordu çünkü dayısı Vahan kendisini arabayla gezdirmeyi teklif etmemişti ve o bunu isteyemeyecek kadar gururlu veya nazikti; ama ben yine de onun derdini anladım. Ailemizde bir avukat vardı, üstelik bir de kırmızı Apperson sahibiydi. Girişken insanlardık. Bu beni o kadar mutlu ediyordu ki oturduğum yerde rahat duramıyor, sundurmanın parmaklıklarında bir baştan bir başa yürüyor, sonra aşağı atlıyordum.

Dayım Vahan evden dışarı çıktığında Krikor arabadan birkaç adım uzaklıkta durmuş, hayran hayran bakıyordu. Arabayı o kadar toy ve uysal bir hayranlıkla seyrediyordu ki dayım onu yiyip bitirenin ne olduğunu anladı ve "Hadi çocuklar, atlayın da sizi gezdireyim," dedi.

Arabaya ilk önce komşumuz Rupen ve Krikor bindiler, ben de Krikor'un kucağına oturdum. Dayım Vahan motoru çalıştırdı, büyük bir duman bulutu ve dehşetli bir gürültüyle kalktık. Annemin, Lucy ve Naomi'nin sundurmaya çıkıp bize el salladıklarını hatırlıyorum. Kasabada heyecan verici bir gezinti yaptık, sevinçliydik. Dönünce annem iki soğuk karpuz kesti, hepimiz salonda oturup karpuz yiyip çene çaldık. Hava çok sıcaktı, hepimiz terliyorduk ama hayatımızın en huzurlu anlarından birini yaşıyorduk.

Dayım Vahan, "Böyle bir ülkede yaşadığımız için ne kadar şanslı olduğumuzun farkında değiliz," dedi. "Fırsatların sonu yok. Herkes özgür, herkes ilerleyebildiği kadar ilerler." Ermenice konuşuyordu, çünkü bu onun için daha kolaydı. Amerika'ya geldiğinde on üç yaşındaymış, o zaman ise yirmi iki yaşındaydı. Krikor'a, kendisi için bir kariyere karar verip vermediğini sordu, Krikor utandı ve karpuzları arka arkaya ağzına tıkmaya başladı. "Umarım," dedi dayım "hukuk okumaya karar verirsin." "Tabii," diye onayladı annem. Oysa ben Krikor'un müzisyen olmak istediğini biliyordum, çünkü bana anlatmıştı, ama bir şey söylemedim. Bir iki gün sonra dayım kırmızı Apperson'una atlayıp geri döndü ve biz bu ziyaretin ilk anda dikkat etmediğimiz ayrıntılarını kendi kendimize tekrar etmeye başladık.

Huzurlu bir evdi bizimki; geçen zamanın farkında değildik. Bir öğleden sonra Krikor eve elinde küçük siyah bir el çantasıyla geldi. Çantayı yemek odasındaki masanın üzerine bıraktı, içinde ne olduğunu öğrenmek için etrafına toplandık. Krikor'un ne yapacağı belli olmazdı, her şeye

hazırlıklıydık. Krikor ise çok heyecanlıydı ama konuşmuyordu. Kilidine küçük bir anahtar sokup çantayı açtı. İçinde bir kornet vardı.

Hatırladığım kadarıyla nerede yaşarsak yaşayalım her zaman evimizde piyanomuz olmuştu. Bazen kimsenin aylarca piyanonun yanına yaklaşmadığı olur, sonra birden herkes piyano çalmaya başlardı. Kardeşim Lucy ders almıştı ve notayla çalabiliyordu. Chopin'in, Liszt'in, Mozart'ın eserleri gibi ciddi parçalar çalardı. Naomi kulaktan çalardı, çaldığı şarkılar da daha ziyade notaya dökülmemiş halk şarkılarıydı, Keep the Home Fires Burning, I Love You California, There's a Long Long Trail, Smiles, Dardanella, Oh, What a Pal was Mary ve bunlar gibi şarkılar işte. Bense ne notayla ne de kulaktan çalabiliyordum, fakat farkına varmadan bazı melodiler icat etmeyi beceriyor, sanki elimde olmadan dönüp dolaşıp hep bu melodilere takılıyordum. Umutsuzluğa kapıldığım anda, piyanonun tuşlarına keşfedebildiğim bütün tempo ve hızla vururdum ve en sonunda hep kız kardeşlerimden biri beni piyanodan uzaklaştırırdı. Piyanoyu çıldırmış gibi çaldığımı söylerlerdi. Piyano çalmak için neden gayret göstermem gerektiğini bilmiyordum ama bana mutlaka piyano çalmalıymışım gibi geliyordu. Hepimiz yaşıyorduk, dolayısıyla bana öyle geliyordu ki bir hareket olmalıydı. Buna şiddetle inanıyordum, her şeyin aynı kalması, tekrar tekrar aynı işleri yapmak beni çileden çıkarıyordu, ne yapacağımı bilemiyordum. Ve sonra hepimiz bir kere daha gülüyorduk.

Artık evimizde başka bir müzik aleti daha vardı. Krikor'un korneti, karmakarışık, kaba bir nesneydi; bir müzik aletinden ziyade su tesisatlarında kullanılan abuk sabuk parçalara benziyordu. Krikor bir nota sehpasıyla, kornet çalmayı öğreten bir kitap aldı. “Noel'de Barcarole'yi çalacak kadar ilerlemiş olacağım,” diyordu. Alete üfledikçe üfledi, dudakları şişti ve yara oldu. America'yı şöyle böyle çalmayı öğrendi, hatta kötü bir My Old Kentucky Home versiyonu bile çalabiliyordu. Ne zaman America'yı çalmayı denese ayağa kalkmam için ısrar ediyordu.

Uzun zaman çalıştı; aleti artık, kedi gibi, çekirgeler veya İngiliz cevizi ağacı gibi evin daimi bir parçası kabul etmeye başlamıştık; ama Krikor Barcarole'yi çalmayı bir türlü öğrenemedi. Baştan beri bu işte zorlanıyordu, yavaş yavaş heyecanı söndü, içine bir şüphe düştü. Yaptığı müzik onu tatmin etmiyordu, ilk önce kahramanca bir teşebbüsle sadece notalara göre çalmayı deniyor, sonra birden sapıtıp acayip sesler çıkarıyordu. Bu gürültünün güneydeki bira fabrikasından kuzeyde Adliye Parkı'na kadar her yerden duyulduğunu biliyorduk, çünkü bize böyle söylemişlerdi. Bir

müddet sonra üfleyemeyecek kadar yorgun düşer, oturur, böyle zamanlarda çok zavallı görünürdü. “Sorun nedir anlamıyorum,” derdi, “kitabın söylediği her şeyi yaptım, düzenli çalıştım.” Kornete acı acı bakar, “Ne dersin, acaba bu alet mi çok eski yoksa ben mi yeteneksizim?” diye sorardı. Ne düşüneceğimi bilmiyordum ama Krikor’un duygularını anlıyordum, çünkü ben de aynı şeyleri hissediyordum. Yapılması gereken bir şey vardı, mükemmel, kusursuz, zarif bir şey ama ne olduğunu bulamıyorduk.

Çevre sokaklardaki bütün insanlar Krikor’un bir korneti olduğunu biliyorlardı. O yoldan geçerken, “Gidene bakın. Bütün şu gürültüyü yapan çocuk. Bir korneti var, nasıl çalınacağını öğrenmeye çalışıyor. O sesleri çıkaranların sokak kedileri olduğunu sandık ilk önce, ama kediler gündüz vakti öyle sesler çıkarmazlar ki,” diyorlardı.

Her yaz traktör geri gelir, günleri feci ama nafile bir gürültüye boğardı. İngiliz cevizinden dökülen cevizleri toplar, kutulara doldururduk. Değişim alttan alta daima sürüyordu; her bahar kız kardeşim Naomi şeftali çiçeklerini siyah vazoya koyardı.

Bir gün Krikor, “Korneti bırakmaya karar verdim. Çalamıyorum,” dedi. Kararını uzun uzun düşündükten sonra vermişe benziyordu ve bence bu cesurca bir karardı. Bir hafta geçmeden eve bir bisikletle geldi; ayakları pedallara yetişemediği için, seleye değil alttaki yatay çubuk üzerine oturarak sürüyordu bisikleti. Neredeyse on iki yaşındaydı ama boyu yaşına göre kısaydı. Annem, sokağın başından Krikor’un iki büklüm pedal çevirerek geldiğini görünce, sundurmanın merdivenlerinden koşarak sokağa çıktı. “Eve getirdiğin bu şey de ne?” dedi. “Götür şu garabeti buradan. Ömür boyu kötürüm mü olmak istiyorsun?”

Krikor bisikleti arka bahçeye götürdü ve selesini alçaltmayı denedi. Çok çabaladı ve seleyi olabildiğince alçalttı ama yine de bisiklet onun için çok büyüktü, gene çubuğa oturarak sürmek zorundaydı. Annem akşam bisikleti eve taşıdı ve bir dolaba kilitledi. “Baban,” dedi Krikor’a, “sapasağlam dimdik bir adamdı ve annen de dimdik bir kadın! Ne olursa olsun kendini sakatlamana izin vermeyeceğim. Eğer bisiklet kullanman gerekiyorsa selesine oturarak sürebileceğin bir tane bulsan daha iyi olur.”

Krikor, aşağı yukarı iki yıldır okuldan sonra Evening Herald gazetesi satıyordu, para biriktirmişti. Annem kazandığını biriktirmesi için onu teşvik etmişti ama parasını istediği gibi harcamasına karşı değildi. On ikinci yaş gününde eve, kendisine yedi dolar elli sente mal olan bir pastayla geldi. Neden bu kadar anlamsız bir harcama yaptığını ve sadece beş kişiye neden

bu kadar büyük bir pasta aldığını sorduğumuzda, “Bu bana fırıncının gösterdiği ilk pastaydı, eh ben de daha evvel hiç pasta almadım ki. Bu büyüklüğün normal olduğunu düşündüm. Çok mu büyük?”

Lucy, “Baksana, biz bunu bir ayda yiyemeyiz,” dedi.

Bir hafta boyunca her öğünde pasta yedik ve her seferinde buna gülmeden edemedik.

Neyse, Krikor bisikleti dükkâna geri götürdü ve daha küçüğüyle değiştirdi. Pazarlığa pek yatkın değildi, büyük bisikleti hemen almasının tek nedeni bisiklet satıcısı Kebo’nun onu alması için ısrar etmesiydi. Eve, oturması gereken yerde, yani selesinde oturduğu daha küçük bir bisikletle geldi. Annem, “Böyle daha iyi. Şimdi bir şeye benzedin,” dedi.

Çok geçmeden ben bisikleti Krikor’dan daha fazla kullanır oldum ve sonunda haliyle bisiklet için kavgaya tutuştuk. Daha önce de kavga etmişliğimiz vardı ama bu bizim en büyük kavgamızdı, çünkü büyümüştük artık. Krikor beni evin etrafında kovalamaya başladı, sonra ben birdenbire dönerek bu sefer ters tarafa doğru onu kovaladım. Boğuşmaya başladık, öfkenin gerektirdiği her şeyi yapıyorduk ama bir yandan da birbirimize gerçekten zarar vermemeye bakıyorduk. Annem gelip bizi ayırdı ve bisiklet için kavga etmeye devam ettiğimiz sürece bisikletin yüzünü göremeyeceğimizi söyledi. Meselenin bisiklet olmadığını biliyordum ben, sanırım Krikor da biliyordu. Başka bir şey için kavga ediyorduk. Bisiklet sadece bahaneydi. Kavga ediyorduk, çünkü kardeştik ve birbirimizi seviyorduk, birçok şeyde beraberdik. Bir gün Krikor’la arka bahçede sessizce didişirken, evimizin yanındaki boş arsadan geçmekte olan yaşlı Andreas bizim ön kapıya koşup Ermenice şöyle bağırmıştı: “Ester, Ester, koş, oğulların birbirini öldürüyor!”

Bisiklete bir şekilde beraberce biniyorduk, birimiz diğerini arkasına alıyordu. Bazen ben Krikor’u arkama alıyordum ama çoğunlukla arkaya oturan bendim. Mahallede böyle yapan bir sürü abi kardeş vardı. Arsada bir yol yapmıştık, yolun sonunda hemen hemen bir metre yüksekliğinde bir toprak set vardı. Arka bahçemizden başlıyor, hızımızı aldıktan sonra bu setin üstünden atlıyorduk.

Bir pazar günü öğleden sonra bisikletle panayır alanına gitmeye karar verdik. Ne panayır vardı ne de beysbol maçı ama yine de oraya gidip yarış pistinde bisiklete binmek istedik. Bunu daha önce de yapmıştık, boş panayır alanında olmak hoşumuza gitmişti çünkü bütün insanlar oradayken orada bulunmaktan farklıydı. O terk edilmiş hali daha iyi, sanki bize özeldi, orada

yalnız olmak çok daha eğlenceliydi. Alanın sessizliği, genişliği, boş tribünlerin tuhaf görünüşü hoşumuza gidiyordu. Bisikletle yarış pistinde tur atıyorduk. Krikor'un bir saati vardı, ben tur atarken o zamanı tutardı, o tur atarken ben tutardım. Tuttuğumuz süreleri yazdığımız küçük bir defterimiz de vardı.

Keneotu çok hızlı büyüdü, şeftali ağaçları serpildi. Paskalya, Noel, Üzüm Günü[10] tekrar tekrar geldi, yeni bir soluk vermek için hanımelini budadık, yeni ayakkabılar, elbiseler aldık, grip olduk ama dikkat etmedik, anımsamadık. Aile albümümüz fotoğrafla doldu ama bu resimlere bakınca bize değişmişiz gibi gelmiyordu. Sessiz sedasız yaşayıp gidiyorduk, kış akşamları oturuyor, derslerimizi yapıyor, piyano çalıyor, sohbet ediyor ve sebepli sebepsiz kahkahalar atıyorduk. Bütün bunlar hep oluyordu ama biz farkında değildik. Ta ki bisiklete atlayıp, panayır yerine gitmek istediğimiz o güne kadar.

Ben çubuğa, Krikor seleye oturdu, arsadan geçtik. "Şimdi büyük atlayış," dedi Krikor. Sete geldik ve atladık ama inerken bir şey oldu. Bisikletimizin çatal yatağı çatırdadı ve kırıldı, ön tekerlek de o tarafa doğru eğildi. Bu iş gerçek olamayacak kadar yavaş gerçekleşti, çatal yatağı kırılır, tekerlek eğilirken kendimizi sonsuz bir rüyadan uyanır gibi hissettik. Bu önemsiz olay bize çok büyük ve hayati bir değişim gibi görünmüştü. Aslında çok komik bir olay olmalıydı ve biz buna gülmeliydik ama bize komik gelmedi ve gülmedik. Tek kelime etmeden eve döndük.

Annem olanları Naomi'nin odasının penceresinden görmüş. Biz şaşkın ve öfkeli bir şekilde eve girince, "Çocuklar siz büyüdüğünüzün farkında değil misiniz? Artık tek bir bisiklet için çok büyüksünüz," dedi.

Öğleden sonra olay üzerine tek kelime etmedik. Sanki her şey eskisi gibiymiş, sadece bisikletimiz kırılmış gibi davranmaya çalışıyor, kitap okuyormuş gibi yapıyorduk. Fakat biliyorduk ki hiçbir şey aynı değildi. Bana öyle geliyordu ki hayatımızı unutmuştuk ve bu küçük olay sayesinde büyürken geçtiğimiz safhaların ayrıntılarını bir bir hatırlamaya başlamıştık. Krikor'la alçı, çuval bezi ve katran kullanarak bir kano yaptığımız zamanı hatırlıyordum. Kendimizi bir akarsuya bırakıp akıntı aşağı gitmek istiyorduk. Yakıcı bir güneşin altında kanoyu sırtlayıp altı mil yürüyerek Thompson Kanalı'na gidişimiz ve kanonun batışı hâlâ aklımdaydı.

Ben, King Nehri'nde az daha boğulurken Krikor'un çılgınlar gibi Ermenice bağıra çağıra arkamdan yüzüşünü hatırlıyordum. Lucy'nin Woolworth'taki işini kaybedip bir hafta boyunca ağlayışını. Naomi'nin

zatürree oluşunu ve ölmesin diye hepimizin dua edişini. Krikor’un bir küçük gramofon ve iki plakla eve gelişini: Barcarole ve O Sole Mio.

Ve Vahan dayımın üstünde askeri üniformayla bizim eve gelip kemanıyla Johnny Get Your Gun şarkısını çalışını içim bulanarak hatırlıyordum; kardeşi bizimle olduğu zaman annemin yaşadığı sevinç, trenle uzaklara gittiği zaman hüngür hüngür ağlayışı aklıma geliyordu. Annemin oturma odasında oturup Asbarez[11] okuyarak, eski memleketimizde yaşanan sefaleti, acıyı ve ölümü anlatarak geçirdiği günleri anımsıyordum.

Ve dayım Vahan’ın Fransa’da cephede öldüğü haberini aldığımız günü hatırlıyordum. Hepimiz akşam yemeği için sofraya oturmuş ama hiçbir şey yiyememiş, yatmış ama uyuyamamıştık. Hep beraber onun hakkında konuşa konuşa ağlıyorduk.

Her öğlen Herald yazıhanesine giderek savaş özel sayısını alıp bağıra çağıra sokaklarda koştuğumu hatırlıyordum. Savaşın bittiği ve Herald’ın ön sayfaya Efendimiz’in[12] gravür baskı bir resmini ve Peace on Earth, Good Will Toward Men’in sözlerini koyduğu gün aklıma geliyordu. Eve geldiğimde bağırmaktan sesim kısılmıştı; ruhum sıkılıyordu, sonunda her şey bitmişti ama dayım Vahan oralarda bir yerlerde ölüp gitmişti. Yalnız başıma yürüyüşlere çıkıp, etrafı seyredip, dayım Vahan’ı düşündüğümde aniden gözyaşlarına boğulduğum zamanlar aklıma geliyordu, çünkü hayat o kadar muhteşem ve berbattı ki.

Bütün bir öğleden sonra ve akşam evimizde hiç konuşma olmadı. Lucy birkaç dakika piyano çaldı, Naomi Smiles şarkısını mırıldanmaya başladı, sonra annemin kendisinden bu şarkıyı asla söylememesini istediğini hatırlayarak sustu çünkü bu şarkıyı Vahan dayım söylerdi. Hepimiz üzgün ve şaşkındık. Krikor, “Bisikletin ağırlığımızı çekemeyip kırıldığı gün ne komikti değil mi?” dediği zaman yatmaya hazırlanıyorduk.

Annem ve kız kardeşlerim olayın hayatlarında gördükleri en komik manzara olduğunu söylediler ve gülmeye başladılar. Başta alçak sesle gülüyorlardı. Bir an gülmeyi bıraktılar, sonra olayın ne kadar komik olduğunu hatırlayıp tekrar gülmeye başladılar, ama bu sefer daha yüksek sesle. Krikor da onlarla birlikte gülmeye başladı, sanki hayatımızda her şey yolundaymış, üzülmemiz gereken bir şey yokmuş gibiydi. Ne yapacağıma karar veremedim, aslında olayın o kadar da komik olduğunu düşünmüyordum ama bir müddet sonra ben de kahkahalar atmaya başladım. Bütün bunlar olmuştu ama hâlâ evimizde hep beraberdik, ağaçlarımız vardı,

yazları belediye traktörü gönderiyordu, yaşlı Kasparyan arabasıyla Ermenice “karpuz!” diye bağırarak evimizin önünden geçiyordu. Kendimi hiç de mutlu hissetmiyordum ama gözlerimden yaş gelene kadar güldüm.

Derken, tuhaf bir şey oldu aniden; içimde bir şey hissettim ve sanki bu, bütün dünyada, şehirlerde, yeryüzünün her köşesinde, insanın olduğu her yerde olan bir şeydi. Nihayet hayat denen şeyin bir parçası olduğumu hissettim, artık her şeyin nasıl bittiğini biliyordum. Dünya üzerinde tuhaf bir keder hüküm sürüyordu ve ben hayatımda ilk defa bu kederi çok açıkça ve bizzat hissediyordum. Sanki yeni doğmuş, dünyanın, insanın, hayatın, güzelliğin ve acının, neşenin ve korkunun ve kötülüğün farkına o an varmış gibiydim. Her şey apaçıktı artık, neden hep piyano çalmaya uğraştığımı, Krikor’la neden kavga ettiğimi ve neden hep birlikte güldüğümüzü anlamıştım. Güldüm; gözümden yaşlar geldi diye yatağıma oturdum ve ağlamaya başladım.

Hiçbir şey söylemeden Krikor da ağlamaya başladı, onun arkasından kız kardeşlerim hıçkırıklara boğuldu.

Annem Ermenice, “Ağlamanın faydası yok,” dedi. “Her zaman hayal kırıklığı, sıkıntı yaşadık ve hepsinin üstesinden geldik, her zaman da geleceğiz.”

Hepimiz güya uyurken yataktan kalktım ve salonumuza açılan kapıyı bir iki santim araladım. Annem, kardeşinin fotoğrafını piyanonun üstünden almış, masanın üstüne, tam önüne koymuş, kafasını eski memleketten gelen insanların yaptığı gibi sağa sola sallayarak sessiz hıçkırıklarla ağlıyordu.

“The Broken Wheel”

Hairenik Daily, 2, 4 ve 6 Haziran 1933; Inhale and Exhale, 1936

Çocukların Ölümü

Emerson Okulu periliydi. Gri tuğlalı ikiz binaları ahşap bir köprüyle birleştirilmişti; yüksek çıplak duvarlarla çevrili, küçük, koyu renk doğramalı pencereleri olan bir yapıydı. Geceleri görünüşü kasvetli ve iç karartıcıydı. Gün ışığında bile metruk bir hali vardı. Hemen hemen bütün öğrenciler içten içe okulun yanıp kül olmasını umarlardı. Nispeten yeni bir binaydı. Mahallemizde Süryani bir marangoz vardı, okulun yapımına yardım ettiğini söylerdi. Ama biz daima okulun, aynı bozulmuş ve çürümüş bir şey gibi, çok eski olduğunu düşünürdük. Her akşam güneş batmaya yakın bütün çatlaklardan yarasalar dışarı üşüşür, kısa ve seri hareketlerle okulun bahçesinde uçuşurlardı. Yarasadan daha ucube bir yaratık düşünemezdik. Uçan bir kemirgendir ama ötemez; tüyü olmadığı için tüylü hayvanların zarafetinden de yoksundur.

Batı binasında orta sınıflar vardı; dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflar ise doğu binasındaydı. İki bina da periliydi. Eğer geceleyin iki bina arasından geçerseniz ölmüş öğretmenlerin seneler önceki öğrencileri azarladığını duyacağınız söylenirdi. Yaşlı bayan Timanus'un, "Sınıf, dinle. Dikkatle dinleyin. İki kere sekiz on altı, öyle değil mi? Pekâlâ, öyleyse iki kere on altı kaç eder?" dediğini duyardınız. Sonra kıkırdaşmaları, haylazlıkları, eski öğrencilerin hayaletlerinin sınıfta koşuşturmasını işitirdiniz.

Frank Sousa bunları kendi kulaklarıyla duyduğunu söylüyordu. Biz de onun gerçekten böyle sesler duyduğunu baştan kabul edip geceleri okuldan uzak duruyorduk.

Bir kış gecesi gazete satmaktan eve dönerken karanlık okul binasının yakınına geldim ve perili olduğunu hatırlayınca korkmaya başladım. Niyetim iki binanın arasından yürüyerek kestirmeden Santa Clara Sokağı'na çıkmaktı; ama o yerin tekinsizliği aklıma gelince etrafından dolanmaya karar verdim. Caddenin karşı tarafından kafamı kaldırıp okuduğum dördüncü sınıfın küçük penceresine baktım. Bakar bakmaz korkunç bir ses duydum ve odanın ışığının yandığını gördüm, tüylerim diken diken oldu.

Sonra tek hatırladığım, koştuğum.

Yıllar sonra ışığı yakanın odayı süpürmeye gelen gece görevlisi olduğuna karar verdim. Ama sese hiçbir zaman bir açıklama getiremedim. Bir insan asla bu kadar ses çıkaramazdı, herhalde bu benim hayal gücümün bir azizliğiydi. Yine de kimse okulun perili olmadığına inanmıyordu,

hayaletler değilse bile en azından biz çocuklar gündüzleri oraya musallat oluyorduk.

Maddi varlıkların bütün özelliklerine sahiptik, ağırlığımız, şeklimiz vardı, hareket ediyorduk ama yine de gerçeküstü bir yanımız vardı, küçük oğlanlar, küçük kızlar, yaşlı ve genç öğretmenler, müfredat, kitaplar, sayılar, okulun ve tebeşirin kokusu, sorulan bütün o çocukça sorulara verilen cevaplar, hepsinin sanki gerçek olmayan bir tarafı vardı. Her gün tekrar tekrar uyuyup uyandıktan sonra hâlâ canlı olmamızda hayret verici bir şey vardı ve bazen bunun olağanüstü olduğunu düşünüyorduk, ama böyle anların sayısı fazla değildi.

Okulda her türden çocuk vardı.

Rosa Tapia mesela. Okuldaki herkesten daha zarif, ama öğrenme kabiliyeti, dilbilgisi anlayışı, aritmetik yeteneği olmayan, Meksikalı küçük kız. Gerçek değildi sanki. Yeryüzünde değilmiş veya dünyaya bir hata ya da mucize sonucu düşmüş gibi yürür, yumuşak, adeta uhrevi bir ses tonuyla konuşur, kelimeleri şarkı söyler gibi telaffuz ederdi. Amerika savaşa girince Miss Gamma'nın iki erkek kardeşi orduya yazılmak için Berkeley'deki üniversiteden ayrılmışlar. O gün öğretmenimiz sınıfa kanlanmış gözler ve sersemlemiş bir yüz ifadesiyle geldi. Bize coğrafya öğretmek için takdire şayan bir çaba sarf etti, daha sonra, olağanüstü durum yüzünden günün geri kalanını oyunlar, şiirler ve şarkılarla geçireceğimizi söyledi. Vatansever şarkılar söylemek için herhangi birinin gönüllü olup olmadığını sordu. Kimse gönüllü olmadı. Derken Rosa Tapia ayağa kalkıp sıraların arasındaki dar koridora çıktı ve: "Miiiss Gammmaa, Juanita'yı söylememi ister misiniiiz?" dedi.

Sınıftaki herkes şaşırmıştı ama en çok da öğretmenimiz Miss Gamma şaşırmıştı. Kederli yüzü hayretle donakalmıştı. "Tabii, neden olmasın Rosa. Öne gel," dedi. Küçük Meksikalı kız hiç çekinmeden öne çıktı. "Juanita," dedi ve kendi anadilinde şarkı söylemeye başladı. Rosa'nın ağzının, hatta göğüs kafesinin ötesinde, görünmeyen, yalnızca sezilebilen bir kaynaktan fışkırıyordu şarkı. Ancak şuurun sınırlarında gezinen bizlerin sezebileceği bir şeydi bu. Onun maddi bir varlık, diğer kızlar gibi sıradan küçük bir kız olmadığı hissi hepimizi kaplamıştı. Dilbilgisi, aritmetik ve bize öğretilen diğer anlamsız şeyleri Rosa'nın bilmemesinin hiç mahzuru olmadığını, hatta böylesinin daha akla yatkın olduğunu anlamıştık.

Bir de Carson Wampler vardı. Asık suratlı bir çocuktu. Batıya yük arabasıyla beş parasız, aç ve hasta hasta gelip Santa Fe demiryolu hattının

yakınlarındaki bir çadırda kalan, kimsenin önem vermediği Güneylilerin oğluydu. Carson okula kışın bile ayakkabısız gelirdi. Yazları hepimizin çıplak ayakla okula gitmemiz normaldi, sadece birkaç zengin çocuğu üstünlüklerini muhafaza etmek için yazın da ayakkabı giyerlerdi. Bazı çocuklar Carson'la dalga geçip ona isimler takarlardı. Sınıfta kimse onu sevmez, dahası, herkes hor görürdü. Daima yalnız, sessiz, asık suratlı ve ayakkabısızdı. Uzun zaman bu çocuğun acılı yüzünü seyrettim; birçok kereler yanına gidip konuşmaya ve ondan nefret etmediğimi göstermeye niyet ettim ama yalnızlığında ve direnişinde insanı ona yaklaşmaktan alıkoyan bir asalet vardı, konuşmaktan korktum. Ayakları kocamandı, derisi kalın ve çatlak çatlaktı. Soğuk havalarda okulun bahçesinde tek başına durduğu yerde titrerdi; onu öyle görenler bütün insanların böyle üşümüş ve kimsesiz olduğunu zannederdi.

Birdenbire okula gelmemeye başladı. Nerede olduğunu, ömründe bir çift ayakkabısı olup olmadığını merak etmeye başladım. Zaman geçtikçe Carson ara sıra rüyalarımda karşıma çıkan, anılarımdaki belirsiz biri haline geldi. Sanki hiç yaşamamıştı da benim insanlara ve hayata duyduğum merhamet hissinin gizli bir ürünüydü. Ama acılı yüzündeki meydan okumayı, titreyen yalnızlığını hiç unutmadım.

Yıllar sonra neredeyse tamamen unutmuşken onu tekrar gördüm. Bir akrabamla birlikte, onun Ford'uyla, Malaga yakınlarındaki etrafı bağlarla çevrili bir köy yoluna girmiştik. Mevsim kıştı, asmalar yapraksız; manzara kırılgan ve çıplaktı; ama ölümün huzurlu dinginliğini andırdığı için güzeldi. Carson biraz boy atmıştı ama aynı kederli yüz ifadesiyle yol kenarındaki bir asmanın yanında duruyordu, elinde de bir çapa. Onu tekrar gördüğüme, benim uydurduğum bir hayal olmadığına ve gerçekten yaşadığına ve hâlâ da hayatta olduğuna o kadar sevinmiştim ki ismini seslenip ona selam verdim.

Otomobil geçerken birbirimizi gördük ve sonra ben ona seslendim, Carson başparmağını burnuna götürüp nanik yaptı. Bunları yapış şekli çok üzücüydü. El kol hareketleri çok acıklıydı, onun için üzüldüm, kendime ise kızdım. Asil bir şeye dokunup paylaşma isteğim yüzünden o asil şeyi yerle bir ettiğimi hissediyordum. Tabi olup bitenler biraz da arabanın kabahatiydi. Dostluk göstermek için o kadar az zaman vardı ki şüphesiz şaşırmış olan Carson otomatikman, o anda yapabileceği bildiği en hızlı ve güvenli jesti yaptı. Ne yazık ki çocuklar arasında anlayış ve iyi niyeti göstermek için nanik yapmak kadar basit ve doğrudan bir jest yok. Eminim bir süre sonra

yaptığından çok utanmıştır. Gene eminim ki zaman olsaydı hatasını telafi etmekten memnun olurdu.

Carson'u bir daha hiç görmedim.

Bir de Alice Schwab diye bir kız vardı. İri cüsseli, gül yanaklı bir çocuktu; Alman Yahudisi saat tamircisi bir babanın kızıydı. Okuldaki en akıllı, en terbiyeli çocuktu. Her sabah okula gelirken öğretmenine bir elma, bir portakal ya da çiçek getirirdi. Bir keresinde sınıfa büyük, parlak bir patlıcan getirmişti. Kafası kadardı patlıcan ve küçük bir ay gibi parlıyordu. Babasının bahçesindenmiş. Mr. Gamma, bir sebze olarak patlıcanı, sınıfa patlıcan getiren öğrencinin velisi olarak da Mr. Schwab'ı on dakika boyunca övdü. Patlıcan hakkında tam olarak anlayamadığım bir şey vardı, herhalde sonra olanlar yüzünden. Resim dersi sırasında patlıcanın resmini yapmaya çalıştık ama hiçbirimiz yapamadık. Patlıcanın en hoş yanı rengiydi, hiçbirimizin bu rengi tutturamadığını fark ettik. Leziz bir görüntüsü vardı, herkes tadının da güzel olacağını düşünüyordu ama Miss Gamma kızarak patlıcanın yemek için değil hayranlıkla seyretmek için olduğunu söyledi. Patlıcan çürümeye başlayana kadar öğretmenimizin masasının üzerinde durdu ve dünyevi ve maddi şeylerin yavaş yavaş yok olmasına benzemeyen bir şekilde birden ortadan kayboldu.

Alice güzel bir kız değildi; zaten dokuz yaşındaki bir kız ana babası hariç kimseye pek güzel görünmez. Tam tersine çirkindi Alice. Yüz hatları orantısızdı. İyi kız imajının abartılmış hali gibiydi. Bütün bunlara rağmen önemli bir insan havasındaydı. Davranışları insanda öyle bir izlenim bırakıyordu. Yaptığı her şeyde mağrur ve sahte bir hava olmasına rağmen okuldaki en çarpıcı kızdı.

Gür kahverengi saçlarını örerek arkadan bırakırdı, yüzü temizlikten parlardı, gözleri zekâ ve canlılıkla fıldır fıldırdı; ciddi bir tavırla yürür, küstahça döner, keskin ve kesin konuşurdu, sözünün üstüne söz yoktu. Hiçbir kusuru yoktu, sınıfımızdaki en canlı kişi oydu sanki. Sorulara yanlış cevap verdiği pek olmazdı ve olur da biraz yanılacak olsa, Miss Gamma da dahil herkes kitap hatalı olmalı diye düşünürdü, çünkü Alice'in hata yapması görülmüş şey değildi. Eğer bir oylama yapmış olsaydık Alice oybirliğiyle dördüncü sınıfın hayatta en başarılı olacak kızı seçilirdi. Öğretmenin en sevdiği öğrencisiydi ve herkes onun da öğretmen olmak istediğini biliyordu. Kimse hoşlanmazdı Alice'ten, herkes onun kendini beğenmiş tavırlarından yaka silkerdi.

Miss Gamma bir sabah dudakları titreyerek, “Lütfen herkes ayağa kalksın ve başını eğsin. Alice Schwab’ı kaybettik,” dedi. O anda hepimiz Alice’i sevdik. Şoktaydık, üzgündük ve nasıl olup da bütün insanlar içinde ölümün Alice’i yakaladığını anlamaya çalışıyorduk.

Bir gölge gibi sessizce gelip aramıza katılan, benim için adeta bir kardeş olan, kendi kardeşim Krikor’dan bile daha çok sevdiğim başka bir çocuk daha vardı. O benim canımın, hayatımın bir parçasıydı; o hayat ki halkımızın karanlık ülkesinde sona erdirilmiş, benim ve kardeşim Krikor’un varlığından ayrılmış bir hayattı. Paramparça edilmiş ülkemizin acı ve ıstırabından geliyordu çocuk; Van’dan, yani bizim sevgili kadim şehrimizden, babamın ve benim şehrimizden, kalbimin sılasından gelen, yüzü gülmeyen bir yetimdi. Dehşet ve korkunun onu suskunlaştırdığını görüyordum, hayatı hakkındaki gerçekleri hiçbir zaman bilemedim, ki o aslında benim de hayatımdı. Ülkemizin üzerine çöken dipsiz karanlığı ben onun kadar hissedemedim. O ölüp de ben yaşamaya devam edince aslında sadece kısmen yaşıyordum, onunla birlikte benim hayatımın bir kısmı da ölümün ve hafızanın karanlığına gömüldü. Bir kardeş kaybettim, yaşıyordum ama içimde yaşayan bir ölü vardı.

Bir kış sabahı sınıfımızın kapısı açıldı ve müdürümüz Mr. Dickey, üzerinde tuhaf giysiler olan, ufak tefek ve ürkek bir çocuğu sınıfa getirdi. Bu çocuğun Ermeni olduğunu anladım. Utangaç duruşunda beni sevinçten çıldırtan bir taraf vardı, çünkü biliyordum ki o bizim memleketimizden geliyordu ve orada olanların hepsine tanık olup her şeye rağmen bir şekilde hayatta kalmayı başarmıştı; böylece, onun sayesinde her şey kurtarılmıştı, şehirlerimiz, tepelerimiz ve ovalarımız, ırmaklarımız ve ağaçlarımız, kiliselerimiz, kahkahalarımız ve şarkılarımız. O yaşadığı için biz hâlâ bir halktık ve bir millettik, noksansız ve ölümsüz. Sıramdan kalkıp yanına gitmek, onunla anadilimizde konuşmak, onu sınıfın yabancı havasından, üzerine dikilmiş bakışlardan korumak istedim. İstedim ki kafasını kaldırsın ve bu yeni ülkede yalnız olmadığını, kardeşleriyle birlikte olduğunu anlasın.

Teneffüste okulun bahçesindeyken bu çocuğun yanına gittim, kendi dilimizde konuştuk ve kardeş olduk. Olanları bana anlattı, bir gece ansızın babasını, annesini, erkek ve kız kardeşlerini yollara sürmüşler. Evleri yakılmış, askerlerin erkeklere kamçı ve kılıçlarla vurduğunu görmüş, çığlıkları ve duaları duymuş. Korkunçmuş ama ağlayamıyormuş, çünkü durum küçük bir çocuğun ağlayacağı kadar önemsiz değilmiş. Derken babasını gözlerinin önünde öldürmüşler, annesi acıdan aklını kaybetmiş ve

yürüyemez olmuş, erkek kardeşleri ondan ayrılmış, kız kardeşlerini bulamamış, tanıdığı ve sevdiği herkesten ayrı düşmüş. Uzun süre evlerinden koparılan diğer insanlarla birlikte yürümüş, yol boyunca bir sürü erkek, kadın ve çocuk cesedi görmüş. Her yerde durum aynıymış, her taraf ölen çocukların cesetleriyle doluymuş.

Bunları anlattıktan sonra daha fazla konuşamadı ve “Sana her şeyi anlatamam. Sana anlatamayacağım çok şey oldu. Her şey mahvoldu, ben sağ olduğuma inanamıyorum,” dedi.

Bu çocuk okula bir iki sene devam etti. Sonra annem bir gün beni yanına çağırdı, “Şu küçük çocuğu hatırlıyor musun, Kurken, hani eski memleketimizden gelen? Ölmüş, yazık,” dedi. Onun Asbarez’de basılan bir fotoğrafını gösterdi ve hayat hikâyesini okudu. O an, evimizin orta yerinde kalakalmış bir halde, hayatımdan bir parçanın bu küçük çocukla birlikte anılara gömüldüğünü hissettim. Kaybettiğim kardeş artık içimde yaşayacaktı.

“The Death of Children”

Hairenik Daily, 21 ve 22 Ocak 1934; Inhale and Exhale, 1936

Ermenistan’ın Evladı Antranik

Ermenice konuşmayı ninem bizim evde kalmaya başlayınca öğrendim ben. Her sabah Antranik adında bir askerin şerefine bestelenmiş şarkılar söylerdi; nihayet bu adamın dağ köylüsü bir Ermeni olduğunu, bir gün yağız atı ve emrindeki bir avuç adamla düşmanla savaşa tutuştuğunu öğrendim. Bu dediğim 1915 yılında oluyor –ülkemin halkı (ve dünyanın insanları) için fiziksel ve ruhsal acının, çözülmenin yılı yani. Bense yedi yaşındaydım ve böyle şeylerden bihaberdim elbette. İçimde çöreklenmiş, anlam veremediğim kederden hareketle dünyada bir şeylerin ters gittiğini seziyordum, ama tam olarak ne oluyordu bilemiyordum. Ninemin türküleri olanı biteni anlamak için önümde yol açtı. Bir yandan ev işine koştururur, bir yandan söylerdi, sesi gür, matem ve öfke dolu. Dili çok geçmeden kavradım, çünkü zaten içimde hatırlanmayı bekliyordu, kelimeleri oturtmak yetti. Biliverdim: Ermeniydim ben. Maraza çıkaran namussuzlara Tanrı’nın lanetini okudum içimden. (Evet, insan Ermeni olunca böyledir bu, ve bunda hatalıyız. Onu bunu namussuz diye diğerlerinden soyutlamak hakça değil. Ermeni nasıl acı çekerse Türk de acı çeker. Saçma işte, ama bunu bilemezdim o zaman. Bilemezdim şu Türk dediğimiz insanın zorlandığı yola sapan, kendi halinde, dünya tatlısı bir biçare olduğunu. Ondan nefret etmenin, aynı hamurdan çıkma Ermeni’den nefret etmeye eşdeğer olduğunu. Ninem de bilmezdi, hâlâ da bilmiyor. Artık bunun bilincindeyim ben, ama kaç para eder? Ben ne dersem diyeyim dünyayı geri zekâlılar sarmış durumda. Geri zekâlılık deyince bunu her şeyi berbat eden cehalet, ve daha da kötüsü, kasti körlük anlamında kullanıyorum. Bugün dünyada milliyet denen şeyin hükmünün kalmadığını herkes görüyor, ama bir bakın hallerine. Bakın Almanya’ya, İtalya’ya, Fransa’ya, İngiltere’ye. Rusya’ya bakın hatta. Polonya’ya bakın. Bakın şu kafayı üşütmüş delilere. Gözlerini açıp salaklıklarını kavramalarına engel olan şey nedir, bilmiyorum. Bilmiyorum nedendir güçlerini hayatın değil ölümün emrine vermeleri. Görülen o ki tuttukları rota değişmeyecek. Hadi benim ninem yaşlı, artık değişemez, ama otuzun altında onca insana ne demeli? Onlara da çok genç mi diyeceğiz? Yoksa ölüm için çalışmak kabul edilebilir tek yol mu artık?)

1915 yılında General Antranik dünyayı kuşatan belanın sebeplerinden biriydi, ama buna kendi hatası diye bakmamak gerek. Önünde başka seçenek kalmamıştı; yapması gerekeni yapıyordu o kadar. Türkler Ermenileri öldürürken bir yandan General Antranik ve askerleri de Türkleri

öldürüyordu. Az önce andığım hoş, kendi halinde, zararsız Türkleri –asıl suçlular cephe gerisinde, savaşın yakıp yıktığı yerlerden uzaktaydı çünkü. Böyle işte, göze göz, ama hep yanlış göz. Bunlar olup biterken ninem de General Antranik'in bu işten sağ salim ve muzaffer çıkması için dua ediyordu, Türklerin iyi insanlar olduğunu bildiği halde, bunu bizzat kendisi söylerdi.

Lawrence'ın Arabistan'da görevi neydiyse General Antranik'in Ermenistan ve Türkiye'de görevi oydu: Türk ordusunun başına tebelleş olup, İtalyan, Fransız, ve İngiliz orduları için tehdit oluşturmasını önlemek. General Antranik basit bir Ermeni köylüsü olduğundan İngiliz, Fransız, İtalyan hükümetlerinin sözüne inanmıştı, hizmetleri karşılığında halkı özgürlüğünü elde edecekti. Maceraperest, delidolu bir İngiliz yazar gibi dünyanın gerçekleriyle yüzleşme eğiliminde değildi. Ve Arabistanlı Lawrence'in aksine, bu aptalca çabanın sonunun hüsranla biteceğini, onu başta destekleyen hükümetlerin ihanetiyle yüz yüze geleceğini kestirememişti. Güçlü hükümetlerin benzer hükümetlerle ortak çıkarlar doğrultusunda dostluk kurmaya muhtaç olduğunu, isteklerinin bu yöne kayacağını, savaş sonrasında bu denklemde ne kendisine ne de Ermenistan halkına yer kaldığını kavrayamamıştı. O pek güçlü devletler Ermenistan için bir şeyler yapmaktan bahsettiler bir ara, ama kıllarını kıpırdatmadılar. Savaş sona erdiğinde General Antranik asker olarak kaldı, asker-diplomat-yazar gibi bir şey olamadı. Alt tarafı bir Ermeniydi. Türk ordusuyla sonradan yazacağı makalelere konu çıksın diye savaşmamıştı ki. Savaş hakkında iki satır olsun kâğıda dökmedi zaten. Savaşa Ermeni olduğu için girmişti. Sıra diplomatların kıvırttığı müzakerelere gelince General Antranik sudan çıkmış balığa dönüverdi. Türk hükümetinin gözünde haydutun tekiydi, bu nedenle başına yüklü bir ödül kondu, ölü ya da diri. Bulgaristan'a kaçtı General Antranik; Türk vatanseverler peşinden gelince de, Amerika'ya.

Benim oturduğum kasabaya düştü yolu bir gün. Kaliforniya'da ne kadar Ermeni varsa Southern Pacific Demiryolları'nın istasyonuna doluşmuştu sanki. Trenden inişini görebilmek için, bir telefon direğini gözüme kestirip tırmandım. Elli yaşlarında gösteriyordu, üzerinde Amerikan tarzı bir takım elbise. Bir seksen boyundaydı, pehlivan gibi sağlam yapılı. Yüzünde ata yadigarı koca bir Ermeni bıyığı, bembeyaz. Yüz ifadesine gelince hem yamandı, hem ince ruhlu. İnsan seli çevresini sardı, derken Antranik karşılama komitesiyle birlikte koca bir Cadillac'a binip gözden kayboldu.

Direkten inip amcamın bürosuna kadar koşa koşa gittim. Yıl 1919, 1920 olsa gerek, yani on bir on iki yaşındaydım. Ya da bir iki yıl daha sonra olmuş olabilir bu, ne fark eder? Her neyse, dayımın işyerinde getir götür işlerine bakıyordum. Çok çalıştığım sanılmasın; arada bir gidip buz gibi bir karpuz alırdım, o kadar. Dayım karpuzu çalışma masasının ortasında kesiverirdi, büyük yarımı o götürür, küçüğü de ben yerdim. Bu karpuz ziyafeti sırasında müşteri gelirse çıkıp dayımın başının fena halde sıkışık olduğunu söylerdim. Gelene de bekleme odasında oturmak ya da bir saat sonra tekrar uğramak düşerdi. Ne günlerdi ama. Dayım avukattı, işleri iyiydi, ben de teyzesinin oğluydum işte, ve de hevesli bir kitap okuyucusu. Ermenice ya da İngilizce söyleşir, bir yandan da karpuz çekirdeklerini tükürük hokkasına nişanlardık.

O gün dayım masa başındaydı ama belli ki yerinde duramıyordu, ağzında sigara.

“Görebildin mi Antranik’i?” diye sordu, Ermenice.

Anadilimizde Antranik’e General demezdik, yalnızca İngilizce konuşurken kullanırdık bu rütbeyi.

Gördüm, dedim.

Dayım artık heyecanını zapt edemez haldeydi. “Al sana bir çeyrek,” dedi, “git bir karpuz kap gel. Kocamanından, soğuğundan olsun.”

Karpuzu alıp geldiğimde büroya dört adamın gelmiş olduğunu gördüm: Asbarez’in yayın yönetmeni, dayım gibi bir avukat, hallerinden çiftçi olduğu anlaşılan iki müşteri. Sigaraları yakmış, Antranik’ten bahsediyorlardı. Dayım cebinden bir dolar çıkarıp verdi, bana gidip taşıyabildiğim kadar karpuz getirmemi söyledi. İki kolumun altında iki dev karpuzla döndüm, herkese yarım karpuz düştü böylece. Büroda yalnızca iki kaşık, bir de tereyağı bıçağı vardı, o yüzden iki çiftçi ve ben karpuzlara elle daldık.

Dayım çiftçilerden birinin avukatıydı, gelen avukat da ötekinin. Amcamın müvekkilinin dediğine göre diğer çiftçiye üç yıl önce iki yüz dolar borç vermişti. Senetsiz. Berikine sorarsanız kimseye kuruş borcu yoktu. Mesele buydu ama o an kimsenin umurunda değildi. Hepimiz bir yandan karpuz yiyor, bir yandan Antranik geldiği için seviniyorduk. Neden sonra avukat, “Şu bizim mesele ne olacak?” dedi.

Dayım bir avuç çekirdeği hokkaya doğru püskürttükten sonra adamın müvekkiline döndü.

“Hovsep üç sene önce sana iki yüz dolar borç vermedi mi?” diye sordu.

“Doğrudur, verdi,” diye yanıtladı çiftçi.

Bunu söylerken parmaklarıyla karpuzun göbeğinden koca bir parça koparıp ağzına tıktı.

Bunu duyan avukatı, “Yahu sen bana daha dün bu adam bana tek kuruş borç vermedi diye yemin etmedin mi?” dedi.

“O dündü,” dedi çiftçi. “Bugün Antranik’i gördüm iki gözümle. Şu an param yok, ama hasadın bedelini alır almaz borcumu ödeyeceğim.”

“Canım kardeşim,” dedi bunun üzerine Hovsep, “senin böyle konuştuğunu duymak bana yeter. Sana paraya ihtiyacın var diye iki yüz dolar verdim, sonra da geri istedim el âlem bana keriz demesin diye. Ama şimdi iş değişti. İstemiyorum parayı. Benden sana armağan olsun; darda değilim zaten.”

“Olmaz birader,” dedi diğeri, “borç benim, kasavet de benim. Ödeyeceğim dedimse ödeyeceğim.”

Dayım bir yandan dinliyor, bir yandan karpuz yemeye devam ediyordu.

“İstemiyorum para mara,” dedi Hovsep.

“Arkadaşım, ben senden iki yüz dolar aldım mı almadım mı?” dedi öbürü.

“Aldın.”

“O halde ödemem icap eder.”

“Hayır kardeşim. Kabul etmiyorum senin paranı.”

“Edeceksin.”

“Etmem.”

Çiftçi avukata baktı bu kez, kaşları çatılmıştı. “Mahkemeye versek bunu, parayı almaya mecbur edebilir miyiz?” diye sordu.

Avukat dayıma baktı, yüzünde Ermenilere özgü o komik ifade, “N’etçen?” der gibisinden. Dayımı öyle bir gülme tuttu ki çekirdekler boğazına kaçıp boğulayazdı. Derken hepimiz kahkahalarla gülmeye başladık, çiftçiler bile gülüyordu.

“Hemşerilerim,” dedi dayım. Evinize gidin. Unutun bu eften püften meseleyi. “Bugün bizler için büyük bir gün. Kahramanımız Antranik anayurdumuzdan, Hayrenikten[13] kalkıp geldi, bizi görmeye. Hadi gidin, mesut olun.”

Ve böylece iki davalı kalkıp, günün anlam ve önemi üzerine muhabbeti koyulaştırarak gittiler.

Diyebilirim ki, Kaliforniya eyaletinde yaşayan her Ermeni, Antranik’in eski memleketimizden kalkıp bizimle kavuşmaya gelmesinden pek mutlu

olmuştu.

Altı yedi ay sonra bir gün dayımın bürosuna uğradı Antranik, ben oradayken. Daha önce dayımı ziyarete gelmiş olduğunu biliyordum, hem de birçok kez, ama hep okulda olduğum zamana rastlamıştı, bu yüzden benim için bu ilkti. Kendi gözümle ilk kez böylesine yakından görüyordum ulusal kahramanımız olan bu adamı; General Antranik'in ta kendisi, dayımla her gün oturduğumuz odada, yanı başımızda, bizimleydi. Ruh halimi sorarsanız, öfkeli ve üzgündüm, çünkü Antranik beraberinde kara bir bulut getirmişti; şaşkın, küskündü, düş kırıklığı muazzamdı. Halkı için kazanmayı hayal ettiği o şanlı, yeni Ermenistan neredeydi? Neredeydi binlerce yıllık tarihi olan bir ulusun muhteşem dirilişi?

Kapıdan girerken sessiz, neredeyse utangaç bir hali vardı (ama rasgele bir adamın ürkekliği gibi değil, büyük adamlara özgü bir dinginlikti bu). Dayım iskemlesinden büyük bir sevgi gösterisiyle fırladı, bu adamı dünyada herkesten daha çok seviyordu –ve onun simgelediği yitik ülkeyi, ölüp gitmiş ya da dünyanın gurbet kıyılarına savrulmuş onca kardeşini. Ben de oturduğum yerden zıpladım dayımla birlikte; benim de Antranik'e olan sevgim sonsuzdu, ama dayımın aksine, gözlerim halkının omuzlarında yükselen bir lider değil, yalnız bırakılmış bir kahraman görüyordu; zirveden alınıp yere çakılmış, beş para etmez sahte bir barışın hükümran olduğu bu dünyada halkıyla birlikte ihanete uğramış büyük bir adamdı –Ermenistan'ı sorarsanız, belleğimizin duvarları arasında mahpus.

Bir saat kadar –sesini yükseltmeden– konuştu Antranik, sonra da çıkıp gitti. Dayıma baktığımda gözlerinin yaşla dolu olduğunu gördüm, acıyla kıvranan ama ağlamamaya azimli küçük oğlan çocukları gibi ağzını büzüp duruyordu.

1915 belasında bize düşen küçük rolün çıkıp geldiği nokta işte buydu. Haşmetli olsun minik olsun, dünyanın diğer ulusları da aynı yoldan geçecekler yıllarca, seçilebilecek yolların en kötüsü, en çıkmazı bu olduğu için. Bir millet savaşı kazanacak kudrete sahip olsa bile, şöyle ya da böyle ölüm –ölüm, yaşam değil– tek sonuç, tek sondur çünkü, ve aslına bakarsanız uluslar filan demeyi bırakıp insanlar dememiz gerek, çünkü hepimiz tek bir ulusun üyesiyiz. Neden, neden bırakmıyorlar tuttukları bu yolu o halde? Neden kendilerini kandırmaya devam etmek istiyorlar? Pek iyi biliyorlar ki baskın olmaktan, savaşa tutuşmaktan daha tercih edilir seçenekler var, neden bu yolda üsteliyorlar? Dünyanın, dünyadaki her ulusun iyi, kendi halinde yaşayan insanlarından ne istiyorlar? Türk,

Ermeni'nin kardeşidir, biliyorlar bunu. Almanla Fransız, Rusla Polonyalı, Japonla Çinli, bunların hepsi kardeş değil mi? Sonuçta, ölümlülük trajedisinin parçacıkları hepsi. Ne diye birbirlerini boğazlasınlar diye ısrar ediliyor? Kime çıkar sağlıyor ki bu?

Tepesine dikilen bir güce karşı mücadele etmenin insana nasıl tatlı bir duygu verdiğini biliyorum elbet, ama bu güç neden illa kardeşlerimiz olmalı? Ölümlü olmanın acılarından etkilenmeyen bir varlık neden yok? Şu Allah'ın belası savaş neden daha onurlu bir kavga olamıyor? İnsanlığın bütün problemlerini çözdük de sıra birbirimizi öldürmeye mi geldi? Yapacak daha önemli işler olduğunda hemfikiriz, o halde neden kestirip atamıyoruz bu şaklabanlığı?

Evet, büyük devletlerin hükümetleri Antranik'i ve Ermenistan'ı büyük bir ihanetle kaderlerine terk ettiler, ama Ermenistan'ın askerleri kendilerine ihanet etmediler. Onlar için bu iş çocuk oyuncağı değildi. Aklın yolunu izleyip teslim olmayı seçmektense ölmek daha iyidir dediler. Savaşmak akıl kârı değildi, ama savaşmamanın sonu benliğin yok olup gitmesiydi. Seçtikleri yolun intihar demek olduğunun farkındaydılar, çünkü dünyada dost diyebilecekleri kimse yoktu. Büyük devletler kendi çapraşık diplomatik sorunlarına eğilmişlerdi. Savaş onlar için sona ermişti, şimdi konuşma vaktiydi. Ermenistan'ın askerleri içinse ya ölüm ya da uğurlu bir gelişmenin vakti gelip çatmıştı. Ve Ermeniler umutlarını uğurlu gelişmelere bağlamayacak kadar zekidirler.

Bu bahsettiğim askerler Milliyetçilerdi, Taşnaklar,[14] ve Ermenistan için, Ermeni ulusu için savaş verdiler, çünkü bir milletin başı dik yaşayabilmesi için başka bir mücadele biçimi bilmiyorlardı. Böyle bir durumda silaha sarılmaktan başka çare tanımıyordu dünya; dedim ya, diplomatların Ermenistan'a ayıracak zamanı yoktu. Kuşkusuz kötü, Allah'ın belası rezalet bir yoldu bu, ama bu askerler büyük adamlardı ve yapmaları ne gerekiyorsa onu yaptılar. Onlardan tiksinen Ermeni ya bilgisizdir, ya da hain. Tuttukları yol doğruydu diyemeyiz, yüzde yüz yanlıştı, ama tek yoldu. Savaşı kazandılar en azından. (Hiçbir savaş kazanılmaz elbette, uzun uzadıya dil dökmemek için kullanılan teknik bir terimden ibarettir bu.) Çabaları sayesinde şöyle ya da böyle bir halkın tamamen yeryüzünden silinmesinin önüne geçilmiş oldu. Ermenistan'ın halkı soğuktan donuyordu, açtı, hastaydı, ama bu askerler savaşı kazandılar ve bunun sonucunda Ermenistan'ın bir hükümeti ve bir partisi oldu: Taşnaklar. (Ölen binlerce insanı düşününce insanın yüreği sızlıyor, ama bu

askerleri, hem hayatlarını feda edenleri hem sağ kalmayı başarabilenleri, saygıyla anıyorum. Bu insanları hem seviyorum hem de sayıyorum, uzlaşmayı seçenleriyse sadece seviyorum.) Sonuçta yapılan feci, ama onurlu bir hataydı ve Ermenistan tekrar Ermenistan olabildi. Küçücük bir ülkeydi tabii, kaale almaya değmeyecek bir ulusçuk, çevresi düşmanla çevrili, ama iki yıl için (binlerce yıldan sonra ilk kez) Ermenistan yine Ermenistan olabildi, başkenti de Erivan'dı.

Bilirim yakışıksız böyle gururlanmak, ama elimde değil işte, gurur duyuyorum.

Savaşta karşımızda yer alan taraf Türklerdi elbette. Başka düşmanlar da vardı, ama bunlar Türkler kadar etkin değildi; yine de gözleri üzerimizdeydi. Ve bir gün geldi, bunlardan biri Türklerin yüzyıllar boyunca yapamadığını bir anda gerçekleştiriverdi. Sorarsanız, bu nefretle körüklenen değil, sevgiyle kotarılan bir hamleydi. (Türkler hiç olmazsa nefretlerini saklamayacak kadar dürüsttüler.) Ruslardan bahsediyorum tabii. Yeni Ruslardı bunlar. Aslına bakarsanız eskiler urba değiştirip yeni oluvermişti; ellerinde yeni bir kuram vardı, dünyayı kardeşlik yönetecekti. Ermenistan'ı silah zoruyla kardeş yaptılar. Amaçları gerçekten kardeşlikse, hadi buna da peki. Ermeni askerlerin arasında ne kadar lider varsa idam ettiler, ama bunu da kimsenin Rusların yüzüne vurmasını bekleyemeyiz. Bu yeni Ruslarla kardeş olmak isteyen çok az sayıda Ermeni vardı, ama aç ve bitkin haldeydiler, bu nedenle ufukta beliren taze düşmana karşı başlayan isyanın sonu hayli hızlı ve trajik oldu. Hatta alevlenmesiyle sönüşü bir oldu denebilir. Görülen oydu ki dünya Ermenilerin kendilerine ait bir ülkeye sahip olmasına izin vermeyecekti, her ne kadar bunu binlerce yıldır beklemiş, Anadolu'da yarı yarıya kırılmış olsalar da. İstemiyordu işte dünya. Ermeni askerlerin liderlerinin adi suçlular olduğuna karar verildi ve kurşuna dizildiler. O kadar. Rus kardeşler, vuruverdiler hepsini. Sonra da Ermenilere korkmayın dediler, Türkler artık sizi rahatsız edemez. Kardeş Rus askerleri Ermenistan'ın kentlerini bir bir gezdiler, uygun adım, ve halka korkacak bir şey olmadığını söylediler. Hepsinin omzunda tüfek. Kardeşlik duygularıyla doldu taştı Ermenistan sizin anlayacağınız.

Ta uzaklarda, Kaliforniya'da dayımın bürosunda oturuyordum işte ben de yine. Lanet olsun, dedim kendi kendime. Bitti her şey. Unutalım gitsin Ermenistan'ı. Antranik öldü, ulusumuz yok oldu. Büyük devletlerin başında daha önemli dertler var şimdi. Cehennemin dibine kadar yolu var bu meselenin. Ermeni değilim zaten ben, Amerikalıyım.

Fakat doğrusunu isterseniz, hem ikisi birdenim, hem hiçbiri değilim. Ermenistan'ı da Amerika'yı da çok seviyorum ve kendimi ikisine birden ait hissediyorum, ama sonuçta şuyum ben: bu dünyada ikamet eden bir insan. Siz de öylesiniz ha, nerede olursanız olun.

Ermenistan'ı unutmaya çabaladım, ama beceremedim. Kaliforniya doğumluydum ama Ermenistan'ı aklımdan çıkaramıyordum, bu da beni düşünmeye itti: İnsanın ülkesi denilen şey neresidir o halde? Dünyanın belli bir parçası mıdır, yeri, adı sanı belli? Irmakları var mıdır? Gölleri? Ya gökyüzü? Ayın doğuşunda mıdır bir ülkeyi diğerinden ayıran şey? Ya güneşin? İnsanın ülkesi ağaçlar, bağlar, çayırlar, kuşlar, taşlar, tepeler, dağlar, vadiler midir? Vatan bir yerin baharında, yazında, kışında mıdır? Canlıların kurduğu düzen midir? Kulübeler, evler, kentlerin sokakları, masalar, sandalyeler, oturup çay içmek, sohbet etmek midir? Yazın sıcağında dalda olgunlaşan şeftali midir? Toprağına gömdüğümüz ölüler midir? Sevgi tohumunun ana karnında filizlenmeye başlaması mıdır? Semanın bir uçtan diğerine kol kanat gerdiği ülkede kulağa çalınan ana dilin ezgisi midir? Ya o dilin yazısını taşıyan sayfalar? O ülkede yapılmış bir resim? O insanların gırtlağından, yüreğinden doğan şarkılar? Danslar? İnsanın vatanı hava, su, toprak, ateş ve hayatın kendisi için sunulan şükran dualarından mı ibarettir? İnsanların gözleridir belki, ya da dudakları, kederi...

Bu sorulara cevap veremem, ama bildiğim şu ki bunların hepsi insanın kanındaki belleğe kazılı. Yukarıda saydığım her şey insanın içinde saklı, çünkü oraya, Ermenistan'a gidip gördüm ben, bunları gözümle gördüm. Ermenistan denen yere gittim,[15] ülke olarak kalmamış olabilir ama bir yer olarak var bugün, ve böylesi daha iyi. Size şöyle diyeyim: İngiltere, Fransa, İtalya, vesaire, dünyada ülke, ulus diye bir şey yok. Bildiğim şu ki, herhangi bir anda oynadıkları rol ister kral ister dilenci olsun, bunlar ölüme gün sayan varlıklar, o kadar. İstiyorum ki daldıkları uykudan uyanıp bu gerçeği görsünler ve birbirlerini katletmekten vazgeçsinler, çünkü bu dünyada cesur olmanın, kahraman olmanın, hayattan keyif almanın, heyecan duymanın başka, daha iyi yolları var. Sonunda ölüm değil, hayat olan yolları. Ülkenin kimliği, yönetimin dayalı olduğu politik kuram neyi değiştiriyor ki? Vatandaşların acısı, ölümün kaçınılmazlığından kaynaklanan kederi şu ya da bu şekilde azalıyor mu, bu insanların ayağı yere daha sağlam basıyor, yüzleri daha bir gülüyor mu?

Göreyim diye gittim. Keşfetmek, havasını ciğerlerime çekmek, toprağına ayak basmak için.

Bağlarda üzümler daha olmamıştı, ama yapraklar taze taze yeşillenmişti, ve her şey aynı Kaliforniya bağlarında olduğu gibiydi. Ermenistan'ın Ermenileri de aynı Kaliforniya'nın Ermenilerine benziyordu. Aras ve Kura nehirleri Ermenistan'ın bereketli toprağını ağır ağır suluyordu, tıpkı benim doğduğum vadiyi sulayan Kings ve San Joaquin ırmakları gibi. Güneş sıcak, sevecendi –ve en az Kaliforniya'daki kadar parlak.

Ermenistan hem hiçbir yerde, hem her yerdeydi. Farklıydı ama hık demiş burnundan düşmüş gibiydi her şey, sözcükten sözcüğe, çakıl taşından çakıl taşına, göze göz, dişe diş. Ne Ermenistan'dı ne de Rusya. İnsanlar hayat doluydu, sadece insanlar mı, canlı cansız her şey: üzüm bağları, ağaçlar, kayalar, dereler, sokaklar, binalar, kır ve şehir, hiçbir yer ve her yer. Toprak, bir kez daha. Hüzün bir de. Arabamız toprak yolda Eçmiyadzin'in tarihi Ermeni kilisesine doğru sarsıla sarsıla ilerliyordu, ve orada köylüler; erkek, kadın, çocuk, asırları devirmiş taş zeminde yalınayak, haç önünde başlarını eğmiş, dua ediyorlardı –inançla. Beri yandan Marksist Ermeni öğrenciler, kardeşlerinin masum cehaletine ve aptalca dindarlığına bıyık altından ve biraz da utanç duyarak gülmekteydiler. O an Ermenistan'ın, ülkemin, hüznü içime öyle bir hoyratlıkla oturuverdi ki az sonra, otomobille Erivan'a dönerken, General Antranik'in yıllar önce dayımı ziyaret ettiğinde usul usul konuşması, ve gittiğinde dayımın dudaklarının acıyla titremesinden gayrı Ermenistan'la ilgili her şey aklımdan uçup gitmişti bile.

“Antranik of Armenia”

Inhale and Exhale, 1936

Nereye Gidersen Git, Çığlığında Memleket

İğrenç 1918 savaşı geçmişte kaldı. Fresno'lu askerler evlerine dönüp üniformaları dolaba kaldıralı tam iki sene oldu.

Biliyorum insanlarda para yok ama tuttuğum köşe başını kaybetmemek için günde yirmi tane Evening Herald satmak zorundayım. On gazete satmak bile çok zor çünkü insanlar kendiliklerinden gelip gazete almazlar, sizin gidip onlara bir tane satmanız lazım. Gazetede, Litvanya, Arnavutluk gibi yeniler de dahil dünyanın bütün ülkelerinden haberler var ama Ermenistan'dan neredeyse hiç haber yok.

Yine de fark etmez, yaşlılar orada bir şeyler olduğunu bilirler, kahvelerde toplanıp olan biten hakkında konuşurlardı.

Eye Caddesi'ndeki Aras Kahvehanesi'nde oturanlardan biri, "İşte," diyerek söze girerdi, "nihayet artık bağımsız bir milletiz, iki yüzyıl sonra kendi hükümetimiz, sınırlarımız var."

"Ne ikisi, üç yüzyıl olmasın sakın?" derdi başka biri. "Ama yeter ki katliamlar bitsin, ölenlerin yerine yenilerinin gelmesi yirmi yıl bile sürmez."

"Bir milyon insan kaybettik."

"Ne bir milyonu? İki milyon kişi kaybettik, belki de üç."

"Nasıl üç milyon kaybedebiliriz ki?" diye bağırırdı biri, "Savaştan evvel zaten iki milyondan azdık."

İriyarı ama o kadar da bilgili olmayan başka biri de yüksek sesle ona cevap verirdi, "Neden böyle saçma sapan konuşuyorsun? 1898'de beş milyon kişiydik, şimdi bir milyondan azız. Eğer tekrar beş milyon olacaksak en az kırk yıllık bir barışa ihtiyacımız var. Özgür ve bağımsız olduğumuza emin olur olmaz yedi oğlumu da alıp geri döneceğim. Bu bizimkisi hayat değil."

"Ne yani, Fresno'daki hayatımız hayat değil mi diyorsun?"

"Evet tam da öyle diyorum. Biz burada neyiz ki? Ermeniyiz, hepsi bu."

"Tabii ya."

"Peki Ermeniler ne demek burada? Bir hiç değil miyiz, hatta hiçten de kötü? Bizi sevmiyorlar burada."

"Ne diye seveceklermiş ki?"

“Demem o ki, bizden nefret ediyorlar. Bir bakışları bile bizden nasıl nefret ettiklerini anlamamıza yetiyor.”

“Kimmiş bize nefretle bakan?”

“Bize öyle kötü kötü bakanların Amerikalılar olduğunu bal gibi biliyorsun.”

“Bana hiç kimse kem gözle bakmadı bugüne kadar; eğer bu Amerikalılar sana öyle bakıyorsa, senden neden nefret ettiğini anlamak için gene sana bakmak lazım.” Bunun üzerine konuşmacı diğerine dikkatle bakar ve “Aslında hakları da var. Bıyığını kes de yüzün gözün açılsın biraz,” derdi.

“Bana bıyığımı kes deyince Amerikalılaşmış mı oldun şimdi? Senin gibi bıyıksızın ne düşündüğü umurumda değil.”

Başka biri araya girerdi: “Beyler, bu bıyık meselesi değil. Amerikalılar bizi sevmiyorsa nedenini bulmak için kendimize bakmamız gerek.”

“Bak hele, neymiş senin bu konuda teorin?”

“Genel olarak şunu kabul etmemiz gerekir ki Fresno’ daki insanlarımızın çoğu Ermenistan’ın üst sınıflarından değil.”

“Ermenistan’da, Fresno’da, dünyada sadece bir sınıf Ermeni vardır o da canlı Ermeni. Üstmüş, ortaymış, altmış bunlar saçmalık. İki sınıfımız var: yaşayanlar ve ölüler. Yaşayan sınıftan olduğumuz için Amerikalılar bizden nefret ediyorsa bu nefret taşıyamayacağımız kadar ağır demektir. Geriye iki şey kalıyor: Ya kendimizi öldüreceğiz ya da bu nefreti boşvereceğiz.”

“Çok fazla bağırıyoruz, aynı şimdi senin bağırdığın gibi. Sokaktaki Amerikalılar bile gürültümüzden Aras Kahvesi’nin bir Ermeni kahvesi olduğunu anlıyor.”

“Buranın Ermeni kahvesi olduğunu bilmelerinde ne var? Burası zaten bir Ermeni kahvesi. Bir Engiliz mekânı mı olsun isterlerdi?”

“Ona İngiliz denir; neyse ne, biliyorum ki medeni bir mekân olmasını tercih ederlerdi.”

“Daha Amerika keşfedilmeden biz medeniydik yav.”

“Amerikalılar bağırmaz.”

“Bağıracak nefesleri yok da ondan.”

“Bir Ermeni’yle medeniyeti tartışmak faydasız.”

“Öyleyse Amerikalıların yanına git de Amerikalı ol. Seni gidi parlak, soluk suratlı herif. Git de onlara medeni olmaları için yardım et.”

“Beyler,” derdi içlerinden biri, “burası kahvehane. Kahvemizi, sigaramızı zıkkımlanmak, tavla ve iskambil oynamak için buradayız.”

“O dediğinle arada sırada meşgul oluruz, o kadar. Aslında haber almak için buradayız. Ben Ermenistan’da neler olup bittiğini öğrenmek istiyorum valla.”

“Özgürüz. Kendi hükümetimiz, kendi ordumuz, kendi dilimiz, kilisemiz, yasalarımız, düzenimiz, sanatımız, ticaretimiz, gazetelerimiz ve gururlu bir halkın sahip olmayı hak ettiği diğer her şeyimiz var.”

“Tanrı’ya şükürler olsun.”

“Tanrı’ya şükrediyorsun, soruyorum sana ne için? Dört milyonumuz öldü, geriye kalan bir avuç insan kendini özgür ve bağımsız ilan etti diye mi? Protestan mısın sen?”

“Ana Kilise’denim.[16]”

“O zaman yüzyılın başından beri ölenlerimizin yaşayanların beş katı olması ayrıcalığını bize bahşettiği için Tanrı’ya şükretmeyecek kadar dürüst ol. Bak, istersen, su için Tanrı’ya şükret, çünkü su olmasaydı kahve yapamazdık, sigaramızın tütünü yetişmezdi. Şerefli bir şekilde öldürülmek yerine sefil hayatlarımızı kahve köşelerinde harcıyoruz, hâlâ Ermeniymiş gibi davranabilir miyiz? İstersen sen buyur, ben yapamam.”

“Eğer Ermeni değilsen, sen nesin?”

“Tekrardan Ermeni olmaya, seni ve bu bahtsız takımdaki diğer herifleri iki hayati karardan birini vermeleri için cesaretlendirmeye çalışan bir adamım. Eğer Ermeniysek ve eğer gerçekten özgür ve bağımsızsak burada işimiz ne Allah aşkına? Ya hep beraber kendi ülkemize dönelim ya da bugünden sonra Ermeni olmadığımıza karar verip koca çenemizi kapatıp oturalım.”

“Ermenistan’a geri dönmeden Ermeni olmamız mümkün değil mi? Bunu mu söylüyorsun?”

“Üç oğlumun adam gibi Ermenice bile konuşamadığını söylüyorum. Ne okuyor ne de yazabiliyorlar. Vartan, Dikran, Hayk: isimlerini beğenmiyorlar. Birbirlerini Walt, Dick, Ike diye çağırıyorlar. Dahası, soyadlarını da istemiyorlar. Taşıyamayacakları kadar ağır bir yük gibi geliyor bu onlara. Karadenizyan. Bu benim ismim, benden evvel babamın, ondan evvel de onun babasının ismi. Emerson Okulu’nda ahmak öğretmenin biri, kibar dili dönmediği için tutmuş Karadenizyan’ı Gardner’a çevirmiş. Böylece bizim çocukların soyadı olmuş Gardner.”

“Sen ne biçin bir adamsın ki oğullarının gerçek isimlerini reddetmesine izin veriyorsun? Senin ismini?”

“İşin içinde anne de var, tabii.”

“Anneleri İngiliz mi? Bunu mu kastettin?”

“Ermeni ama Mount Holyoke mezunu. Çocukluğundan beri İngilizce konuşmuş, yazmış, okumuş. Belki de kendini İngiliz zannediyordur, gerçekten bilmiyorum, Tanrı yardımcımız olsun.”

“Karın açık tenli mi?”

“Üstüne üstlük mavi göz, kızıl saç.”

“Öyleyse İngilizdir, Haçlılar’dan kalma. Önlerine çıkan herkes üzerinde kendi izlerini bıraktılar. Bu konuda yapabileceğin pek bir şey yok artık. Bırak oğulların, senin oğulların da İngiliz olsun.”

“İngiliz değil Amerikalı. Karım, ‘Amerikalı olmalıyız. Bu bizim vatanseverlik görevimiz. Dünyanın en büyük ülkesine geldik. Yeni ülkemize, sahip olduğumuz en iyi şeyleri verelim,’ diyor. Bu şartlarda ne yapabiliriz ki? Oğullarıma Ermenistan’ın nihayet bağımsızlığına kavuştuğunu söyledim ama bu onlara hiçbir şey ifade etmedi. ‘Bahçedeki misket üzümü asmasında yeşil yapraklar çıkmış,’ da diyebilirdim, onlar için ikisi de bir. Cevapları bile Ermenice değildi. ‘Dad, we are glad,’[17] dediler. Hayrik[18] değil –Dad. Bu kelime beni hasta ediyor. ‘Dad, we are glad.’ Hepsi bu. Anneleri yüzünde o Mount Holyoke gülümsemesiyle dururken, onlara Ermeni okuluna gitmeleri, okuma yazmayı ve düzgün konuşmayı öğrenmeleri, Ermenistan’a dönme vakti geldiğinde üstümüze düşeni yapmaya hazır olmamız gerektiğini anlattım. Üçü de güldüler, aynı annelerinin gülüşü gibi. Kendimi evden dışarı attım ve ayaklarım beni buraya getirdi, çünkü hiç olmazsa burada, bu duman ve gürültünün içinde, Ermenistan ruhundan küçük bir parça hâlâ canlı.”

“Senin sorunun şahsi, milli değil.”

Sorunlu babanın yerine başka biri, “Bütün sorunlar şahsidir,” dedi. “Sonradan millileşir. Bu iyi niyetli adamcağızın sorunu dünyadaki bütün Ermeniler için gerçek bir sorun. Oğullarımız, kızlarımız Ermeni mi olacaklar, Amerikalı mı? Ya da diyelim Ermenistan’dan Fransa’ya gitmişsek, Fransız mı olacaklar? Ermenistan’ı biz hatırlıyoruz ama çocuklarımız bilmiyor. Tanıdıkları tek ülkeyi ebeveynlerinin bildiği bir ülkeden daha az umursamalarını onlardan bekleyebilir miyiz? Nereye kadar? Hayır. Korkarım Ermenistan sadece orada olan Ermeniler için Ermenistan olmalı.”

“Oradakilerin sayısı yeterli değil ki,” dedi dertli baba. “Eğer özgür ve bağımsız olmaya devam etmek istiyorsak dünyadaki her Ermeni’ye ihtiyacımız var.”

“Ve senin üç oğluna, neydi isimleri?”
“Vartan, Dikran, Hayk.”
“Tamam. Sen onların bırak babalarıyla birlikte Ermenistan’a dönmeyi, Ermeni okuluna gitmeyi bile reddettiklerini söylüyorsun.”
Baba, “Ve birbirlerine Walt, Dick ve Ike diyorlar,” dedi, yüzünü tiksintiyle buruşturarak.
“Tamam. Peki, Walt, Dick ve Ike olsun ve şu diğer isim, Gardner mı demiştin? Öyle olsun, onları defterden silelim. Onlar artık Ermeni değil. Ölmediler belki ama Amerikalı oldular. Sorun, Ermenistan için ne yapacağımız?”
“Ne yapabiliriz?” diye sordu biri.
“Kahve, sigara içiyoruz, tavla ve iskambil oynayıp konuşuyoruz.”
“Konuşmuyoruz, bağırıyoruz. Amerikalılar da bizden nefret ediyor işte.”
Konuşma böylece sürüp giderdi. Bütün bu konuşmalar yalnız Ermenistan’ı değil, herhangi başka bir milleti de anlamam için kafa yormama neden olurdu. Ermeniler değil sadece, herhangi bir halk. Onlar hakkındaki gerçek neydi?
Fresno’da üç tane kahvehane vardı. Savaştan sonra her birine günde iki üç dakika uğramayı alışkanlık haline getirmiştim; çünkü durduğum köşede neredeyse hiç kimse gazete satın almamaya başlamıştı. Köşenin elimden alınması riskini göze almıştım. Yaşlı adamları tekrar görmeli, memleketleri hakkında konuştuklarını dinlemeliydim. Bizim memleketimiz. Benim memleketim.
İsmini Aras Nehri’nden alan ama bir anlamda Ermenistan’ın ta kendisi demek olan Aras Kahvehanesi, bu üç kahvehaneden en büyük, en kalabalık ve en gürültülü olanıydı. Hepi topu, kahve pişirip servis yapma işini de aralarında paylaşan üç ortağın kiraladığı büyük bir depodan ibaretti.
Sağ duvar boyunca, tavla ve iskambil oynanan on iki masa dizmişlerdi; sol duvar boyunca dizilen on iki masa ise oturup sigara, kahve içmek ve çene çalmak içindi. Her masada içi su dolu bir sürahi ve dört bardak bulunurdu. Oraya gelen herkesin sevdiği gibi sigara sarmak için büyük kutularda ince kıyılmış yumuşak İzmir tütünü, ayrıca eve götürüp içmek için nargile de satılırdı.
Bunu yasaklayan bir kanun olmamasına rağmen mekâna hiç kadın girmezdi, aynı Ermeni şehirlerinde ve köylerinde kahvelere asla kadın girmediği gibi. Her şeyden evvel kahvehaneler kurulmuştu ki erkeklerin

kadınlardan kaçacak bir yerleri olsun. Erkekler kahveye giderdi. Kadınlar da birbirlerini ziyaret eder, birbirlerine içecek bir şeyler ve kurabiye ikram eder, dikiş nakışla uğraşır, çene çalar, yaşayıp giderlerdi.

Aras'a, Eye yakınlarında Mariposa caddesi üzerindeki Yettem'e ve Tulare'ye yakın Eye caddesindeki Ararat'a –hepsi de durduğum köşeden kolayca yürünebilecek mesafedeydi– her gidişimde gazete satabilirim zannederdim ama hiç satamazdım. Aslında gazete satıp satmamak o kadar da önemli değildi.

Bazen biri gazeteyi bir bakmak için alır, bir süre ilk sayfayı inceler, kalan sayfalara hızlıca bir göz gezdirir, gazeteyi düzeltip kimi zaman teşekkür belirten bir baş hareketi veya sözle, kimi zaman da herhalde Ermenistan'la ilgili hiçbir haber olmadığı için kızgın bir ifadeyle geri verirdi. Bu beni rahatsız etmezdi. Tam tersine, birinin bana etrafta dolanıp konuşulanlara kulak kabartmam için bahane vermesine memnun olurdum, çünkü böyle bir yerde bir araya gelmiş, birbirine bağırıp çağıran, gelen zarların isimlerini Türkçe yüksek sesle söyleyen, iskambil kâğıtlarını karıştıran, dağıtan ve hızla masanın üstüne vuran bu kalabalıkta beni çeken bir şey vardı, benim için çok değerli, varlığıma anlam ve önem katan bir şey. Hatta bu benim için bir çeşit kıymetli önemsizlikti, kendini bir milletin, bir bütünün, ortak bir hafızanın, mücadelenin ve yenilginin içine yerleştirmenin taşıdığı kıymetli hiçlik. Ama bu yenilgi, bu insanların orada bulunuyor olmalarından dolayı, başarısızlığı kabullenmeyen, içinde hâlâ gürültücü bir canlılık barındıran bir yenilgiydi.

"Bu biziz," diye düşünüyordum. "Ve bize sadece bir baksanız, bir dinleseniz. Çılgın gibiyiz, birbirimizin suratına delice sözler haykırıp duruyoruz, çünkü hâlâ canlıyız. Biz hâlâ Ermenistan'ın ta kendisiyiz," diye düşünüyordum. Derken birdenbire aklımdan şunlar geçerdi: "Ermenistan'ın canı cehenneme. Çılgın çehrelerimizin, delice öfkemizin ve yalnızlığımızın canı cehenneme! Herkes kendi için yaşar, ben de kendim için. Koca gözlü, kara bıyıklı bu yabancılardan ve onların sonu gelmez öfkelerinden, huzursuzluklarından ve hoşnutsuzluklarından bana ne?"

Bazen aileden birini görürdüm veya o bana seslenirdi, birbirimizi görür görmez gülümserdik; mesela annemin kuzeni Hovagim'e tavla oynarken rastlardım; benimse satılmayı bekleyen on sekiz gazetem olurdu. Onun küçük kardeşi Aram veya Aram'ın amcası Garabed'e rast gelirdim. Garabed'in artık kırlaşmış büyük siyah bir bıyığı vardı; olur da yüz yüze gelirsek sakin ve berrak konuşmasıyla bana, "Evlat, Willie, işsiz güçsüz

ihtiyarların mekânında ne işin var? Bu zavallı yersiz yurtsuz ruhlardan beş kuruş bile kazanamazsın. Bunlar, iflas etmiş bağcılar, işsiz işçiler, çekecek çürük diş bulamayan dişçiler, müvekkili olmayan avukatlar, kederli dergilerine koyacak yeni yazı bulamayan dergiciler (bunları söylerken bir yandan gerçekten de bir bağcıya, avukata veya dergiciye doğru bakardı). Bu insanların her biri, tüfeksiz, ülkesiz, en sonunda kendisi hariç gerçek bir düşmanı olmayan askerler."

Sonra, bana bir tanesini vermek için elini hissettirmeden cebindeki bir avuç bozuk paraya daldırırdı. Kabul etmeyeceğimi bilirdi.

"İstemiyor musun? Yarım doları almayacak mısın? Bakın bu benim yeğenim Takuhi'nin oğlu Willie." Sonra parayı cebine geri koyar, "Biz ihtiyarları unut," derdi.

Ama onları unutamadım, onların unutamadıklarını da unutamadım, yani Ermenistan'ı, hiç görmediğim uzak dağlık ülkeyi, kendi dilimizdeki söylenişiyle Hayasdan'ı,[19] Haylar'ın ülkesini. Sadece rastlantı eseri Fresno gibi bir kasabada, Kaliforniya gibi bir yerde, Amerika gibi bir ülkede doğdum diye Ermenistan gibi bir ülkeyi nasıl unutabilirdim? Hoşlansam da hoşlanmasam da o yaşlı adamlar bendim. Ve Ermenistan başka ne olabilir ki, Ermenistan da bendim. On iki yaşında kendimi unutmayı denemeye bile hazır değildim. Kim olduğumu keşfetmeye çalışmakla çok meşguldüm –bir Ermeni, bir Saroyan, bir gazeteci çocuk, bir tanık ve geri kalan her şey.

Sokaklarda "Yazıyor, yazıyor!" diye bağırmak için tekrar sokağa çıktığımda haykırdığım aslında Ermenistan, yani benim kendi ismim değil miydi?

Unutursam Tanrı beni kahretsin. Unutursam lanetleneyim –sonsuza kadar.

"Shout Armenia, Wherever You Go"

Saturday Evening Post, 21 Kasım 1964

Yetmiş Bin Süryani[20]

Kırk gün kırk gecedir saçlarımı kestirmemiş, işsiz kemancılara benzemeye başlamıştım. Bilirsiniz bu görüntüyü: iflas etmiş ve Komünist Parti'ye katılmaya hazır bir dâhi. Küçük Asya'dan gelen biz barbarlar kıllı insanlarızdır; saç tıraşının vakti geldiğinde, sahiden de gelmiş demektir. Durum çok kötüydü, sahip olduğum tek şapkanın da dışına taşmıştım. (Çok ciddi bir öykü yazıyorum, belki de şimdiye kadar yazdıklarımın en ciddilerinden biri. Zevzekliğimin sebebi bu. Sherwood Anderson okurları, ne demek istediğimi birazdan anlamaya başlayacaklar; kahkahalarımın daha ziyade hüzünlü olduğunu bilirler.) Saç tıraşına ihtiyacı olan genç bir adamdım; bu nedenle, on beş sente bu işi halletmek için Üçüncü Cadde'deki (San Francisco) Berber Okulu'na gittim.

Howard Sokağı'nın beri tarafında Üçüncü Cadde kendine has bir bölgedir; New York'taki Bowery'yi, Los Angeles'taki Main Street'i düşünün: Bull Durham sigarası içerek etrafta gezinen, hükümete verip veriştiren, bir şeyler olmasını bekleyen, öylece bekleşen yaşlı adamları ve çocukları gözünüzün önüne getirin. Ağustos ayında bir pazartesi sabahıydı, bir sürü avare biraz parlamak için berber dükkânına gelmişti. Tıraşın bedava yapıldığı sandalyede çalışan Japon çocuğun on bir kişilik bir bekleme listesi vardı, diğer bütün sandalyeler de doluydu. Oturdum ve beklemeye başladım. Dışarıda saç kesimi, Hemingway'in (Güneş de Doğar, Silahlara Veda, Öğleden Sonra Ölüm, Kazanana Ödül Yok) dediği gibi, dört tane 12,5'luktu. Benimse cebimde 20 sent, bir de yarım paket Bull Durham vardı. Bir sigara sardım; paketi benimle birlikte orada bekleyen, nikotine ihtiyacı olduğu halinde belli birine verdim. Kuru dumandan bir nefes çekip Amerika, siyaset, ekonomi ve manevi hayatta olup bitenler hakkında düşünmeye başladım. Sigara verdiğim, on altı yaşında bir oğlandı. Iowa'lı gibi duruyordu, istikbali parlak, sağlam bir Amerikalı, ama üzgün, çok üzgün. Biraz uykulu, elbiselerini günlerdir değiştirmemiş, biraz ürkek, vesaire. Adını öğrenmeyi çok istedim. Bir yazar daima yüzlerin ve şekillerin arkasındaki gerçeğe ulaşmak ister. Iowa'lı, "Salinas'tan yeni geldim. Marul tarlalarında hiç iş yoktu. Şimdi kuzeye, Portland'a gidiyorum; bir de gemi işine bakacağım," dedi. Ona benim işlerimin nasıl gittiğini anlatmak istedim, Scribner's dergisinin bir öykümü, The Yale Review dergisinin de bir yazımı reddettiğini, ikinci el ayakkabıya, eski elbiselere, daha iyi sigaraya verecek param olmadığını söylemek istedim,

ama kendi sorunlarımı olduğundan önemliymiş gibi göstermekten korktum. Yazarların sorunları daima can sıkıcıdır, biraz da hayali. İnsanlar, Her şey bir yana, sana yazar olmanı kim söyledi ki? diye düşünmeye eğilimlidirler. Yazar dediğin, yazar değilmiş gibi durmalıdır. “Kuzeyde iyi şanslar,” dedim. Iowa’lı kafasını salladı, “Beyhude çaba, biliyorum, ama bir deneyeceğim. Kaybedecek bir şeyim yok,” dedi. İyi çocuk, umarım ölmemiştir, umarım donmamıştır, bugünlerde hava fazlasıyla soğuk (Aralık 1933), umarım pes etmemiştir; yaşamayı hak ediyordu. Iowa’lı, umarım Portland’da iş bulmuşsundur; umarım para kazanıyorsundur ve içinde sıcak bir yatağı olan temiz bir oda kiralamışsındır; umarım geceleri uyuyor, düzenli yemek yiyor, her insan gibi geziniyorsundur, inşallah mutlusundur. Iowa’lı, bütün iyi dileklerim seninle. Senin için birkaç dua okudum. (Hepsi bir, bana kalırsa şimdiye ölmüştür. Onu gördüğüm gün, ölüm, bir hayvanın kin dolu rezil yüzü gibi, onun içindeydi. Bir yandan da Amerika’nın bütün sinemaları, içinde “Kim korkar hain koca kurttan?” diye bir şarkının söylendiği bir çizgi film oynatıyorlar. İşte olan bu; paralı insanlar Iowa’lı gibi genç çocukların içine sinsi sinsi işleyen ölüme gülüyorlar. Sanki ölüm yokmuş gibi sıcak sinemalarda gülüşüyorlar. Iowa’lı için dua ettim. Kendimi bir korkak olarak görüyorum. Bu zamana kadar ölmüş olmalı; oysa ben küçük bir odada oturmuş onun hakkında konuşuyorum, sadece konuşuyorum.)

Berberlik öğrenen Japon çocuğu seyretmeye koyuldum. Korkunç bir yüzü olan yaşlı bir serseriyi tıraş ediyordu. Yersiz yurtsuz, yıllarca firarda yaşamış, hiçbir yere ait olmamış, hiçbir şeye sahip olmamış yüzlerden biri. Japon çocuk burnunu (kendi burnunu) geride tutuyordu ki yaşlı serserinin kokusunu almasın. Bir öykü için önemsiz, bir sanat yapıtında yeri olmayan, gereksiz bir bilgi belki ama ben yine de yazıyorum. Genç bir yazar önemli bir gerçeği atlamaktan daima korkar. Gördüğü her şeyi yazmak ister. Japon çocuğun ismini öğrenmek istedim. İsimlerle son derece ilgiliyim. Bilinmeyen isimlerin en samimi isimler olduğunu fark ettim. Andrew Mellon gibi büyük bir ismi alın mesela. Japon çocuğu yakından izliyordum. Koklama duyusunu yaşlı adamın ağzından ve burun deliklerinden uzak tutmaya çalışma şeklinden ne düşündüğünü, hissettiğini anlamaya çalışıyordum. Yıllar önce, on yedi yaşındayken, amcamın Sanger’ın kuzeyinde San Joaquin Vadisi’ndeki bağında asma budama işinde çalışmıştım. Benimle birlikte çalışan bazı Japonlar da vardı, Yoshio Enomoto, Hideo Suzuki, Katsumi Sujimoto ve bir ya da iki kişi daha. Bu

Japonlar bana, merhaba, nasılsın, iyi günler, değil mi, hoşça kal gibi basit ifadeleri öğretmişlerdi. Berberlik öğrenen çocuğa Japonca, “Nasılsın?” diye sordum. Japonca cevap verdi, “Çok iyiyim, sağ olun.” Sonra kusursuz bir İngilizceyle, “Japonca konuşabiliyor musunuz? Japonya’da bulundunuz mu?” diye sordu. “Maalesef hayır,” diye cevap verdim, “Sadece birkaç kelime konuşabiliyorum. Yoshio Enomoto, Hideo Suzuki, Katsumi Sujimoto ile birlikte çalışmıştım; onları tanıyor musun?” Bir yandan işine devam ederken bir yandan da isimleri düşünüyordu. Fısıldıyor gibiydi, “Enomoto, Suzuki, Sujimoto.” “Suzuki, şu küçük adam mı?” dedi. “Evet,” dedim. “Tanıyorum. Şimdi San Jose’de yaşıyor. Evlendi,” dedi.

İnsanların hatırladıklarıyla derinden ilgilendiğimi bilmenizi isterim. Genç bir yazar çeşitli yerlere gider, insanlarla konuşur. Onların neler hatırladıklarını keşfetmeye çalışır. Öykü için öyle muhteşem malzemeler kullanmam. Bu yazıda hiçbir şey olmayacak. Nadide bir eser üretmiyorum. Unutulmaz karakterler yaratmıyorum. Parlak bir yazı üslubum yok. Hoş bir atmosfer kurgulamıyorum. Ne bu öykümü ne de bir başkasını The Saturday Evening Post ya da Cosmopolitan ya da Harper’s gibi dergilere satmak derdinde değilim. Nasıl yazılacağını, satacak öykülerin nasıl kurgulanacağını gerçekten bilen Sinclair Lewis, Joseph Hergesheimer ve Zane Grey gibi büyük öykücülerle rekabet etmeye çalışmıyorum. Bunlar zengin adamlar, kurgu, karakter, üslup, atmosfer ve diğer bütün şeylerle ilgili kuralları bilen adamlar. Ünlü olmak gibi bir isteğim yok. Ne Pulitzer ne Nobel ne de başka bir ödülün peşindeyim. Burada, uzak Batı’da, San Francisco’nun Carl Caddesi’nde küçük bir odadayım, sıradan insanlara mektup yazıyorum, basit bir dille onlara zaten bildikleri şeyleri anlatıyorum. Sadece kayda geçiriyorum, konudan biraz saptıysam, acelem olmadığından ve kuralları bilmediğimdendir. Tek bir arzum varsa, o da insanların kardeşliğini göstermektir. Bu çok büyük bir laf ve kulağa biraz yapmacık geliyor. İnsan genellikle böyle hamasi bir söz söylemeye çekinir. Kültürlü, bilgiç insanların kendine güleceğinden korkar. Ama ben aldırmıyorum. Kültürlü insanların gülmesini istiyorum. Kültürlü olmak, gülmeye yarar zaten. Irklara inanmam. Hükümetlere inanmam. Hayatı, dünyadaki milyonların aynı anda yaşadığı tek bir hayat olarak görürüm. Henüz herhangi bir dilde konuşmayı öğrenmemiş bebekler dünya üzerindeki tek ulustur, insan ulusu; gerisi sahte gösteriş, bizim medeniyet dediğimiz nefret, korku ve güçlü olma arzusu... Ama bebek bebektir. Ve bebeklerin ağlamalarında insanlığın kardeşliğini bulabilirsiniz. Büyürüz ve

bir dilin kelimelerini öğreniriz. Kâinatı, bütün dillerin değil, bildiğimiz dilin vasıtasıyla görürüz. Kâinata bakarken herhangi bir dil kullanmamak da mümkün değildir, örneğin sessizlik yoluyla kâinatı göremeyiz. Ve kendimizi bildiğimiz dile hapsederiz. Biz burada kendimizi İngilizceye ya da Mencken'in deyişiyle Amerikancaya hapsediyoruz. Bütün sonsuzluk, kelimelerimizde. Bir şey başarmak istiyorsam daha evrensel bir dil konuşmalıyım. İnsan kalbi, insanın yazılmamış tarafı, bütün halkların değişmez ortak noktası işte budur.

Kendimi şu anda suçlu ve yetersiz hissetmeye başladım. Bir sürü söz söyledim ama hiçbir şey anlatamadığımı hissediyorum. Hiçbir şey söylememiş olmak genç bir yazarı çılgına çevirir. Sıradan bir gazeteci her şeyi üç kelimelik bir başlıkla anlatabilir. İnsan insandır, der. Birçok anlama gelen zekice bir söz. Ama ben sadece tek bir anlama gelecek sözler söylemek istiyorum. Anlamın açık ve kesin olmasını istiyorum, dilimin bu denli muğlak olmasının sebebi de budur belki. Ele aldığım konunun, bırakmak istediğim izlenimin etrafında dolaşıyor, onu her açıdan görmeye çalışıyorum ki resmin bütününü elde edebileyim, tam bir resim olsun. Burada size insan kalbini anlatmaya çalışıyorum.

İzin verin baştan alayım; uzun zamandır saç tıraşı olmamış, pejmürde görünmeye başlamıştım. Dolayısıyla, Üçüncü Cadde'deki Berber Okulu'na gittim, bir sandalyeye oturdum. "Arkayı dolgun bırak. Dar bir kafam var, eğer arkayı dolgun bırakmazsan buradan çıktığımda bir ata benzemiş olurum. Üstten istediğin kadar al. Ne losyon ne su isterim; kuru tara," dedim. Okumak insanı kemale erdirir, yazmak ise gördüğünüz gibi titizleştiriyor. İşte olan bu. Bu kadardan pek de bir öykü olmaz, çünkü berberi, yani saçımı kesen genç adamı anlatmadım.

Uzun boyluydu, ciddi, esmer bir yüzü, gülümseyecekmiş gibi duran ama melankolik kalın dudakları, kalın kirpikleri, hüzünlü gözleri ve yayvan bir burnu vardı. Aynaya yapıştırılmış karttan ismini okudum, Theodore Badal. Güzel, sahici bir isim, yakışıklı genç bir adam, o da sahici. Theodore Badal kafamın üstünde çalışmaya başladı. İyi bir berber, yüreği ne kadar dolu olsa da, onunla konuşulana kadar konuşmaz.

"Bu isim," dedim, "Badal. Ermeni misin?" Ben Ermeniyim. Bunu daha evvel de söylemiştim. İnsanlar bana bakarlar ve merak etmeye başlarlar, ben de çıkar onlara söylerim. "Ben Ermeniyim," derim. Bu anlamsız bir söz, ama söylememi bekliyorlar, ben de söylüyorum. Ermeni olmanın nasıl bir şey olduğuna dair bir fikrim yok, ya da İngiliz veya Japon veya başka

bir şey. Sadece yaşamanın ne olduğuna dair küçük bir fikrim var. Bu, beni ziyadesiyle ilgilendiren tek şey. Bu ve tenis. Bir gün tenis konusunda felsefi bir eser ortaya koyacağımı umuyorum; şöyle Öğleden Sonra Ölüm ayarında bir şey, ama henüz böyle bir işe girişmeye hazır olmadığımın farkındayım. Tenisin dünya üzerinde geniş çapta işlenmesinin farklılıkların, önyargıların, nefretin ve benzeri şeylerin yok edilmesine katkıda bulunacağına inanıyorum. Smacımı ve lop vuruşlarımı mükemmel hale getirir getirmez bu büyük çalışmanın taslağına başlamayı umuyorum. (Bazı sofistike insanlara Hemingway'le alay etmeye çalışıyormuşum gibi gelebilir. Etmiyorum. Öğleden Sonra Ölüm oldukça sağlam bir metin örneği. Bir yazı olarak baktığımızda kitaba söyleyecek bir şeyim yok. Hatta felsefesine de bir itirazım olamaz. Will Durant ve Walter Pitkin'den daha iyi bir felsefesi olduğuna inanıyorum. Hemingway budalaysa bile en azından hatasız bir budala. Size gerçekte ne olduğunu anlatıyor ve olayların hızının, onun olayları sunuşunu aceleye getirmesine izin vermiyor. Bu kadarı da bayağı önemli bir şey. Edebiyat için bir çeşit ilerleme. Yani, zaman içinde çok küçük bir yeri olan bir olayın mahiyetini ve manasını telaşsız bir şekilde ilişkilendirmek.)

"Ermeni misin?" diye sordum.

Biz küçük bir halkız ve ne zaman içimizden biri diğeriyle karşılaşsa bu bir olay olur. Etrafta daima kendi dilimizde konuşacağımız birini ararız. En ateşli siyasi partimiz dünya üzerinde bizden yaklaşık iki milyon kişi olduğunu tahmin ediyor ama birçoğumuz böyle düşünmüyor. Kâğıdı kalemi elimize alıp oturur, her defasında dünyanın bir parçasını ve orada yaşayan en fazla ne kadar Ermeni olabileceğini tahmin edip kâğıda yazarız, sonra dünyanın başka bir kısmına geçeriz: Hindistan, Rusya, Sovyet Ermenistanı, Mısır, İtalya, Almanya, Fransa, Amerika, Güney Amerika, Avustralya ve diğerleri. En iyimser rakamları topladığımızda bir milyondan biraz daha az eder. Sonra ailelerimizin büyüklüğünü, doğum oranımızın ne kadar yüksek, ölüm oranımızın ne kadar düşük olduğunu (katliamların ölüm oranını arttırdığı savaş zamanları hariç) ve bizi çeyrek yüzyıl kendi halimize bıraksalar ne kadar hızlı çoğalacağımızı düşünüp hayli mutlu oluruz. Bu hesabı yaparken depremleri, savaşları, katliamları, kıtlıkları ve bu tür şeyleri hep unuturuz ve bu bir hatadır. Near East Relief'in[21] bizim kasabada yaptığı yardım kampanyalarını hatırlıyorum. Dayım bizim hatibimizdi, her konuştuğunda bir salon dolusu Ermeni'yi ağlatırdı. Avukat ve büyük bir hatipti. Neyse, ilk bela savaştı. Düşman, insanlarımızı yok

ediyordu. Katledilmeyenler ise evsiz ve aç kalmışlardı, bizim kendi canımız ve kanımız, demişti amcam ve hepimiz ağlamıştık. Aramızda para toplayıp, anayurttaki insanlarımıza gönderdik. Derken savaştan sonra, ben biraz daha büyüdüğümde, Near East Relief başka bir kampanya düzenledi ve amcam kasabanın konferans salonundaki sahneye çıkıp şöyle dedi, “Tanrı’ya şükür bu sefer düşman değil, deprem. Tanrı bize acı çektirdi. Bin bir musibetle sınanırken, ıstırap içindeyken, hastalıklar, işkenceler boyunca, dehşet ve (bu noktada amcam ağlamaya, hıçkırmaya başladı) umutsuzluktan çılgına dönmüşken O’na dua ettik ve O şimdi de bize bunu yaptı; biz hâlâ O’na şükrediyor ve iman ediyoruz. Tanrı’nın işlerine aklımız ermez.” Bağış toplandıktan sonra amcamın yanına gittim, “Tanrı hakkında söylediklerinle gerçekten öyle mi demek istedin?” diye sordum. “Nutuk çektim. Para toplamak zorundayız. Tanrı mı? Boş versene sen.” “Peki ya ağladığında?” dedim. “O gerçekti,” dedi, “Kendimi tutamadım. Ağlamalıydım. Neden, Tanrı aşkına, neden bu kahrolası cehennemden geçmek zorundayız? Bütün bu eziyeti hak etmek için ne yaptık? İnsanlık bizi yalnız bırakmayacak. Tanrı bizi yalnız bırakmayacak. Bir şey mi yaptık ki? Gerektiği gibi dindar insanlar değil miyiz? Günahımız ne? Tanrı’dan iğreniyorum. İnsanlardan bıktım. Kalkıp konuşmak istememin tek sebebi ağzımı kapalı tutmaya cesaret edememektir. Daha fazla insanımızın ölmesi fikrine dayanamıyorum. İsa Mesih aşkına, biz bir şey mi yaptık ki?”

Theodore Badal’a Ermeni olup olmadığını sordum.

“Süryaniyim,” dedi.

Eh, bu da bir şeydir. Onlar, yani Süryaniler de, dünyanın bizim geldiğimiz kısmından gelmişlerdir, burunları bizim burunlarımıza, gözleri bizim gözlerimize, kalpleri bizim kalplerimize benzer. Dilleri farklıdır. Konuştuklarında onları anlayamayız, ama bize çok benzerler. Badal’ın Ermeni çıkması kadar hoş olmasa da bu da önemli bir şeydi.

“Ben Ermeniyim,” dedim. “Kasabamda bazı Süryani çocuklar tanıyordum, Joseph Sargis, Nito Elia, Tony Saleh. Onları tanıyor musun?”

“Joseph Sargis’i tanıyorum,” dedi Badal. “Diğerlerini tanımıyorum. Birkaç yıl öncesine kadar New York’ta yaşıyorduk, sonra batıya, Turlock’a geldik. Sonra da San Francisco’ya taşındık.”

“Nito Elia,” dedim, “Salvation Army’de[22] şef.” (Hiç kimsenin herhangi bir şeyi uydurduğumu ya da komik olmaya çalıştığımı düşünmesini istemem.) “Tony Saleh,” dedim, “sekiz yıl önce öldü. Ata biniyordu, derken at onu eğerden silkeleyiverdi. Ayağı üzengiye sıkışmış

olacak, kendini kurtaramadı Tony. At yarım saat hızla dolandıktan sonra ancak durdu; ölüsünü indirdiler Tony'nin. O zaman on dört yaşındaydı. Okula onunla birlikte giderdik. Tony çok akıllı bir çocuktu, aritmetikte çok iyiydi."

Ermeni ve Süryani dili, eski dünya, oradaki şartlar gibi konular hakkında konuşmaya başladık. On beş sente saç kestiriyor, aynı zamanda bir şeyler öğrenmek, yeni gerçeklere ulaşmak, hayat denen mucizeyi ve insanın kıymetini bir kez daha takdir edebilmek için elimden geleni yapıyordum. (İnsan çok değerli bir varlıktır, sakın öyle olmadığını düşünmeyin.)

Badal, "Süryanice okumam yok. Anayurtta doğdum ama artık orayı unutmak istiyorum," dedi.

Yorgun gibiydi, ama fiziksel değil ruhsal olarak.

"Neden," dedim, "Neden unutmak istiyorsun?"

"Neden mi?" diye güldü, "çünkü oradaki her şey silindi gitti." Tam olarak onun söylediğini tekrar ediyorum, kendimden hiçbir şey eklemiyorum. "Bir zamanlar büyük bir halktık," diye devam etti, "Fakat bu dündü, hatta dünden önceki gün. Şimdi artık antik tarihin bir parçasıyız. Büyük bir medeniyetimiz vardı. Hâlâ bize hayranlar. Bense şimdi Amerika'dayım, nasıl saç kesileceğini öğreniyorum. Ulusumuz silindi, bittik, her şey bitti, dili okumayı neden öğreneyim ki? Yazarımız yok, okunacak haberimiz yok –tamam, zaman zaman bizle ilgili küçük haberler oluyor: İngilizler ikide bir Arapları bizi katletmeye teşvik ettiğinde, işte hepsi bu. Bildik hikâye. Nasıl olsa Associated Press vasıtasıyla haberler bize geliyor."

Bu sözler bana bir Ermeni olarak çok acı geldi. Halkımın yok edilişi beni daima üzmüştür. İngilizce konuşan bir Süryani'nin ağzından hiç böyle sözler duymamıştım. Bu genç adama karşı büyük bir sevgi hissettim. Beni yanlış anlamayın. Bugünlerde ne zaman bir erkek başka bir erkeği sevdiğini söylese insanların aklına hemen eşcinsellik geliyor. Zaten bütün insanlara sevgim olduğunu düşünüyorum, hatta Ermenistan'ın düşmanlarına bile –ki kibarlık ediyor ve burada adlarını söylemiyorum. Kim olduklarını herkes biliyor. Hiçbirine karşı bir zorum yok, çünkü hepsini kendi hayatlarını yaşayan insanlar olarak görüyorum. Biliyorum, hatta eminim ki tek bir insan, kalabalıkların yaptığı canavarlıkları yapamaz. Benim tek itirazım başıboş saldırgan kalabalıklara.

“Eh,” dedim, “bizim için de durum pek farklı değil. Biz de eski bir halkız. Hâlâ kilisemiz var. Hâlâ birkaç yazarımız da var, Aharonyan,[23] İsahakyan[24] ve birkaç kişi daha, ama yine de durumumuz aynı.”

“Evet,” dedi berber, “Biliyorum. Biz yanlış şeylerin peşinden koştuk. Barış, huzur, aile gibi basit şeyler için çabaladık. Makineleşme, fetih ve militarizm gibi işlere girişmedik. Diplomasi ve düzenbazlıkla ilgilenmedik, makineli tüfek ve zehirli gaz icat etmek için uğraşmadık. Neyse, üzülmenin yararı yok. Bizim zamanımız geçti sanırım.”

“Umutluyuz,” dedim, “Yaşayıp da hâlâ bağımsız bir Ermenistan hayal etmeyen bir tek Ermeni yok.”

“Hayal mi?” dedi Badal, “Hiç yoktan iyidir. Süryaniler artık hayal bile edemiyor. Neden mi? Dünyada bizden kaç kişi kaldığını biliyor musun?”

“İki ya da üç milyon,” dedim.

“Yetmiş bin,” dedi, “Hepsi bu kadar. Dünya üzerinde yetmiş bin Süryani var ve Araplar hâlâ bizi öldürmeye devam ediyor. Geçen ay küçük bir isyanda bizden yetmiş kişiyi öldürdüler. Gazetede küçük bir paragraf çıktı. Yetmişimiz daha yok oldu. Çok geçmeden tamamen kökümüz kazınacak. Erkek kardeşim Amerikalı bir kızla evlendi ve bir oğlu oldu. Artık umut yok. Süryani ülkesini unutmaya çalışıyoruz. Babam hâlâ New York’tan gelen bir gazeteyi okuyor, ama o yaşlı bir adam. Yakında ölecek.”

Derken birden sesi değişti, Süryani gibi konuşmayı bırakıp, berber gibi konuştu: “Üstten yeterince aldım mı?” diye sordu.

Hikâyenin gerisi anlamsız. Genç Süryani’ye hoşça kal deyip, dükkândan çıktım. Carl Caddesi’ndeki odama gelinceye kadar şehirde dört mil yürüdüm. Olanları düşünüyordum: Süryani ülkesini, berberlik öğrenen Süryani Theodore Badal’ı, sesindeki hüznü, tavırlarındaki umutsuzluğu. Bu, aylar önce, ağustostaydı, ama o günden beri Süryani ülkesini düşünüyor, kadim bir halkın genç, uyanık ama umutsuz evladı Theodore Badal hakkında bir şey söylemek istiyorum. Yetmiş bin Süryani, bu büyük halktan geriye kalan sadece yetmiş bin kişi, gerisi ölüm uykusunda, bütün o azamet harap olmuş ve unutulmuş. Amerika’da berber olmayı öğrenen ve tarihin akışının yasını tutan genç bir adam.

Neden konular uydurup, filme çekilebilecek güzel aşk hikâyeleri yazmıyorum? Neden bu önemsiz ve sıkıcı konuların unutulmasına izin vermiyorum? Neden Amerikan okuyucusunu memnun etmeye çalışmıyorum?

Bakın, ben bir Ermeniyim. Michael Arlen[25] de bir Ermeni. O, halkı memnun ediyor. Kendisine büyük hayranlık besliyorum ve çok güzel bir üslup geliştirdiğini düşünüyorum, ama ben onun yazmayı seçtiği insanlar hakkında yazmak istemiyorum. Her şeyden önce onun yazdığı insanlar yaşamıyorlar, sahici değiller. Iowa'lıyı, Japon çocuğu veya Süryani Theodore Badal'ı alın mesela; tamam, benim insanlarım Iowa'lı gibi bedenen veya Badal gibi ruhen ölü olabilirler, ama onlar insanın ölümsüz hamurundan yapılmışlar, beni ilgilendiren de bu. Onları, parıltılı mekânlarda seks hakkında nüktedan veya sanat hakkında saçma sözler söylerken göremezsiniz. Onları, benim bulduğum yerde bulursunuz. Sonsuza dek orada olacaklar. İnsandan sayılmak, İngiliz'in nasıl hakkıysa, Süryani'nin de hakkı; katliamların, depremlerin, savaşların, kıtlığın, cinnetin yok edemediği insanlar onlar.

Bu öykü, Iowa'lıya, Japon çocuğa, Süryani ülkesine, Ermenistan'a, tüm insanlığa ve onun onuruna, canlıların kardeşliğine adanmıştır. Paramount Pictures'ın bu çalışmayı filme çekmesini beklemiyorum. Yetmiş bin Süryani'yi düşünüyorum, teker teker, canlı, o büyük halk. Theodore Badal'ı düşünüyorum, kendi başına sanki yetmiş bin Süryani veya yetmiş milyon Süryani; bir başına bütün Süryani ülkesi gibi ve aynı zamanda 1933'te San Francisco'daki bir berber dükkânında tek başına bütün bir halkı temsil eden adam o.

“Seventy Thousand Assyrians”

The Daring Young Man on the Flying Trapeze, 1934

Yılan[26]

Nazarların Levon bir gün, özel bir şey konuşmak için Aram'ın Van Ness Caddesi'ndeki evine gitti. Ancak Aram eve henüz gelmemişti ve suratı kiliseleri kem gözlerden korumak için kulelerin etrafına yerleştirilen ürkütücü heykelleri andıran bu yaşlı adama beklemesi gerektiği söylendi.

Aram'ın iki küçük oğluyla iki küçük kızını, camla çevrili verandanın muşamba zemininde oturmuş, bir oyun tahtası üzerinde oynarken gördü yaşlı adam. Aynı zamanda küçük bir kalemle bir not defterinde hesap tutuyorlardı. Yanlarına oturdu ve seyretmeye başladı.

Bu büyük tahtanın merkezinde metal bir ok vardı. Ok döndürüldüğünde, eğer parlak bir yıldızın resminin bulunduğu yerde durursa, döndüren oyuncu on puan kazanıyordu. Ama tam yıldız resminin yanında, küçük yeşil bir yılanın resmi vardı ve eğer iğne orada durursa oyuncunun skorundan on puan eksiltiliyordu.

Hesabı tutan, Aram'ın ilk doğanı, on-on bir yaşlarında bir erkek çocuğuydu.

"Yıldız," diye haykırdı kızlardan biri, Aram'ın ikinci doğanı…

Ancak büyük oğlan, kız kardeşine, okun tam aradaki çizgide olduğunu ve yıldızdan çok yılana yakın olduğunu söyledi. Puanı deftere yazmak üzere küçük kalemi eline alırken, "Yılan," dedi. Kız kardeşinin, elindeki deftere ve kaleme vurmasıyla, oğlanın onları düşürmesi bir oldu. Ve kavga etmeye başladılar.

"Bitlis'teki evimizde çok büyük, kara bir yılan yaşardı. O bizim ailenin yılanıydı," dedi Levon Ermenice.

Kavgacılar dinlemek için durduklarında, o devam etti: "Hiçbir aile münasip bir yılanı olmadan, tam sayılmazdı. Sayılmazdı çünkü duvarların arkasında sürünen yılan evi bir arada tutardı."

Kavgacılar artık sakinleşmişlerdi. "Yılanımız bilgeydi; Bitlis'teki en yaşlı ev yılanıydı," diye ekledi Levon.

Sayı hesabını tutan çocuk, kavga sırasında kalemin düştüğü köşeye yakın bir yerde, göbeğinin üzerine yere yayıldı. "Sen yılanı hiç gördün mü?" diye sordu.

Hikâyeci önce küçük yeşil kaleme, sonra da oğlana göz attı: "Evet, yılanı gördüm. Evimize girip çıkmak için kullandığı kapı, benim uyuduğum odanın taş duvarının en tepesindeydi. Tam bir yılanın geçebileceği büyüklükte bir kapıydı, bir fincan tabağı kadar filan… Akşamları yatağıma

girer girmez, yılanın kapısına bakardım ve onu orada aşağı doğru bana bakarken görürdüm.”

“Ne kadarını görürdün?”

“Sadece kafasını. Gece vakti olduğu için o da yatmak üzere olurdu.”

“Tamamını gördün mü hiç?”

“Evet.”

“Ne büyüklükteydi?”

“Fincan tabağı kadar, düşünceli bir surat ve çok büyük gözler… İngilizlerin küçük gözleri gibi değil, Ermenilerin büyük gözleri… Ve tabii Kürtlerin. Ve ciddi bir surat, John D. Rockefeller’ınki gibi. Ama dili farklıydı. Aslında işin orasından tam da emin değilim, çünkü gazetede sadece John D. Rockefeller’ın yüzünün resmini gördüm, dilinin değil.”

“Yılanın dilini gördün o zaman?”

“Çok defa, içeri-dışarı, kelimeler gibi… Ama tabii ki kendi lisanında, bizimkinde değil.”

“Ne boydaydı bu yılan?”

“Bir bastonun boyunun on misli. Küçük bir şey değildi.”

“Ne yapardı öyle orada, arkada?”

“Yaşardı işte. Evi taş duvarın diğer tarafındaydı, bizim evimiz de kendi tarafımızda. Aslında tabii ki onun ya da bizim diye bir şey yok. Tüm ev bizimdi ve tüm ev onundu, ama o duvarın öte tarafında yaşardı. Kışları onu görmezdim ama baharda kapısına baktığımda orada olurdu. Konuşacak gibi olurdu, ama ben, ‘Şimdi değil, çünkü şimdi gece ve uyku zamanı. Ama sabah aşağı gel, sana yiyecek bir şeyler getiririm,’ derdim. Böylece sabahları...”

“Ne yerdi?”

“Sadece süt. Sabah bir kabı süt ile doldurdum. Küçük adamlara süt içmeleri için sunulan minik kaplardan değil, büyük adamların büyük kaplarından. Annem sütü nereye götürdüğümü sordu. “‘Mama, kaptaki sütü yılana götürüyorum,’ dedim ben de. Ailemizdeki herkes, her erkek, her kadın ve her çocuk yılanı görmeye odama gelir, çünkü evde yılanın olması berekettir. Herkes odada dikilir ve yılanı bekler. Otuz üç adam, kadın ve çocuk, otuz dört değil. Çünkü kışın büyükbabam Setrak öldü.”

“Yılan dışarı geldi mi peki?” dedi çocuk yerde yayılarak.

“Süt kabını aldım, ve yılanın kapısının tam karşı köşesine yere koydum. Böylece otuz üçümüz de yılanın tümünü görebilecektik, John D. Rockefeller ağzı ve İngilizler gibi küçük değil Ermeniler ve Kürtlerinki gibi

büyük gözleriyle kafasından başlayarak. Kabın yanına gidip, yılanın kapısına baktım. Yılan orada değildi. Yılana seslendim, ona: ‘Sevavor[27] sütü odanın köşesine, yere koydum. Odandan çık ve duvardan aşağı in, yiyecek bir şeyler al. Artık kış değil, bahar...’ dedim.”

“Aşağı geldi mi?”

“Yılan ona kimin seslendiğini görmek için kapıya geldi. Görmeye geldi ki, ben miyim ya da bir başkası mı? Geldiğinde dedim ki: ‘Kaygılanma Sevavor, benim, Levon, arkadaşın. Konuşan sadece benim. Nazarların Levon.’ Yılan bana baktı, sonra odadaki akrabalarıma baktı, ama aşağı gelmedi. Aşağı gelmedi çünkü önceden otuz dört kişiydik ama şimdi sadece otuz üç. ‘Sevavor, kışın büyükbabam Setrak öldü, bu yüzden artık otuz dört değiliz, sadece otuz üç kişiyiz. Ama kadınlardan ikisi hamile ve ağustosta otuz dörtten fazla olacağız, hem de otuz beş. Eğer onlardan birisinin ikizi olursa otuz altı olacağız, eğer ikisinin de ikizi olursa otuz yedi. Nazarlar otuz yedi kişi olacaklar. Sevavor, artık kapıdan dışarı gel, duvardan aşağı, yerde odanın köşesinde duran süt kabına doğru,’ dedim.”

“Geldi mi?”

“Yavaşça, böyle, kolum gibi. Yılan kapıdan dışarı çıktı, yavaşça, duvardan aşağı kaydı. İki baston boyunda, çok aç, çok yaşlı, çok bilge, üç baston boyunda, çok kara, dört boy, beş boy, altı boy ve şimdi yılanın kafası işte böyle yerde. Ama kuyruğu hala duvarın arkasında. Tüm aile fertleri bekleyip seyrediyorlar ve yavaşça yılan kendini yerde köşedeki süt kabının yakınına doğru öne itti. Yedi boy kapının dışında, yedi boy duvardan aşağı sarkıyor, sekiz boy, dokuz boy, ve şimdi otuz üç kişilik Nazarlar ailesinin hepsi nefessiz, Nazarların yılanını kafasından kuyruğuna daha iyi görebilmek için ve şimdi sadece bir boy kaldı. Yılan köşedeki süt kabına doğru bir boy daha ilerler ilerlemez odadaki tüm erkekler, kadınlar ve çocuklar, evimizin, ailemizin, Nazarların yılanının tamamını görebilecekler. Ama yılan durdu. Köşedeki süt kabına sadece bir boy kaldığında yılan durdu.”

“Neden?” dedi oğlan, ve hikâyeci ekledi: “Yaşlı adam öldüğü için onu baharda göremeyen yaşlı yılan, kışın öldüğü için yazın gördüğü adamı göremeyen yaşlı yılan… Yaşlı yılan böyle düşünüp gider. Dedim ki: ‘Sevavor, Kışın soğuğunda ölen büyükbabam Setrak için üzülme, yaşlı bir adam için karda uyumak iyidir, onun için eve gitmek iyidir. Eğer hiç kimse uyumasaydı, eğer hiç kimse eve gitmeseydi, ev kısa zamanda çok kalabalık

olurdu ve yiyecek herkese yetmezdi. Yaşlı adam için üzülme, o uyuyor, o eve gitti, git ve senin için kaba koyduğum sütü iç.'"

"Gitti mi?"

"Yılan kıpırdamadı, kafası ve iki baston boyu yerde, yedi baston boyu duvarda ve bir baston boyu duvarın arkasında olan kara yılan kıpırdamadı. Çünkü büyükbabam Setrak doğduğunda yılan onu görmüştü ve ondan sonra Setrak'ın hayatı boyunca her sene onu görmüştü. Ama şimdi yaşlı adam ölmüştü ve yılan köşedeki süt kabına doğru yoldaydı. Ama yılan hareket etmek istemiyordu ve Nazarlar ailesinin tüm fertleri nefes almadan bekliyordu. Dedim ki: 'Sevavor, yaşlı adam için kaygılanma, o evinde, uyuyor. O tekrar çayırlarda koşan küçük bir çocuk. Git ve sütünü al.' Ve sonra yılan yavaşça, gözleri İngilizlerinki gibi küçük olmayan büyük kara bir yılan gibi…"

"Evet, evet," dedi oğlan. "Durma..."

Yaşlı hikâyeci yerdeki küçük yeşil kurşunkaleme bir göz attı ve daha sonra oğlana, bu sefer dik dik, onu korkutarak, İngilizce: "Kalemin o mu?"[28] diye sordu.

O sırada Aram geldi ve, "Nedir, Levon?" diye sordu.

Yaşlı adam Fresno'da herkesin bildiği ünlü kıkırdamasıyla kalktı ve dedi ki: "Aram Sevavor, buraya sana özel bir konuda danışmaya gelmiştim. L. Caddesi'ndeki evimden, kırmızı itfaiyelerin bulunduğu yerden geçip, polislerin binasının bulunduğu Eye Sokağı'ndan geçip, Forthcamp Caddesi boyunca ilerleyip, Van Ness Caddesi'ndeki evine kadar geldim. Geldim Aram Sevavor, adımlarımı bir bir atarak evimden evine kadar geldim. Şimdi gidiyorum, bütün o yolu gerisin geriye gidiyorum Aram Sevavor, çünkü sana sormaya geldiğim soruyu unuttum."

Ve patikadan aşağı vurduğu gibi kalkıp gitti yaşlı adam, ve yeşil kurşunkalemli oğlan patikanın başında durup onun uzaklaşmasını izledi. Beraberinde hikâyenin sonunu sonsuza dek götürerek.

"Najari Levon's Old Country Advice to the Young

Americans on How to Live with a Snake”

Madness in the Family,[29] 1988

Devrim

Pete Fisher katiyen Komünist değildir, çünkü karakteri icabı partinin bütün kutsal kurallarını çiğnemiştir. Son toplantıda gözünü morarttığıma çok memnunum. Pete'in yediği naneye karşılık, az bile. Yirmisinde var yok bizimki, o kadın ise kırklarında. Eğer Pete buna devrimcilik diyorsa, o zaman devrimin canı cehenneme, hepimiz gidip Başkan'ı destekleyelim daha iyi.

Pete, saati on sekiz sente paketlemede çalışırken, ki partiyi kurmamızın sebebi düşük ücretlerdi, diğer çocukların aksine hiçbir zaman bıyık bırakmadı. Pete'in, parti liderimize, o yaşlı cadıyla yeni düzen, dünya kardeşliği falan filan adına birlikte olduğunu söylemesi beni öfkeden deliye döndürüyor. Yalan. Kardeşlik içinmiş, sen onu benim külahıma anlat! O kadın Pete'e fabrikada rastladıktan sonra Pete'in üzerine geçirdiği elbiseler için olmasın sakın! Kadın ondaki potansiyel güçleri ortaya çıkarmak istediğini söylemiş, ben biliyorum hangi potansiyel güçleri kastettiğini. Allah kahretsin, görgü kurallarını ve Fransızcayı öğrenmek bir yana, Pete'in o kadınla yattığını biliyorum. Sinema oyuncuları gibi gezinmeye başladı bizimki, ama Komünist Parti'de bir jigoloya yer yok, Pete işini bilen makul biri olsa bile. Eğer liderimiz Yoldaş Hartig, Pete'i partiden atmaz veya o kadınla ilişkisini bitirmesini sağlamazsa, partiden istifa edip tekrar sıradan bir Demokrat olacağım. Zira Pete gibi havalara giren bir Demokrat asla görmedim. Nedir beyefendinin özelliği? Biz diğer parti üyeleri bu mezbelede köle gibi çalışıp, kuru üzüm paketlerken, neden o büyük arabalara binsin, yüksek sosyeteden insanlarla birlikte olsun, çay içsin, on sentlik sigaralar tüttürsün ki?

Pete, bu sosyetik kadınla düşüp kalkmaya başlamadan evvel aramız pek iyiydi; Lemoore'un iki ahbap çavuşuyduk. Şimdi pek konuşmuyoruz bile, çünkü Pete'in burnu büyüdü. Bana hâlâ yoldaş John diyor ama artık bu laf artık sakil kaçıyor, çünkü ben iş elbiseleriyle dolanır dururken, o pahalı ısmarlama takım elbiseler giyiyor. Lanet olsun. Mesele erkeklikse Pete'ten aşağı kalmam, ama bana sorarsanız bir yandan Komünist olmak bir yandan da sözüm ona zihninizi geliştiren zengin bir kadınla birlikte olmak ayıp şey. Bu kadın iddia ettiğinin aksine Pete'in zihnini geliştirmiyor, Tanrı aşkına, kendini geliştiriyor. Pete benim boyumda, yani neredeyse 1.90, geniş omuzları, güçlü kolları, Kings bölgesinde doğanlar gibi rahvan bir yürüyüşü, bütün dişlerini gösteren harika bir gülüşü var. O Tanrı'nın cezası

kadının neyi geliştirdiğini tahmin edebiliyorum. Bana yutturamaz. Pete'le çok gezdim, ikimizin de geliştirmeye değer neyi var neyi yok pek iyi bilirim ve şu kadarını söyleyeyim, Pete'in geliştirilecek bir zekâsı yok. Zaten dördüncü sınıfı da dört dönemde geçebildiydi, kesirlere bir türlü kafası basmadı. Halbuki ben aynı sınıfta sadece iki dönem kaldım, demek ki ben Pete'den iki kat daha zekiyim; ama etrafımda genç zihnimi benim için geliştirecek bir Mrs. Chalmer görmüyorum. Geçinmek için fabrikada çalışmak zorunda olan biriyim ve eğer bir devrim olacaksa Tanrı'dan dileğim bir an önce olsun; çünkü o Mrs. Chalmer denen karının bütün parasını kaybedip dımdızlak kaldığını ve diğer bütün şişko kadınlar gibi çalıştığını görmek istiyorum. İşte o kadının olup olacağı bu: zengin ve şişko. Benim anlamadığım, nasıl oluyor da Pete gibi atletik bir adam, neredeyse kendi yaşında bir kızı olan ve kocası toprağın altına gireli daha altı ay olmuş bir kadınla düşüp kalkıyor. Şu durumu gören, insanlığa olan bütün inancını yitirir.

Son üç toplantıda Yoldaş Hartig'e ve partinin diğer üyelerine, hareketimizde Pete gibi bir Komüniste yer olmadığını söylüyor, Pete'den de o kadını bırakıp fabrikadaki işine geri dönmesini ya da partiden çıkmasını istiyorum. Ama Hartig herkese, Pete'i partide tutmamız gerektiğini çünkü onun zengin insanların etrafında dolaşarak sınıf mücadelesi ve kapitalist sistemin çürümüşlüğünün ne aşamada olduğuna dair bilgileri ilk elden toplayan tek üyemiz olduğunu söyleyip duruyor. Bunun üstüne Pete de kalkıp hayatınız boyunca dinleyeceğiniz en abuk sabuk konuşmalardan birini yapıyor. Sanırım iyi bir hatip nasıl olunur onu öğreniyor, tamam öğrensin ama doğrusunu isterseniz bu işin kokusu çıktı artık; neler döndüğünün farkındayım. Hartig istediği kadar Pete'in yaptığı işlerin partinin ideolojisine uygun olduğunu anlatmaya çalışsın, yemezler. Hartig'in neyin peşinde olduğunu tabii ki biliyorum. Pete'in propaganda ve kira için her hafta yaptığı on dolarlık bağışa ihtiyacı var ve onun bu parayı nasıl kazandığı umurunda değil, ama benim umurumda. Partinin diğer üyelerinin aksine, Hartig Kings bölgesinin çocuğu değil. Bir grup oluşturup grev düzenlemek için Los Angeles'tan geldi ve meselelere benim baktığım gibi bakmıyor. Fabrikadaki iki yüz işçiden, Pete de dahil sadece on dokuzu hareketin içinde ve hepimiz de genç çocuklarız; yaşlı işçiler, bakmak zorunda oldukları bir aileleri olduğu için, grev fikrine pek sıcak bakmıyorlar. Onlar da saatte on sekiz sentten memnun değiller ama korkuyorlar.

Hepimiz zar zor kazandığımız paranın bir dolarını her hafta partiye veriyoruz, ama Pete bizim on katımız kadar bağış yapıyor, çünkü o bizden on kat daha kolay kazanıyor. Cehennem gibi fabrikada, günde on saat yüz kiloluk buhar dolaplarını döndürmekle Mrs. Chalmer'ın kocaman Packard'ına kurulup fink atmak aynı şey değil pek. Greve gidip saatte yirmi beş sent koparsak bile Pete'in bir Komünist olduğuna inanmam.

Son toplantıda söz alıp, Pete'ten sınıf mücadelesi hakkında öğrendiklerini rapor etmesini istedim. Pete, devrimin çok yakında gerçekleşeceğini gösteren bulgulara rastladığını söyledi; zira üst sınıflar büyük arabalara binip birbirlerini ziyaret etmekten, bütün gece yiyip içip sarhoş kafayla çene çalmaktan başka iş yapmıyorlarmış. Dediğine göre, diyalektik açıdan bakılacak olursa üst sınıfların ahlakı çok garipmiş, eşlerini birbirleriyle paylaşıp renk vermeyen bir sürü evli çift varmış. O bütün bunları anlattıktan sonra Hartig, Pete gibi bir üyeye sahip olduğumuz için gurur duymamız gerektiğini söyledi. Ben buna pek emin değilim ve toplantıdan sonra Pete'le yumruklaştığıma da pişman değil, bilakis memnunum. Umarım gözü bir ay mor kalır. Eğer Pete çevresinde pervane olduğu üst sınıfların ahlakı hakkında bilgi toplayıp hâlâ Komünist olabiliyorsa, bunu ben de yapabilirim.

Pete'e neden Fransızca öğrendiğini sordum, tanıdığı Fransızlar mı vardı, Fransa'ya mı gidecekti ya da başka bir sebebi mi vardı. Pete, “Fransız Devrimi'ni unutmayalım,” diye cevap verdi. Bunun arkasından Hartig, başarılı bir devrim yapma konusunda Fransızlardan öğrenecek çok şeyimiz olduğunu, Pete'in bu alanda çok büyük ilerleme kaydettiğini söyledi. Pete'e, “Madem öyle, Fransızca konuş da bir duyalım,” dedim. Eğer insanın kulağına yeterince yabancı gelen bir sürü şey gevelemeseydi o an tepesine binecektim. Bütün o söylediklerinin ne anlama geldiğini sordum. Kibar konuşmalar olduğunu söyledi, Tuvalete kadar bana eşlik edebilir misiniz? Teyzeniz Margaret nasıllar? Bir sonraki dansı bana lütfeder misiniz? gibi. Pete daha sadece altıncı derse gelebilmiş de.

Sonra Hartig'e, Karl Marx'ın genç bir Komünistin şişko bir kadınla düşüp kalkması ve ondan para alıp alamayacağı konusunda bir şey söyleyip söylemediğini, herhangi bir isim vermeksizin, sordum. Pete ayağa fırladı ve “Sözlerinizdeki imayı hiç beğenmedim Yoldaş John!” dedi. Öfkelendim, “İmaların canı cehenneme Pete; Mrs. Chalmer'la yattığını hepimiz pekâlâ biliyoruz!” dedim. Diğer yoldaşlar bizi tutup oturtmasalar toplantı odasında yumruk yumruğa gelecek, kendi çapımızda küçük bir karmaşaya sebep

olacaktık. Yoldaş Hartig üyelik aidatlarını topladı ve parti içi kavgaların tehlikeleri üzerine kısa bir konuşma yaptıktan sonra Pete ve benden el sıkışıp barışarak birbirimize yoldaş dememizi istedi. Sadece zamandan kazanmış olmak için istediğini yaptık. “Yoldaş Pete, özür dilerim,” dedim. O da, “Yoldaş John, ben de senden özür dilerim,” dedi. Ama ikimiz de toplantıdan sonra birbirimize gireceğimizi çok iyi biliyorduk. Zaten bu yoldaş mevzuu da can sıkıcı olmaya başladı. Yoldaşmış, hadi canım sen de! Biz ikimiz, Komünist olana ve o kadın Pete’in zekâsını geliştirmeye başlayana dek Kings bölgesindeki en sıkı dostlardık. Farz edelim greve gittik ve saatte yirmi beş sent, hatta elli sent aldık, ne çıkar? Ben de gidip üst sınıfların yaşantısını biraz kendim incelemek istiyorum.

Yoldaş Hartig toplantı salonunu terk ettikten sonra, Pete, ben ve diğer arkadaşlar kimsenin bizi rahatsız etmeyeceği ve dövüş için yeterince açık bir alan olan Ryan’ın arazisine gittik. Pete ısmarlama ceketini, yeleğini ve süslü kravatını çıkarıp kollarını sıvadı. Benim çıkarabileceğim tek şey şapkamdı, çünkü üstümde sadece kot pantolonum ve gömleğim vardı. Pete’le aynı kiloda ve cüssede olduğumuz ve Dünya Savaşı bittiğinden beri birbirimizi iyi tanıdığımız için Lemoore’da son on yıldaki en iyi dövüşü çıkardık; inanmıyorsanız oradaki diğer arkadaşlara sorabilirsiniz. Birbirimizin canını çıkardık, sanırım Pete’i, onun beni patakladığından daha fazla pataklamadım. Bildiğim bir şey varsa, kemiklerimin üç gün boyunca sızım sızım sızladığıdır, zaten sol gözüm hâlâ mor ve şiş.

Yoksulların daha iyi evlerde oturmasını, daha iyi yaşamasını istiyorum ve onları daha iyi evlerde yaşatmanın tek yolu bir devrimse sonuna kadar varım, ne kadar çabuk olursa o kadar iyi, ama zengin bir şişko karıyla düşüp kalkmanın, tuvaletin yerini Fransızca sormayı öğrenmenin devrime bir faydasını göremiyorum. Anlaşılan bu lanet olası partiden çıkacağım ve yeniden sıradan bir Demokrat olacağım. Allah belalarını versin topunun!

“The Revolution”

Inhale and Exhale, 1936

Sevgili Greta Garbo

Sevgili Miss Garbo,

Geçenlerdeki Detroit İsyanı'nın anlatıldığı haber filminde umarım beni fark etmişsinizdir. Şu, kafamın kırıldığı isyan. Hayatımda Ford fabrikasında çalışmadım ama arkadaşlarımdan biri bana grevden bahsetti ve o gün yapacak başkaca bir işim olmadığından onunla birlikte karmaşanın çıktığı yere gittik. Küçük gruplar halinde dikiliyor, ondan bundan çene çalıyorduk. Birçok radikal laf da ediliyordu ama ben konuşulanlara dikkat etmiyordum.

Herhangi bir olay olacağını zannetmiyordum ama haber aracının geldiğini görünce, bunun, hep istediğim gibi filmlerde görünmek için bir fırsat olabileceğini düşündüm ve o civarlarda dolanmaya başladım. Film çekmeye müsait ve perdede güzel gözükecek bir yüzüm olduğunun daima farkındaydım. Şu küçük kaza beni bir hafta hastaneye çivilemiş olsa da gösterdiğim performanstan memnunum.

Hastaneden çıkar çıkmaz, mahallemizdeki küçük sinemaya gittim ve benim de rol aldığım haber filmini gösterdiklerini görünce, kendimi perdede görmek için sinemadan içeri girdim. Kesinlikle muhteşem bir sahneydi; eğer haber filmini dikkatle seyrettiyseniz beni atlamış olamazsınız, koşuşturma başladığı sırada şapkası düşen mavi şayak takım elbiseli genç adam benim. Hatırladınız mı? Yüzümün filme çekilmesi için etrafa kasten üç veya dört tur döndüm, sanırım beni gülümserken görmüşsünüzdür. Gülüşümün filmde nasıl göründüğünü görmek istedim; söylemesi ayıp, gülünce iyi fotoğraf verdiğim kanaatindeyim.

Adım Felix Otria, İtalyan kökenliyim. Lise mezunuyum, İtalyancanın yanında İngilizceyi de anadilim gibi konuşurum. Biraz Rudolph Valentino ve Ronald Colman'a benziyorum. Cecil B. De Mille'in ya da piyasanın diğer önemli insanlarından birinin gözünün ilişmesi ve ne kadar iyi bir film malzemesi olduğumu fark etmesi kesinlikle hoşuma gidecektir.

Kargaşanın, beni nakavt ettikleri için kaçırdığım kısmını haber filminde gördüm. Demem o ki bu, daha düzenli bir sahne olmalıydı, bütün o su hortumları, gaz bombaları falan filan yani. Ama üç gün içinde haber filmini on bir kere seyrettim ve şunu kesinlikle söyleyebilirim ki, ister polis ister sivil olsun, kimse kalabalıkta benim kadar göze çarpmıyor. Acaba bu konuyu çalıştığınız şirketle konuşup, bir deneme için beni çağırıp çağıramayacaklarını öğrenebilir misiniz diye merak ediyorum. İyi iş çıkaracağıma eminim ve ölene kadar size minnettar kalacağım Miss Garbo.

Güçlü bir sesim vardır, âşık rolünü çok iyi oynayabilirim, bana bu küçük iyiliği yapacağınızı umuyorum. Kim bilir belki de yakın bir gelecekte aynı filmde oynarız.

Saygılarımla.

Felix Otria

“Dear Greta Garbo”

The Daring Young Man on the Flying Trapeze, 1934

Uçan Trapezdeki Cesur Genç Adam

I. UYKU

Sonsuz boşluklara uzanmış ama uyanık, kahkaha, neşe, hiciv, her şeyin sonu, Roma'nın ve evet Babil'in, kenetlenmiş dişler, hatıralar, volkan sıcaklığı, Paris sokakları, Eriha düzlükleri, tıpkı yalnızlıkta kayan bir sürüngen gibi, suluboya resimlerden bir galeri, deniz ve bir balıkla gözleri, senfoni, Eyfel Kulesi'nin köşesinde bir masa, opera binasında caz, çalar saat ve kıyametin step dansı, bir ağaçla konuşma, Nil Nehri, Kansas'a giden Cadillac kupe, Dostoyevski'nin kükremesi ve kara güneş.

Bu dünya, yaşayan birinin yüzü, ağırlığı olmayan şekil, karlar üzerinde ağlamak, beyaz müzik, kâinatın iki katı büyüklüğünde bir çiçek, kara bulutlar, kafese kapatılmış panterin sabit bakışı, ölümün olmadığı mekân, sıvalı kollarıyla ekmek pişiren Mr. Eliot, Flaubert ve Guy de Maupassant, zamansız tefsirin sessiz kafiyesi, Finlandiya, cilalı ve kaygan matematik, tıpkı dişe takılmış yeşil soğan gibi, Kudüs, çıkmaz yol.

İnsanın iç şarkısı, görülmeyen ama belli belirsiz sezilen birinin sinsi fısıltısı, mısır tarlasında fırtına, satranç, kraliçeyi susturun, kral, Karl Franz, kara Titanik, ağlayan Mr. Chaplin, Stalin, Hitler, bir Yahudi kalabalığı, yarın pazartesi, sokaklarda dans yok.

Yaşamın süratli bir anı: bitti, tekrar dünya.

II. UYANMA

Genç adam (yaşayan) giyindi, tıraş oldu, aynada kendine gülümsedi. “Çok yakışıksız,” dedi, “nerede benim kravatım?” (Sadece bir kravatı vardı). Kahve ve gri gökyüzü, Pasifik Okyanusu’nun sisi, yoldan geçen tramvayın vızıltısı, şehre giden insanlar, gene vakit geldi, gün, nesir ve şiir. Hızla merdivenlerden sokağa indi ve yürümeye başladı, birden şunları düşündü: Yaşadığımızın farkına sadece uykudayken varabiliyoruz. Sadece o sırada, yani yaşayan ölü durumundayken, kendimizle ve öteki dünyayla, Tanrı’yla ve azizlerle, babalarımızın suretiyle, uzakta kalmış anların aslıyla buluşuyoruz; sadece orada asırlar bir ana sığıyor, enginler minnacık oluyor, gözle görülebilir bir sonsuzluk atom haline geliyor.

Olabildiğince uyanık yürümeye başladı, topuklarından belirgin bir ses çıkarıyor, gözleri sokakların ve binaların yüzeysel gerçeğini algılıyordu, asıl gerçekliğin önemsiz kısmını. Elinde olmadan zihninden şarkı söylemeye başladı, Süzülüyor havada büyük bir kolaylıkla; uçan trapezdeki cesur genç adam; sonra varlığının olanca gücüyle bir kahkaha koyverdi. Gerçekten görkemli bir sabahtı: gri, soğuk ve neşesiz; ruh zindeliği için uygun bir sabah; “Ah, Edgar Guest,” dedi, “müziğini ne kadar özledim.”

Caddenin kenarındaki su oluğunda, 1923 tarihli bir bozuk para gördü, bir sent; avucuna koyup yakından baktı, o yılı anımsayıp, profili paranın üstüne basılmış olan Lincoln’ü düşündü. İnsan bir sentle hemen hiçbir şey yapamazdı. “Bir otomobil satın alırım,” diye düşündü. “Kendime züppe giysiler alır, otel orospularını ziyarete gider, yer içer, sonra da sükûnete geri dönerim. Ya da parayı otomatik tartı makinesine atar, tartılırım.”

Fakir olmak güzel ve Komünist –ama aç olmak korkunç. Ne kadar da iştahlılar, yiyeceğe nasıl da düşkünler! Boş mideler. Yiyeceğe ne kadar ihtiyacı olduğunu anımsadı. Bütün öğünleri ekmek, kahve ve sigaradan ibaretti ve artık ekmeği de kalmamıştı. Doğrusu, ekmeksiz kahve asla bir akşam yemeği olamaz. Parkta, ıspanak gibi pişirilebilecek cinste bir ot da yok.

Doğruyu söylemek gerekirse, açlıktan ölmek üzereydi, ama ölmeden önce okuması gereken daha çok kitap vardı. Brooklyn’deki bir hastanede gördüğü hasta genç İtalyan tezgâhtarı hatırladı. İtalyan umutsuzca, “Ölmeden önce Kaliforniya’yı görmeyi arzuluyorum,” diyordu. “En azından Hamlet’i bir kere daha okumalıyım ya da belki Huckleberry Finn’i,” diye içtenlikle düşündü.

O anda, ölüm düşüncesi aklına gelince adamakıllı uyandı. Uyanıklık artık sürekli bir şok halini almıştı. “Genç bir adam, neredeyse kimsenin dikkatini bile çekmeden ölüp gidebilir,” diye düşündü ve zaten yarı yarıya açtı. Su ve edebiyat iyiydi, yapay birçok boşluğu dolduruyorlardı ama yeterli değillerdi. Keşke para için yapabileceği bir iş olsaydı, ticaretle ilgili küçük bir iş. Keşke onu gün boyu bir masaya oturtsalar ve alış satış rakamlarıyla toplama, çıkartma, çarpma, bölme yaptırsalar, belki o zaman ölmezdi. Yiyecek alırdı, her çeşit yiyecek: Norveç, İtalya ve Fransa’dan hiç tadılmamış pahalı yiyecekler; her çeşit dana eti, kuzu eti, balık, peynir, üzüm, incir, armut, elma, kavun; bu yiyeceklere tapardı, ta açlığını giderene dek. Bir tabağa iki siyah incir, büyük sarı bir armut, bir yeşil elma ve onların yanına da bir demet kırmızı üzüm koyardı. Bir kavun diliminin kokusunu saatlerce içine çekerdi. Büyük kahverengi Fransız ekmeği, her çeşit sebze, et alırdı; yani hayatı satın alırdı.

Bir tepeden, doğuya doğru heybetle uzanan şehri seyretti, büyük kuleler, kendi cinsinden kalabalıklar ve orada kendisi aniden bütün bunların dışında kalmış gibiydi, hiçbir zaman kabul göremeyeceği neredeyse kesindi, yanlış dünyaya, belki de yanlış zamana atıldığı belliydi ve şimdi yirmi iki yaşında genç bir adam bu dünyadan sonsuza dek def edilecekti. Bu ona pek üzücü gelmiyordu. Yakın zamanda, bir Yaşama İzni Dilekçesi yazmalıyım, dedi kendi kendine. Ne kendine ne de insanlığa acıyarak kabullenmişti ölüm fikrini, en azından bir gece daha uyuyacağına inanıyordu. Bir günlük kirası daha ödenmişti; henüz başka bir yarın daha vardı. Ve ondan sonra diğer evsizlerin gittiği yere gidebilirdi. Hatta Salvation Army’ye bile gidebilirdi – Tanrı’ya ve İsa’ya (ruhumu sevmeyen) şarkı söyler, kurtulur, yemek yer ve uyurdu. Ama gitmeyeceğini biliyordu. Hayatı mahremdi. Bu gerçeği ortadan kaldırmak istemezdi. Başka bir seçenek daha iyiydi.

“Havada, uçan trapezin üstünde,” diye içinden mırıldandı. Tuhaftı, hayret uyandıracak kadar komik. Tanrı’ya giden bir trapez, ya da hiçliğe, bir çeşit sonsuzluğa uçan trapez; herkes adına, bu uçuşu zarafetle yapma kuvveti için dua etti.

“Bir sentim var,” dedi. “Bu bir Amerikan parası. Akşamleyin, güneş gibi parlayıncaya kadar onu parlatır, üstündeki yazıları okurum.”

Şimdi şehirde dolaşıyordu, yaşayan insanların arasında. Gidilecek bir iki yer vardı. Dükkânların vitrinlerinde kendi yansımasını gördü ve hayal kırıklığına uğradı, hiç de kendisini hissettiği kadar güçlü görünmüyordu; aksine, vücudunun her tarafı, boynu, omuzları, kolları, gövdesi ve dizleri

ona sakat, çelimsiz bir avare görünümü veriyordu. Bu böyle gitmez, dedi ve bir gayret, dağılan parçalarını topladı, gergin ve yapmacık bir şekilde dik ve sağlam görünmeye çalıştı.

Bir sürü lokantanın yanından müthiş bir iradeyle geçti, dönüp bakmadı bile; en sonunda, binanın kapısından içeri girdi. Asansörle yedinci kata çıktı, bir koridordan geçti, kapılardan birini açıp, iş bulma kurumunun ofisine girdi. Orada bekleyen iki düzine genç adam vardı. Mülakat sırasının gelmesini beklerken dikilebileceği bir köşe buldu. En sonunda bu büyük ayrıcalığı kendisine de bahşettiler ve elli yaşlarında, zayıf, dalgın bir kadın tarafından sorgulandı.

"Söyle bakalım," dedi kadın, "ne yapabilirsin?"

Utanmıştı. Hazin bir sesle, "Yazı yazabilirim," dedi.

"El yazının iyi olduğunu mu söylemeye çalışıyorsun? Bu mu?" dedi yaşlı bakire.

"Şey, evet," diye cevap verdi, "Ama aynı zamanda yazabileceğimi de söylemeye çalışıyorum."

Kadın hani neredeyse kızgınlıkla, "Ne yazıyorsun?" dedi.

"Nesir" dedi içtenlikle.

Bir suskunluk oldu. En sonunda kadın konuştu:

"Daktilo kullanabilir misin?"

"Tabii," dedi genç adam.

"Tamam," diye devam etti kadın, "adresin bizde var; seninle temasa geçeceğiz. Bu sabah bir şey yok, hiçbir şey."

Diğer acentede da hemen aynı şeyler oldu; yalnız bu sefer, yakından bakınca domuza benzeyen kibirli genç bir adam tarafından sorgulandı. Oradan büyük mağazalara gitti, bu mağazalarda hatırı sayılır bir debdebe, kendisi için utanç, en sonunda da uygun bir iş olmadığına dair sözler vardı. Canının sıkıldığını hissetmedi, hatta saçma bir iş yaptığını bile düşünmüyordu. Paraya ihtiyacı olan genç bir adamdı, bu para sayesinde yaşayan bir varlık olmaya devam edebilirdi ve para kazanmak için çalışmaktan başka yol yoktu, ama iş de yoktu. Bu tamamen, son kez çözmeye kalkışmış olmayı umduğu soyut bir problemdi. Artık meselenin kapandığına seviniyordu.

Ömrünün sınırlılığını kavramaya başlamıştı. Bazı anlar hariç, büyük ölçüde kendi halinde akan bir ömür geçirmişti, ama şimdi, şu son dakikada, mümkün olduğu kadar az belirsizlik olmasında kararlıydı.

Y.M.C.A.’ya[30] giden yolda sayısız dükkân ve lokantanın önünden geçti. Gittiği yerde kâğıt ve mürekkep bularak Dilekçe’sini yazmaya koyuldu. Bir saat kadar bu belgenin üstünde çalıştı, derken aniden, hem mekânın kötü havasından hem de açlıktan, bayılacak gibi oldu. Çarpıntısı vardı ve başı dönüyor gibiydi, aceleyle binayı terk etti. Halk Kütüphanesi’nin karşısındaki Belediye Sarayı Parkı’nda neredeyse bir litre su içti ve kendini canlanmış hissetti. Tuğladan bulvarın ortasında etrafı martılar, güvercinler ve kızılardıç kuşlarıyla çevrili yaşlı bir adam duruyordu. Büyük bir kese kâğıdından aldığı avuç dolusu ekmek kırıntısını kibar bir jestle kuşlara atıyordu.

Bir an kendini yaşlı adamdan bir parça ekmek kırıntısı istemeye mecbur gibi hissetti, ama bu fikrin ona hâkim olmasına izin vermedi. Halk Kütüphanesi’ne girdi ve bir saat kadar Proust okudu, sonra gene bayılacak gibi olunca aceleyle dışarı çıktı. Parktaki çeşmeden biraz daha su içti ve odasına doğru uzun bir yürüyüşe başladı.

“Gidip biraz daha uyuyacağım,” dedi, “yapacak başka bir şey yok.” Artık kendini iyi olduğuna inandıramayacak kadar zayıf ve yorgun olduğunun farkındaydı, fakat her nasılsa zihni hâlâ açık ve uyanık gibiydi. Aklı, sanki kendinden ayrı bir varlıkmış gibi, duyduğu gerçek fiziksel acılarla ilgili küstah şakalar yapıp duruyordu. Öğleden sonra odasına vardı ve hemen küçük gaz ocağında kahve yaptı. Kutuda hiç süt kalmamış, bir hafta önce aldığı iki yüz elli gram şeker de bitmişti; yatağının üzerine oturarak ve gülümseyerek sıcak siyah sıvıdan bir fincan içti.

Y.M.C.A’dan bir düzine mektup kâğıdı çalmıştı, bunlarla dilekçesini tamamlamayı düşünüyordu ama şu anda canı yazmak istemiyordu. Söyleyecek bir şey yoktu. Sabah bulduğu parayı parlatmaya koyuldu, nasıl olduysa bu saçma iş ona büyük zevk verdi. Bir peni kadar ihtişamla parlayacak başka bir Amerikan parası olamaz. Yaşamaya devam etmek için kaç peniye ihtiyacı vardı? Satabileceği daha başka şeyler yok muydu? Çıplak odaya şöyle bir bakındı. Hayır, yoktu. Saati gitmişti, kitapları da. O güzelim kitaplar; dokuzu seksen beş sente. Kitaplarından ayrıldığı için kendini kötü hissetmiş, utanmıştı. En iyi takım elbisesini iki dolara satmıştı, ama bu sorun değildi. Elbiseleri zerre kadar önemsediği yoktu. Ama kitaplar. Onlar başkaydı. Yazan insanlara hiç saygı olmadığını düşünmek onu çileden çıkarıyordu.

Parlayan peniyi masanın üstüne koydu, bir cimrinin hazzıyla seyretti. “Ne kadar hoş bir gülümsemesi var,” dedi. Üstündeki yazılara baktı,

okumadan; E Pluribus Unum[31] One Cent United States Of America, paranın diğer yüzünü çevirdi, Lincoln'un resmi ve şu sözler vardı, In God We Trust Liberty[32] 1923. "Ne kadar güzel," dedi.

Üstüne bir ağırlık çöktü, korkunç bir hastalığın kanına yayıldığını duyumsadı, bir bulantı ve ufalanma hissetti. Sersemlemiş bir şekilde yatağın yanında durdu, uyumaktan başka yapacak şey olmadığını düşündü. Dünyanın hayhuyu arasında geniş adımlarla ilerlediğini, en başa doğru kayıp gittiğini hissetmeye başlamıştı bile. Yüzüstü yatağa düştü. "En azından ilk önce parayı bir çocuğa vermeliyim," dedi. "Bir çocuk bir sentle çok şey alabilir."

Sonra çabucak, yumuşak bir şekilde, aynı trapezdeki genç adam zarafetiyle bedeninden ayrıldı. Sonsuz bir an için bütün varlıklar onda birleşti: kuş, balık, kemirgen, sürüngen ve insan. Önünde sonsuz ve karanlık bir harf okyanusu dalgalandı. Şehir yandı. Hayvan sürüsü halindeki kalabalık kudurdu. Dünya etrafında dönerek uzaklaştı, bilinçli bir şekilde kayıp; yüzünü boş gökyüzüne çevirdi ve rüyasız, cansız ve kusursuz oldu.

"The Daring Young Man on the Flying Trapeze"

The Daring Young Man on the Flying Trapeze, 1934

Soğuk Bir Gün

Sevgili M–,

Bugün havanın San Francisco’da buz gibi olduğunu ve soğuktan donduğumu bilmeni isterim. Odam o kadar soğuk ki öykü yazmaya her başladığımda soğuk beni durduruyor, eğilip kalkma egzersizleri yapmak zorunda kalıyorum. Kanımca bu, öykü yazarlarını sıcak tutmak için bir şeyler yapılmalı demek oluyor. Hava çok soğuk olduğunda da bazen çok iyi yazabiliyorum ama her zaman değil. Hava haddinden fazla güzel olduğunda da aynı şey oluyor. Hiçbir şey yazmadan bir günün geçip gitmesinden hiç hoşlanmıyorum, onun için de bu mektubu yazıyorum: hava konusunda çok kızgın olduğumu bilmeniz için. Güneşli Kaliforniya’da, insanlar buraya öyle diyor ya, sıcak bir odada güzel güzel oturup soğuk hakkında bütün bunları uydurduğumu düşünmeyin. Çok soğuk bir odadayım ve hiçbir yerde güneş yok. Sadece soğuk hakkında konuşabilirim, çünkü bugün olan tek şey o. Üşüyorum, dişlerim birbirine vuruyor. Demokrat Parti’nin, soğuktan donan öykü yazarları için ne gibi bir icraatı olduğunu bilmek isterdim. Bizden başka herkes ısınıyor. Bizse sadece güneşe güvenmek zorundayız ki o da kışın pek bir güvenilmez oluyor. Zor durumdayım; yazmak istiyorum ama soğuk yüzünden yazamıyorum.

Geçen sene bir kış günü güneş çıkmış, ışığı odama girip masamın üzerine vurarak masamı, odamı ve beni ısıtmıştı. Birkaç egzersizden sonra oturmuş, kısa bir öykü yazmaya başlamıştım. Fakat nihayetinde bir kış günüydü, daha öykünün birinci paragrafını bile yazmadan güneş bulutların arkasında kalmıştı, bense soğuk odamda oturmuş öykü yazmaya devam ediyordum. O kadar iyi bir öyküydü ki hiçbir zaman basılmayacağını bildiğim halde yazmaya devam etmeliydim; nihayet öyküyü yazmayı bitirdiğimde donmuş bir ceset gibiydim. Yüzüm maviydi, soğuktan kaskatı kesilen dudaklarımı güçlükle oynatabiliyordum. Odam bir paket Chesterfield sigarasının dumanıyla doluydu, ama duman bile donmuştu. Dumandan bulutlarına rağmen oda hâlâ çok soğuktu. Bir keresinde yazarken, gidip bir teneke leğen alıp içinde ateş yakmayı düşündüm. Niyetim, kitaplarımın yarım düzinesini yakıp ısınmaktı, böylece yazmaya devam edebilecektim. Eski bir leğen buldum ve odama getirdim, fakat yakmak için kitap bulamadım. Bütün kitaplarım eski ve ucuzdu. Beş yüz kadar kitabım vardı ve çoğunu beş sente almıştım, ama aralarında yakmaya uygun olanları arayınca bulamadım. Çok güzel ateş verecek, ağır, kocaman

bir Almanca anatomi kitabı vardı, ama açıp da o güzel dilden bir satır okuyunca, sie bestehen aus zwei Hüftgelenkbeugemuskeln des Oberschenkels, von denen der eine breitere, yapamadım. Elim gitmiyordu. Dili bilmiyordum, okuduklarımdan tek kelime bile anlamıyordum ama nedense yakmak için kullanılamayacak kadar güzel gözüküyordu. Kitap bana beş sente mal olmuştu ve yaklaşık üç kilo ağırlığındaydı; görüyorsunuz ki yakacak odun olarak düşünüldüğünde bile iyi bir alışverişmiş. Sayfalarını yırtıp ateş yakabilmeliydim.

Ama yapamadım. Kitap bin sayfadan fazlaydı, her defasında bir sayfa yakıp, çıkardığı ateşe bakmayı düşünmüştüm, fakat ateşle birlikte yok olacak bütün o yazıları ve kütüphanemden silinecek o ince dili düşününce kitabı yakamadım. Hâlâ da o kitabı saklarım. Büyük yazarları okumaktan yorulunca bu kitabı açar, anlamadığım o dili okurum, während der Kindheit ist sie von birnförmiger Gestalt und liegt vorzugsweise in der Bauchhöle. Böyle bir dilde yazılmış bin sayfayı yakmayı düşünmek düpedüz küstahlık. Üstelik harika resimlerden bahsetmedim bile.

Daha sonra, ucuz roman bulur muyum diye etrafa bakınmaya başladım.

Siz de bilirsiniz ki dünya böyle ucuz romanlarla dolu. Her on kitaptan dokuzu değersiz, ucuz ve yapmacık hikâyelerdir. Bu tür kitaplardan benim kütüphanemde de en azından bir düzine olacağını, onları yakıp ısınarak kendi hikâyemi yazabileceğimi düşünmüştüm. Altı kitap seçtim. Altısı birlikte aşağı yukarı Almanca anatomi kitabı kadar ağırdı. İlkinin ismi, Tom Brown At Oxford: A Sequel to School Days at Rugby idi, iki cilt bir arada. Birinci bölüm 378, ikinci bölüm 430 sayfaydı. Bütün bu sayfalar, oldukça uzun süre canlı kalacak küçük bir ateş verecekti. Fakat kitabı hiç okumamıştım ve okumadığım bir kitabı yakmaya hakkım olmadığını hissettim. Yakılmaya değer ucuz bir kitap gibi gözüküyordu ama yapamadım. Kimi zaman neşeli kimi zaman kederli kimi zaman da saygısız çan sesi, kulenin dar pencerelerinden Engleburn kilisesinin yaşlı gri kulesi etrafında oynaşan yumuşak güney rüzgârının kucağına atlarken kule de sarsılıp sendeledi. Tamam önemli bir edebi eser değil belki ama o kadar kötü değil. Neyse, sonunda kitabı rafa geri koydum.

Bir sonraki kitabın ismi Inez: A Tale of the Alamo idi, Teksas Vatanseverleri’ne adanmıştı. Kitabın yazarı, Beulah ve St. Elmo adında başka kitapları da olan bir yazardı. Bu kadın yazar ve kitapları hakkında bildiğim tek şey, okuldayken bir gün bir kızın sınıfa St. Elmo diye bir kitap getirdiği için şiddetle azarlandığıydı. Genç kızların ahlakını bozan cinsten

bir kitap olduğu söylenmişti. Neyse, kitabı açtım ve okudum: Canımın çekildiğini hissediyorum, birkaç saatim var, özgürce ve açık konuşmaktan çekinmeyeceğim. Bazıları cinsime özgü zarafetten saptığımı düşünebilir; fakat bu şartlar altında ben böyle düşünmüyorum. Seni uzun zamandır seviyorum ve bu sevginin karşılıklı olduğunu bilmek, benim için derin ve tarifi imkânsız bir mutluluk kaynağı. Ve böyle devam ediyordu.

O kadar kötü yazılmıştı ki, bu özelliği onu çekici hale getiriyordu. İlk fırsatta bütün kitabı okumaya karar verdim. Genç bir yazarın kötü yazarlarımızdan öğreneceği çok şey var. Kötü kitapları yakmak çok yıkıcı bir iş, hani neredeyse iyi kitapları yakmaktan daha zararlı.

Bir sonraki kitap T. S. Arthur'un yazdığı In a Bar Room, and What I Saw There adlı bir kitaptı. Bu kitap bile yakılmayacak kadar iyiydi. Diğer üç kitap Hall Caine, Brander Matthews ve Upton Sinclair'in kitaplarıydı. İçlerinden sadece Mr. Sinclair'in kitabını okumuştum, bir edebiyat eseri olarak kitaptan pek hoşlanmamıştım ama yine de yakamazdım çünkü baskısı ve cildi çok güzeldi. Basım tekniği bakımından en beğendiğim kitaplardan biriydi.

Neyse, herhangi bir kitabın tek bir sayfasını bile yakamadım, donarak yazmaya devam ettim. Sadece, bir ateşin neye benzediğini kendime hatırlatmak ve sıcaklık kavramıyla bağlantımı kaybetmemek için arada sırada bir kibrit yakıyordum. Sigara içmek istediğimde üfleyip kibriti söndürmüyor, parmaklarıma gelene kadar yanmasına izin veriyordum.

Olan basitçe şundan ibaret: Kitabın hayattaki yerine, sadece kitap fikrine dahi saygınız, kâğıda ve matbaaya inancınız varsa, herhangi bir kitabın bir sayfasını bile yakamazsınız. Donsanız, kendiniz bir parça yazı yazmaya çalışıyor olsanız bile. Yapamazsınız. Çok zordur.

Bugün, kitapları yakmak istediğim günkü kadar soğuk bir gün. Soğukta oturmuş sigara içiyor ve bu soğuğu kâğıda aktarmaya çalışıyorum ki San Francisco tekrar ısındığında soğuk günlerin nasıl olduğunu unutmayayım.

Odamda küçük bir gramofon var, ısınmak için egzersiz yapmak istediğimde çalıyorum. Gel gör ki, odam çok soğuduğunda gramofon da çalışmıyor. İçinde bir arıza oluşuyor, çarkları döndüren yağ donuyor ve dişliler dönmüyor. Böylece ben de eğilip kalkarken, kollarımı sallarken müziksiz kalıyorum. Cazla egzersiz yapmak çok daha zevkli ama çok soğuk olunca gramofon da çalışmıyor ve ben de çaresiz kalıyorum. Sabahın sekizinden beri buradayım, şu anda saat beşe çeyrek var ve lanet olası bir karmaşanın ortasındayım. Bir günün hiçbir şey yapmadan, bir şey

söylemeden geçip gitmesine seyirci kalmaktan nefret ediyorum. Bütün gün burada, asla okumadığım kitaplarımla birlikteydim, her defasında birine başlamayı denedim ama olmadı. Zamanımın çoğunu odada bir aşağı bir yukarı dolaşarak (herhangi bir yönde atacağınız iki adım sizi duvara ulaştırmaya yetiyor), eğilip tepinerek ve kollarımı sallayarak geçirdim. Fiilen yaptığım tek şey bu. Isı biraz yükselmiş midir acaba diyerek birkaç kez gramofonu çalıştırmayı denedim, ama yükselmemiş, alet çalışmadı.

Bunu size anlatmalıyım diye düşündüm. Çok önemli bir şey değil. Birazcık soğuk bir havadan bu kadar bahsetmek saçma ama bugün soğuk olduğu da bir gerçek; şu anda havanın soğukluğu çok bariz ve ben de onun hakkında konuşuyorum. Beni şaşırtan ve sevindiren şey ise daktilomun bugün bir kere bile teklememesi. Noel sıralarında yaşadığımız soğuk hava dalgasında hep teklemişti, ben yağladıkça o tekliyordu. Hiçbir şey yapamamıştım. Meğer yanlış yağ kullanıyormuşum. Fakat bu sefer, soğuk hakkında yazdığım bu süre boyunca daktilom görevini mükemmel yerine getirdi ve bu da beni şaşırttı, sevindirdi. Bu makinenin, soğuğa rağmen, kullandığım dili kâğıda dökmeye devam edebileceğini bilmek çok iyi. Makinenin bu direnci, beni yazı yazmakta inatçı olmaya teşvik ediyor, ne olursa olsun. Eğer makine çalışıyorsa, diyorum kendi kendime, sen de çalışmalısın. Bunun anlamı budur. Eğer soğuk yüzünden hoş bir öykü yazamıyorsan sen de başka şey yaz. Herhangi bir şey. Birine uzun bir mektup yaz. Onlara ne kadar üşüdüğünü yaz. Mektup yerine ulaşana kadar güneş yeniden çıkar, sen de ısınırsın, ama soğuktan bahseden mektup orada olur. Sıradan bir salı yazısı yazamayacağın kadar soğuksa hava, Tanrı aşkına neden sen de aklına ne gelirse ondan bahsetmiyorsun, yeter ki gerçek olsun. Donan ayak parmaklarından, ısınmak için kitap yakmak isteyip de yakamadığından, gramofondan bahset. Zihnin uyuşmuş, ellerin ayakların donarken, soğuk bir günün önemsiz ayrıntılarını anlat. Yazmak isteyip de yazamadığın şeylerden söz et. İşte kendime bunları söylüyorum.

Bu sabah kahve içtikten sonra önemli bir öykü yazmak üzere buraya geldim. Kahveyle ısınmıştım, gerçekten ne kadar soğuk olduğunu fark etmedim. Kâğıt çıkarıp, hiçbir zaman yazılamayacak bu önemli öyküde anlatacaklarımı yazmaya başladım. Artık hiçbir zaman yazılamayacak, çünkü bir mevzuu kaçırırsam onu sonsuza kadar kaybetmişim demektir; bu öykü de, içime işleyip beni susturan, sandalyemden kaldırıp egzersiz yapmak zorunda bırakan soğuk yüzünden, sonsuza kadar kayboldu. Tamam, size öykümden bahsedebilirim. Neye benzeyeceği konusunda size bir fikir

verebilirim böylece. O kadarını hatırlıyorum, ama o öyküyü artık yazamam, kayboldu. Bu durum, nasıl yazdığım konusunda size bir fikir verecektir.

Sabahleyin bu öyküyü aklımda şekillendirirken kendi kendime söylediklerimi size de anlatayım:

Amerika'yı düşün, dedim kendime bu sabah. Her şeyi. Şehirleri, evleri, insanları, gelişi, gidişi, çocukların doğumunu, gidişini, insanların gelip gitmelerini ve ölümü ve hayatı, hareketi, konuşmayı, makinelerin sesini, nutukları, Amerika'nın acısını, korkusunu ve Amerika'da canlı olan her şeye karşı duyulan derin özlemi düşün. Büyük makineleri, dönen çarkları, dumanı ve ateşi, madenleri ve orada çalışan adamları, gürültüyü, karmaşayı hatırla. Gazeteleri, film oynatan sinemaları ve bu hayatın bir parçası olan her şeyi düşün. Amacın bu olsun: bu büyük ülkeyi anımsatmak.

Sonra ayrıntıya in. Tek bir insanı ele al, onunla ve onun içinde yaşa, sevgiyle yaklaş, varlığının mucizesini anlamaya çalış ve bu gerçeği anlat, sadece yaşamak gerçeğinin ihtişamını aktar ve bunu mükemmel bir üslupla yap; gösterişsiz bir şekilde, zamanın, makinelerin, ateş ve dumanın, gazetelerin ve gürültünün insanı olduğunu göster. Onunla birlikte onun sırlarına in ve bu sırlardan bahset ama bunu yaparken nazik ol, bunun insanın sırrı olduğunu göster. Aldatma. Herhangi birini memnun etmek için yalan söyleme. Öykünde kimsenin katledilmesine gerek yok. Sadece bütün tarihin ve bütün zamanların en muhteşem olayını, yani mütevazı ve saf varoluş gerçeğini anlat. Bundan daha önemli bir konu yok; öykü karakterlerinden birinin, sanatında sana yardımcı olmak için zorbalık yapmasına gerek yok. Şiddet vardır. Yeri geldiğinde şiddetten de bahset. Savaştan söz et. Bütün çirkinliklerden, israftan bahset. Bunu bile sevgiyle yap. Ama muhteşem, katışıksız var oluş gerçeğine vurgu yap. En büyük konu budur. Bir zafer havası yaratmak zorunda değilsin. Yazacağın insanın, yazının mükemmel bir yazı olması için kahramanca veya müthiş işler yapmasına gerek yok. Bırak o her zaman yaptığı işi yapsın, yaşamaya devam etsin. Bırak yürüsün, konuşsun, düşünsün, uyusun, rüya görsün, uyansın, gene yürüsün, gene konuşsun, hareket etsin, yani bırak yaşasın. Bu yeterli. Yazacak başka bir şey yok. Hayatın kendisinde bir öyküye asla rastlamazsın. Hayatta yaşanan olaylar, bir öykü veya şiir ya da başka bir formda olmazlar. Senin kendi bilincin ihtiyacın olan tek formdur. İhtiyaç duyduğun tek eylem senin kendi uyanıklığındır. Bu insanı anlat, varlığını anla. İnsanı anlat.

Bütün bu anlattıklarım yazamadığım öykünün neye benzeyeceği konusunda sadece zayıf bir fikir verir. Neyi nasıl yazacağımı kendi kendime düşündüğümde kahvenin etkisiyle ısınmıştım ama şimdi üşüyorum ve aklımda, öyküye dair söyleyebileceğim en yakın şeyler bunlar. İyi bir öykü olacaktı, ama şimdi hakkında tüm bildiğim bu kırık dökük anımsamalar. En azından onları sözcüklere aktarabilirim. Yarın başka bir öykü yazacağım, farklı bir öykü. Resme farklı bir açıdan bakacağım. Emin değilim ama tepeden bakabilir, bu ülkeyi ve bu ülkede yaşanan hayatı alaya alabilirim. Bu mümkün. Bunu yapabilirim. Daha önce de yaptım, bazen siyasi partiler ve rezillikleri beni çılgına çevirince oturur büyük ülkemizle dalga geçerim. İnsafsızlaşır, insanı çürümüş, değersiz, kirli bir yaratık yerine koyarım. İnsan öyle değildir, ama ben öyleymiş gibi onu itham ederim. İnsan başka bir şeydir, daha manevi bir şey, fakat alaya alma adına insanı öyle göstermek daha uygundur. Benim işim gerçeği anlatmaktır ama alaya başladıktan sonra gerçeğin canı cehenneme dersiniz. Kimse gerçeği söylemiyor, ben niye söylemek zorunda olayım ki? Herkes güzel yalanlar söylüyor, hoş hikâyeler ve romanlar yazıyor, gerçek hakkında ben niye endişelenmeliyim ki. Gerçek yoktur. Sadece dilbilgisi, noktalama, bütün o kokuşmuşluklar. Ama o kadarını ben de biliyorum. Olaylar ve insanlar beni çılgına çevirebilir ve dalga geçmeme neden olabilir ama ben bundan daha iyisini de bilirim. En iyi durumda bile, her şey bir hayli hazin, bir hayli acıklı.

Bütün gün bu odadaydım, üşüdüm, yaşayan bizler hakkında elle tutulur, açık seçik bir şeyler söylemek istedim. Ama o kadar soğuktu ki yapamadım. Bütün yapabildiğim, kollarımı sallamak, sigara içmek ve somurtmaktan ibaret.

Bu sabah kahveyle ısındığımda aklımda bu öykü vardı, yazılmaya hazırdı ama o öykü artık benden uzaklarda.

Şu an söyleyebileceğim bundan ibaret: Bugün San Francisco’da hava çok soğuk ve ben donuyorum.

“A Cold Day”

The Daring Young Man on the Flying Trapeze, 1934

Bir Hayatın Dirilişi

Her şey nefes alıp vermekle başlar ve asla bitmez, anbean, nefes alırsınız ve verirsiniz, görürsünüz, duyarsınız, koklarsınız, dokunursunuz, tadarsınız, hareket edersiniz, uyursunuz, uyanırsınız, günbegün, yılbeyıl, ta ki şimdi, şu an olana kadar, sizin var oluşunuzun anı, o son an, en bedbaht ve en harikulade an. Çünkü hatırlarız. Sonsuza kadar yitirilmiş, ama ben hatırladığım için artık ölümsüzleşmiş zamanlarda, şimdi hayatta olmayan insanların arasında, artık sadece bana ve dünyaya dair bir hatıra olmuş hengâmenin bir parçası olarak yaşadığımı hatırlıyorum. Bir cadde geçiyorum, karşı yönden gelen insanları, benden uzaklaşan otomobilleri görüyorum. Saxon, Dort, Maxwell, tramvaylar ve trenler, atlar ve vagonlar ve ben, caddede karşıdan karşıya geçen, bir yerlere giden, anlaşılmaz bir şekilde oradan oraya koşuşturan küçük bir çocuk.

Önceleri gazete satıyordu. Çünkü bir şeyler yapmak, şehre karışmak, dünyada olup bitenleri haykırmak istiyordu. Yüksek sesle bağırırdı, o kadar çok bağırma ihtiyacı hissederdi ki işinin gazete satmak olduğunu unutur, neler olup bittiğini insanlara anlatmak için sadece bağırması gerektiği zannına kapılırdı. Bir sokak kedisi gibi şehrin altını üstüne getirir, her yere girip çıkardı, meyhanelere, kerhanelerin üst katlarına, kumar oynanan batakhanelere; kendisiyle birlikte bu dünyada yaşayan insanların, yaşlı orospuların yüzlerini, yüzlerindeki ifadeleri ve şekillerini, konuşma biçimlerini, eski ve çürümüş binaların kasvetini görmek, bütün pis yerlerin kokusunu duymak, yani her şeyi, yaşadığı zamana, hayata dair her şeyi görmek için dolaşırdı. Şehri kolaçan eder, görür, koklar, konuşur, büyük haberleri haykırır, nefes alıp verir, kanı denizin ritmine uyarak, benliğinin kıyılarıyla hiçlik arasında gelgitler yapardı, nefes almak ve tazelik, nefes vermek ve yeniden ölüm. Bir sokak kedisi gibi şehirde dolaşıp gazete başlıklarını haykıran bir çocuktu o.

Şehir çirkindi ama çocuğun oradaki varlığı çirkin değil, muhteşemdi. Eli yüzü şehrin kirinden simsiyah olurdu ama yaşamak, yürümek, dünyadaki olayların farkında olmak harikaydı, günden güne, her gün yeni başlıklar, yeni olaylar.

Yazları çok sıcak olurdu ve canı tatlı sulu kavunlardan çeker, kalın yaprakların gölgesini ve sessizce akan bir derenin serinliğini özlerdi ama hep şehirdeydi, bağıra çağıra. Orası onun mekânıydı ve o oraların adamıydı. Şehrin böyle olması gerekiyorsa varsın olsundu. Bir şekilde içinden

çıkıyordu nasılsa. Gösterişli lokantalarda oturup dondurma yiyen zenginlere bakardı, vantilatör pervaneleri onlara hizmet için vızıldardı. Zenginlerin şehri görmezden gelmeleri, dışarı çıkıp şehre karışmamaları dikkatini çeker, onu çileden çıkarırdı. “Domuzlar,” derdi, “istediğiniz her şeye sahipsiniz, her şeye. Bu şehir hakkında ne biliyorsunuz? Buraları gerçekten gören aslında benim, hakkımda ne biliyorsunuz, herhangi biriniz?” Ve yazları Kristal Bar’a gider, bütün yaz sandalyede uyuyan şişman adamı incelerdi, bir surattan ve bir çeşit canlı maddeden oluşmuş bir insan dağı. Yazın bütün gün uyuyan bu adam acaba ne gibi düşler görüyordu? Yüz otuz kiloluk bu şişman adam mı? Diğer insanlar gibi poker ve pinochle[33] oynamayan, sadece barın köşesinde oturup uyuyan ve şişman yüzüne konan sinekleri arada sırada kovalayan bu adam ne rüya görürdü? Öyle bir vücut için görülecek ne rüya vardı ki? O vücudun yağı altında ne gizliydi, zarafet mi yoksa kabalık mı? Gazeteci çocuk da meyhaneye girer, diğer adamların yaptığı gibi yere tükürür ve uyuyan şişman adamı izleyerek anlamaya çalışırdı. “Can taşıyor mu bu da?” diye sorardı. “Uyuyan şu büyük şey yaşıyor mu? Benim gibi?”

Kışları şişman adamı görmezdi. Sadece yazın. Şişman adam, yakıcı güneş gibi tıpkı, her şeye yakındı; burnunda sineklerle uyurdu. Kışlar soğuk olurdu ve çok yağmur yağardı. Yağmur damlaları gazeteci çocuğun üstüne düşer, elbiselerini ıslatırdı ama o yağmurdan asla kaçmaz, şehirde dolanmaya, var olan ama başka kimsenin görmeye gayret etmediği şeyleri araştırmaya devam ederdi. Yağmur yağınca insanların yüzlerinin ne hal aldığını, yağmurun insanların yüz ifadelerini nasıl değiştirdiğini görmek için bütün pis yerlere girip çıkardı. Yağmurdan sırılsıklam olur ama bir yerden ötekine gider, başlıkları haykırır, dünyada olup bitenleri şehre duyururdu.

Bendim o çocuk, ve artık yaşamıyor o, ama bedenimin gölgesi kaldırımlardan silinip gittiğinde o hâlâ şehirde dolaşıyor olacak. Bu çocuk olmazsa başka biri, benim başka bir suretim; görünenin özündeki gerçeği, devingen olanın altında değişmeyeni, kusursuz olanı ve olmayanı arayan heyecanlı başka bir çocuk.

Sinema salonu şehirde ayrı bir dünya gibiydi, çocuk sinemanın karanlığına girer, filmdeki insanların sahteliğinde şehrinin, kendinin ve bütün bir yaşamın gerçeğini arardı. Onların gözlerini gördü: Londra Uyurken. Suç işlemeye yeltenen hırsızın sıska ellerini gördü: Jean Valjean. Ve bekâreti bozan şehvetin ihtiraslı gözlerini gördü. Karanlıkta hayal

dünyası gözlerinin önüne serildi ve gidip gelen, ürkütücü gölgeler yapan hortlaklar gördü: Dr. Caligari'nin Odası. Kayaları döven sonsuz denizleri, uçan kuşları, geniş bozkırlarda at sürülerini, New York'ta büyük insan sürülerini, devasa trenleri, yalpa vuran gemileri, savaşa giden adamları ve piyade hattına hücum eden başka piyadeleri gördü: Bir Ulusun Doğuşu. Sinema salonunun sağladığı gizlilik içinde zenginlerin evine giriyor, onları seyrediyordu; erkekleri, kadınları, yüksek tavanları, koca koca mermer sütunları, süslü mobilyaları, büyük banyoları, yiyecekle dolu masaları, yiyen içen ve gülüşen zenginleri, hepsini, hepsini seyrediyordu ve tabii mahremiyeti, dişisini arayan erkeği görüyor, biri kaçar diğeri kovalarken, anlamak için dikkatle bakıyordu. On yaşındaki çocuk karanlıkta, içinde büyüyen erkeğin şehvetini, kadınların en güzeli için duyulan tutkuyu hissediyor, herkesin hayallerini süsleyen düzgün beyaz omuzların, sıkı yuvarlak kalçaların sahibi olan kadını arzuluyordu.

Yakın plan öpüşmeleri, erkekle kadının delice kucaklaşmalarını seyredip, sinemadan tek başına çıkan, yaşama tutkusuyla yanıp tutuşan o çocuk artık yok, ama bir yandan da hep var olacak. Okullardaki insanların sığlığına tahammül edemiyordu. "Bana bir şey öğretmeyin," diyordu, "Ne öğretecekseniz aptallara öğretin. Bana bir şey anlatmaya kalkmayın. Ben onu dolaysız yoldan, doğrudan, kaynağından alıyorum, güzellikle birlikte çirkinliği de. İki kere iki dünyaya dağılmış milyonlar eder, yalnız, titreyen, ne olup bittiğini anlamaya çalışan milyonlar. Bana öğretmeye kalkmayın. Ben kendi kendime öğrenirim."

"Daniel Boone mu?" diyordu, "Bana anlatmayın. Tanıyorum. Kentucky eyaletini baştan aşağı yürüyerek geçti. Bir ayı öldürdü. Lincoln? Yalnız yürüyen, insanlara acıyormuş gibi bakan büyük insan, adam gibi bir yüz. Kırlar sevdiği adamların cesetleriyle doluyken o dimdik ayakta. Bana konuşmasını ezberlememi söylemeyin. Onunla ilgili her şeyi biliyorum, duruşunu, konuşma tarzını."

Gün doğmadan kalkar, San Joaquin Fırını'na giderdi. Fırından yeni çıkmış ekmeğin kokusu harikaydı, ekmekleri yağlı kâğıda saran makineyi seyretmek hoşuna gidiyordu. "Tavuk ekmeği," derdi ve takım elbiseli önemli şahsiyet ona gülümserdi. Önemli şahsiyet sorardı, "Evde ne çeşit tavuklarınız var ufaklık?" Adam o kadar tatlı gülümserdi ki bu söz hakaret olmazdı. Tavuk ekmeğini kendinin ve kardeşlerinin yediğini hiçbir zaman adama söylemek zorunda kalmazdı. Sandığın yanı başında bekler, hiçbir şey söylemez, adamdan en iyi somunları vermesini istemez ama adam anlar, en

iyi somunları seçer, çocuğun açtığı torbaya atardı. Ola ki adam torbaya kötü bir somun atarsa çocuk hiçbir şey söylemez, adam bir müddet sonra kötü somunu çocuğun torbasından çıkarır, sandığa geri atardı. “Tavuklar,” derdi, “belki bu ekmekten hoşlanmazlar.” Çocuk cevap vermez, sadece gülümserdi. Tavuk ekmeği denen ekmek iyi ekmekti, öyle çok bayat değildi, hatta kimi zaman taze, kimi zaman sıcak dahi olurdu, sadece paketleme makinesinden yere düşüp de zenginlere satılamayacak hale gelen ekmeklerdi. Aynı hamurdan yoğrulup, aynı fırınlarda pişirilen somunlardı; ancak yere düştükten sonra tavuk ekmeği olur ve torbası sadece bir çeyreğe satılırdı. Önemli şahsiyet asla hakaret etmezdi. Belki o da bir zamanlar açlık çekmişti; belki de çocukken ekmeğe aç olmanın ne demek olduğunu biliyordu. Çok komikti, hep tavuklar hakkında sorular sorardı. Halbuki ortada tavuk filan olmadığını bilir, hep en iyi ekmekleri verirdi.

Ekmek yemeliydi ki çocuk, şehirde dolaşıp bağırabilsin. Onu ayakta tutacak, öfkesini besleyecek, yeryüzünde bağırıp duran bedenini enerjiyle dolduracak ekmek. Onu ölüme, sonra tekrar hayata taşıyacak, nefes alıp vermesini sağlayacak, içindeki ateşi canlı tutacak ekmek. “Tavuk ekmeği,” derdi, hiç utanmazdı. “Biz tavuk ekmeği yiyoruz. Elbette tabii. Tavuk ekmeği zenginlerin yiyebileceği kadar iyi değil. Bizim evde tavuk ekmeği çok. Her parçasını, her kırıntısını yeriz. Ekmeğin kabuğunda biraz pislik olmasına aldırmayız. Hepsini midemize indiririz. Bir torba dolusu tavuk ekmeğini. Biliyoruz, fakiriz. Rüzgâr estiğinde evimiz sallanır ama biz titremeyiz. Zenginler için yeterince iyi olmayan, somun somun atılan ekmekleri biz yiyebiliriz. Bu ekmekler tavuklara verilemeyecek kadar güzel. Bu bizim hayatımız. Tabii ki yeriz. Utanmıyoruz. Gazete satarak kazandığımız parayla geçiniyoruz. Evimizin damı akar, akan suyu leğenlere toplarız, ama hepimiz orada yaşıyoruz, hepimiz sağız, evimizin zemini biz bastıkça çöker, evimiz çekirge, örümcek, fare dolu, ama orada evimizdeyiz, orada yaşıyoruz. Biz, zenginlerin hoşuna gitmeyen bu ekmeği yiyoruz, sizin tavuk ekmeği dediğiniz ekmeği.”

Yürürken, bu çocuk yok oldu gitti ve artık ben varım, bir başka ben, o çocuk değil, belleğimdeki o an, şimdi bu an. Çocuğun sevdiği incir ağacı güzelliklerin en güzeliydi. Kışları yapraksız kalır, heykel gibi bembeyaz, raks ederdi. Baharda yeni yapraklar, yeşil ham incirler çıkardı. Güneş yaklaşır, yaklaşır, sıcaklık artardı. Çocuk en sonunda ağaca tırmanır, zarif beyaz tenli kadının meyvelerini, şişman yumuşak incirleri dudaklarıyla öpe öpe yerdi.

Fakat ağaçtan, çimenlerden, dereden uzaklaşıp şehre, insanların olduğu yerlere, sokaklara, binalara, kapıya pencereye, koridora, çatıya bodruma, insanların ömürlerini tükettikleri karanlık mahremiyet köşelerine, kalabalıkların hareketliliğine, yataklara, sandalyelere ve fırınlara her zaman geri döndü. Ağaç ise öteki, daha eski ve güzel âleme, kirlenmemiş asude dünyaya aitti; başka zamanın toprağından, suyundan, havasından, Tanrısal faziletten vücuda gelmişti, antik mekânların huzur dolu sessizliğinde, Roma'da, Atina'da, Kahire'de raks eden beyaz incir ağacı. Dişlerini sıkarak kendini ağacın düzgün dallarının üzerine çeker, ağaçla konuşurdu: "Senin geldiğin zamanın bir parçası olmak, orada eski dünyada olmak, bir yandan da burada, meyvelerini yemek, gücünü hissetmek, dans ederken seninle olmak; ben, dünyada bir başıma, sadece seninle, benim ağacım, bendeki sen."

Ağaç da çocuk da ölmüş, yine de ebediyen var olacaklar, beyaz ağaç ağır ağır dans ediyor, çocuk konuşulmamış, konuşulamaz bir dille ağaca sesleniyor: "Sen, dünya güzeli, sokaklar beni bekliyor, vaktim geldi." Derken, birdenbire sokaklarda koşmaya, on bin Hun'un[34] imha edildiğini haykırmaya başladı. "Hun mu?" diye sordu. "Hunlar demekle ne demek istiyorsunuz? Onlar da insan, öyle değil mi? Öyleyse bana da Hun deyin. Eğer onlara bir isim yakıştırılıp öldürülüyorlarsa bana da bir isim takın." Şehirli insanların gülümsediğini ve keyifle iyi haberlerden bahsettiğini gördü. Haberlerin iyi olmasından o da memnundu çünkü gazete satmasına yardımcı oluyordu, fakat bağırma faslı bitip kendine gelince, hayattan vahşi bir ölümle koparılan on bin adamı düşündü; birer birer, her bir adam aynı onun gibi kanıyor, dua ediyor, haykırıyor, ağlıyor, hayatı, ölmekte olan insanların anımsadığı gibi anımsıyor, yaşamayı arzuluyor, soluk alıp vermeye devam edebilmek için bir tutam nefesin özlemini çekiyor, yaşamak ve ölmek için, ama nasıl olursa olsun yaşamak, sersemce, ürkekçe de olsa yaşamak… Savaşın korkunçluğu, insanın gaddarlığı karşında hayrete düşmüş on bin çehre.

Çocuğun öfkesini tarif edecek kelime yoktu. Tek yapabildiği bağırmaktı. Gerçi ben şimdi bile savaşa tarihçilerin baktığı gibi bakamıyorum. Geçen zaman, varlığımın nüvesini şu an sahip olduğum şekle ve yüze getirdi; şimdi şu küçük odada, her zaman olduğu gibi yalnız, o çocuğu hatırlayıp onu dirilten ben, savaşı tarihçilerin gördüğü gibi göremem. Bu zeki adamlar bütün gerçekleri inceleyip savaşı geniş ölçekli, insan efsanesinin en büyük olaylarından, kitleleri saran genel bir durum

olarak görüyorlar. Ben de savaşı geniş ölçekli bir şey olarak görüyorum, sadece, savaşa her baktığımda onu tek insanlık küçük birimlere ayırıyorum ve savaşı, savaşın etkilediği her insan için büyük ve canavarca buluyorum. Savaşı, asker gibi giyinmiş bütün insanlar için öyle veya böyle ölüm olarak görüyorum ve ben de dahil savaştan sağ çıkmış diğer bütün insanları da üniformalı kardeşleriyle birlikte ölmüş kabul ediyorum.

Asker diye bir şey yoktur. Ölümü bireye özel bir durum, insanın zihnindeki ve duyularındaki evrenin yok edilmesi olarak değerlendiriyorum. Herhangi bir insanın ölümünü, askeri bir harekâtın başarısına veya başarısızlığına etki eden bir unsur olarak göremem. Çocuk olanları haykırmak zorundaydı. Ne olursa olsun haykırmalı, şehri haberdar etmeliydi. On bin Hun öldürüldü, on bin, teker teker, bir, iki, üç, dört, tahayyül edilemeyecek kadar çok, on bin, bir an sağken bir an sonra ölü, öldürülmüş, vurulmuş, delik deşik edilmiş on bin Hun, on bin insan. Bu tahrifat için tarihçileri suçluyorum. Sergilediğimiz karabasanın korkunçluğunun tam bir işareti, insanın içsel gaddarlığının en iyi göstergesi olan gaz maskelerinin takılışını hatırlıyorum. Ölmüş çocuk için savaş, milyonlarca insanın birer birer öldürüldüğü sistematik bir yıkıma yol açan, bütün dünyayı sarmış bir sara nöbetiydi.

Tekrar sokaklarda koşuyor, yıl 1917, insanın en yeni suçunu, öldürülen başka başka on bin Hun'u haykırıyor, kendisi yaşıyor, nefes alıyor, nefes veriyor, on bin, on bin, bütün çirkin binalar ayakta, bütün caddeler sağlam, işlenen suça karşın şehrin kılı kıpırdamamış, on bin, pencereler açılıyor, kapılar açılıyor ve şehrin insanları buna gülüyorlar, "Harika, demek on bin tanesi öldürülmüş, güzel çok güzel." Johnny, silahını al, silahını al, Johnny silahını al: hep birlikte geliyoruz, uzaklara, denizin ötesine gidiyoruz ve bu işi bitirene kadar da dönmeyeceğiz, bir tren dolusu üniformalı çocuk daha savaşa gidiyor. Ve Kristal Bar'ın bir köşesinde uyuyan şişman adam, ona ne ki? Orada öylece uyuyor, mevcudiyetindeki adi ruhsuzluğa rağmen yaşıyor, ama asla kımıldamıyor. "Domuz," derdi çocuk, "on bin Hun öldürüldü, sapasağlam on bin insan ölünceye kadar delik deşik edildiler. Bu sana bir şey ifade ediyor mu? Bu senin şişko rüyalarını bozmuyor mu? Âşık delikanlılar, karıları ve çocukları olan erkekler. Sen ne yapıyorsun, uyuyor musun? Hepsi öldü işte. Onlar ölürken sen yaşadığını mı zannediyorsun? Rüyanda yaşadığını mı görüyorsun? Burnunun üstündeki sinek bile senden daha canlı."

Pazar günü olurdu, O istirahat ve mutluluk günü, O neşeli ve aydınlık gün, tasanın ve üzüntünün merhemi, En güzel, en parlak, Tanrı'yla olan buluşmasında şık ve temiz olmak için en iyi gömleğini, pantolonunu giyer, saçlarını tarayarak yatırmaya çalışır ve küçük kiliseye giderek imanın gölgesinde otururdu: ilk önce delikanlı Davud dev Golyat'ı devirir, güzel Rebeka, çılgın Saul, aslanlar arasındaki Daniel, İsa sükûnetle insanlarla konuşur, sandalda korktukları için onlara bağırır, içlerinde korkuya yer verdikleri için onlara kızardı. "Sakin olun evlatlarım," derdi, "sakin olun, bırakın fırtına kasıp kavursun, bırakın sandal batsın, Tanrı'ın huzuruna çıkmaya mı korkuyorsunuz?" Ne güzeldi, bu ölüm aşkı gerçekten hoştu. İsa ölümü seviyor; sakin olun çocuklar, Allah kahretsin, sakin olun, neden korkuyorsunuz? Sakin, sakin, seninle, mor sabahın doğuşunda kal, benimle kal, akşamın alacakaranlığı çabuk çöker, ah, çok hoş. Kilisede arkadaşlarıyla birlikte yere oturur, söyleyebildiği kadar yüksek sesle ilahi söylerdi. "İnanmıyorum." derdi, "İnanamam. Bir Tanrı olamaz. Ama söylediğimiz bu şarkılar hoş, çok güzel, Kurtarıcımız, akşam duamıza hayat ver, ruhumun güneşi, söyle ey dilim, cennetten gelen melodiyi söyle, söyle. Hoş olmasına hoş, ama yine de inanamam. Yoksullar ve zenginler, yaşamı ve ölümü hak edenler ve kötülük her yerde. Peki Tanrı nerede? Koskoca gemiler, denizaltılar denizin dibini boylar, insanlar suda çırpınır, toplar, makineli tüfekler gümbürder, on binlerce insan ölürken nerede? Ama ilahilerimiz, Âleme müjde, Efendimiz geldi. Bırakın dünya Kralını karşılasın. Sessiz gece, mukaddes gece. Ne lütuf, Ulu Efendim, sevgili kurtarıcım. Gel, gel, ihtişamla. Melekler, yuvarlayın kayayı; ölüm, bırak kudretli kurbanını.

Hayır, inanamazdı. Orada, şehirde, kendi gözleriyle gördüğü şeyler vardı. Bütün imansızlığı, fahişelerin gözlerini, kumarbazları, uyuyan şişman adamı ve çılgınlık dolu manşetleri, hepsini, hepsini görmüştü. İnançsızlık, günahkârlık her yerdeydi ve bütün dünya uyuyordu. Nasıl inansındı çocuk? Ama müzik, o kadar güzel ve temizdi ki, insana dair en iyi şey: yükseltin, yükseltin sesinizi artık. İşte, alçalan bulutlarla geldi, günahkârları cezalandırmak için. Ayağa kalk, ruhum, ayağa kalk, günahkâr korkularını at, bin ağız ilahiler söylesin. Muhteşem bir nehir gibi, kutsal İncil, mukaddes kitap, değerli hazine, sen benimsin. Tuuu, Kristal Bar'ın döşemesine. Ve Rex Eczanesi'nin üstündeki Madam Juliet'in Odaları'nda, düğmelerini ilikleyen adamlar, on bin Hun öldürüldü madam. Ey İsa, denizin kenarında ekmekleri bölüştürdüğün gibi hayat ekmeğini de benimle

bölüş. Ve tükürük, yerde, horlayan şişman adam. Bir gemi daha battı. Marne. Ypres. Rusya. Polonya. Tuuu! Yorgun musun, dermansız mısın, çok mu kederlisin? Zeplin Paris üzerinde. Şişman adam uyuyor. Acele et, yolcu, acele, gece çöker. Tuuu! Batıda fırtına bulutları toplanıyor. Top ateşi. Hop ki üç dört! Hop ki üç dört! Kaç kişi uygun adım yürüyüşte, kaç kişi? İleri, haydi ileri Hıristiyan askerler. Ben başıboş bir koyundum. Tuuu! Evimi sevmiyordum. Kâğıt dağıtma sırası sende Jim. Tuuu! Al beni, babam, al beni. Tuuu! Bu kutsal ekmek, bu kutsal şarap. Tanrım, bundan daha mutlu bir an var mı? Denizaltı batıyor. Tuuu! Hayatımı al, Efendim ve sana adanmış kabul et. Tuuu!

Küçük kilisenin mahzeninde, imanın ve inançsızlığın koyu gölgesinde oturuyordu çocuk: “İnanamam: nerede, sözünü ettikleri Tanrı nerede?” Siz, titreşen azizler, lirleriniz söğüt dallarından süzülüyor, alın. Hani nerede? Toplar. Etrafımı kuşatan karanlıkta rehber ol bana ey ışık. Tuuu! Kurtarıcımız İsa bana kılavuz ol. Uçak, tuuu! düştü. Büyük Yehova bana yol göster. Cennetin ekmeği, doyuncaya kadar besle beni. Karanlık sinemanın arzu nesnesi kadın: senin dudakların, bir tanem, omuzların ve kalçaların, damarlarında denizler gibi dalgalanan kanın. Ağaç, güneş altında siyah incirler. Tuuu! Yaşlı kayalar, açılın, bırakın aranıza sığınayım. Tuuu! Bırakın çatlaklarınızdan akan kan ve su günahın çifte şifası olsun. Bütün yaz boyunca uyuyan et dağı. On bin Hun öldürüldü.

Pazar günleri, onu dış dünyadan kendi iç dünyasına, gelecek kadar sonsuz geçmişin gizemine, İsa’ya ve Tanrı’ya döndürürdü; huzur arayan yorgunlar sana sığınır; o ilk sükûnete: Bana yol gösterdi, O mukaddes tasavvur. Ama inanmıyordu. İnanamazdı. İsa müstesna bir adamdı, onu çözemezdiniz. Onda ilahi bir ölüm aşkı vardı. Kahraman bir adam. Tanrı için de öyleydi. Yine de inanamıyordu işte çocuk.

Ama ilahileri seviyor ve var kuvvetiyle söylüyordu: elimi tut, O ilahi hiçlik, seninle yürüyorum. Uyan ey ruhum, bütün gücünü topla ve diren. Gayret, gece yaklaşıyor, gün bitti. Tükürük, tuuu! Tam Kristal Bar’ın orta yerine. Gene Pazar: kutsal hiçlik, sana tapıyoruz. Tuuu! Ve uyuyan şişman adam hapşırıyor birden. Aleluya. Amin. Tuuu! Uyu, sevgili kardeşim, uyumaya devam et, dinlen. Yasla başını Kurtarıcı’nın göğsüne. Biz seni seviyoruz, ama seni en çok İsa seviyor. İsa seni sever; çünkü İncil böyle söylüyor. Amin. Şişman adam aksırır. Ne imana gelebiliyor ne de inançsızlık gösterebiliyordu. Sağduyu mu? Hiç yok. Ama gösteriş? Fazlasıyla var. Her yerde. Çılgınca. Şu çılgın kuşlar şarkı kusuyorlar. Şu

devasa ağaçlar, sapasağlam ve hareketsiz. Ve bulutlar. Ve güneş. Ve gece. Ve gündüz. Ölüm yok olmak değildir, diyordu ilahi: Tanrı'yla beraber olmak için çıkılan bu yorucu yolculuğun nihayete ermesidir. Tanrı mı? Gene aynı. Hiçlik. Hiçbir yerde. Her yerde. Çılgınca gösteriş her yerde: Madam Juliet'in Odaları'nda, modern yaşamın konforu, yataklar dahil. Tuuu! Bilmiyorum, bilmiyorum bizi orada hangi zevkler bekliyor. Nerede? Cennette mi? Hayır. Madam Juliet'te. Kilisede, Tanrı'nın evinde, çocuk ilahi söylüyor ve şehrin şehvetini anımsıyor.

Gümbürrr: Pazar sabahı ve savaş hâlâ gürlüyor. İlahilerden sonra gazete yazıhanesine gider, ÖZEL PAZAR EKLERİNİ alır ve Tanrı için taranmış saçlarıyla şehirde koşturarak haberleri bağırırdı: amin, hayatımı İsa'ya adadım. Gerçekten mi? On bin Hun öldürüldü ve ben nefes alıp veriyorum, şehirde koşturuyorum, görüyorum, duyuyorum, dokunuyorum, haykırıyorum, kokluyorum, şarkı söylüyorum, arzuluyorum, Tanrı'nın inayetiyle yaşayan ben, en sonuncu. On bin, iki kere on milyon kişi ise Tanrı'nın inayetiyle ölmüş bulunuyor, Tanrı'nın nezaketi onları ezdi, amin, pazar eki, ek, tanesi beş sent, ek, on bin kişi öldürüldü.

Ben artık yitip gitmiş ve benim sonraki biçimlerime gömülmüş olan bu çocuktum ve şu anda bu küçük odadayım, gece sakin, zaman gidiyor, zaman geliyor, nefes, şu en son anda, nefes almak, nefes vermek, çocuk ölü ve diri. Öğrendiğim tek şey şu, soluk aldığımız sürece belleğimiz çalışır. Kayıp çocuğu, dönülmez zamanların insanları arasında şehirde gezerken görürüz, karşıdan karşıya geçer veya fırında, ekmek sandığının yanında durur, bir torba tavuk ekmeği ister ki yaşayabilelim ve hayatı haykırabilelim, hiçbir yerde başlamaz ve hiçbir yerde bitmez, bütün bildiğim bir şekilde yaşadığımız, hepimiz gün ışığında, tepemizde güneş, gölge yapıyoruz, etrafımızda boşluk, nefes alıyoruz, veriyoruz, insan yüzü ve şekli her yerde, zevk ve acı, aklıselim ve delilik, savaş ve savaşsızlık, barış ve barışsızlık, dünya yerinde duruyor ve bizim farkımızda değil, şehirlerimizin, hayallerimizin farkında değil, sonsuza kadar kendi olmaya devam edecek. Nefesim gibi durgun hareket eden deniz, dalgalar geliyor ve gidiyor, tek bildiğim yaşadığım ve buna memnun olduğum. Bu çirkinliğin ve ihtişamın bir parçası olduğuma, incir ağacına tırmanan, dua etmeyen ama neşeyle dinine bağlı çocuğu hatırlayabildiğime, dünyaya, zamana, kutsal olsun veya olmasın hayatın sonsuzluğuna, hiçliğe karıştığıma, öyle veya böyle ölümsüz olduğuma memnunum. Burada olmaktan çılgıncasına

mutluyum. Ölüm diye bir şey olmadığı doğru, öyle veya böyle ölüm yok, asla olamaz.

“Resurrection of a Life”

Inhale and Exhale, 1936

Ben, Dünyada

Başlangıçlar hep zordur, çünkü koca bir dilin içinden sonsuza kadar yaşayacak tek bir parlak kelimeyi seçmek basit bir iş değildir; zaten yalnızlık içindeki insanın her sözü sadece tek bir kelimedir. Her şiir, öykü, roman ve deneme, bütün rüyalar gibi, henüz tercüme etmediğimiz o dilden, gecenin söze dökülememiş o engin hikmetinden, sonsuzluğun şekilsiz, kuralsız kelime hazinesinden gelen birer sözdür. Dünya muazzamdır. Ve onunla birlikte her şey, içinde aynı azameti barındırır, gökdelenden çimenin incecik yaprağına dek. Akıl ve ruh izin verirse göz geniş bakar. Ve zihin, hem ölümün, hem de unutmayalım aynı zamanda hayatın kardeşi olan zamanı alt eder. Her şeyin en muazzamı ise, Tanrı'ya ve kâinata, cennete ve cehenneme, dünyaya, insanın kibrine, benim gururuma ve sizin gururunuza, görüşlerimize hayat veren, insanlığın mikrobu egodur. Kendi adıma samimiyetle size, "tadını çıkarın," diyorum.

Ben, yaşlı bir şehirdeki genç bir adamım. Sabah ve ben küçük bir odadayım. Bir tomar sarı yazı kâğıdının karşısındayım; bu, almaya kesemin yettiği tek kâğıt çeşidi, 170 tanesi on sente satılanlardan. Bütün bu kâğıtlar sözden yoksun, temiz, mükemmel ve ben işe başlamak üzere olan genç bir yazarım. Günlerden pazartesi... 25 Eylül 1933... hayatta olmak ne kadar muhteşem, hâlâ yaşıyor olmak. (Ben güngörmüş biriyim; birçok şehirde günler ve geceler boyunca birçok sokak gezdim. Ve şimdi eve, kendime geri döndüm. Başımın üzerinde, bu küçük düzensiz odanın duvarında, ölmüş babamın resmi var. Bu dünyaya onun yüzü ve gözleriyle gelmişim ve onun bizim kendi dilimizde yazdıklarını ben şimdi İngilizce yazıyorum. Aynı adamız biz, birimiz ölü, birimiz sağ.) Kudurmuşçasına sigara içiyorum, şu an bu benim için çok önemli ve dolayısıyla sizin için de. Sözü, kendi sözümü boş bir sayfaya aktarmak üzereyim ve titriyorum. Kelimeleri kullanmak büyük bir sorumluluk. Yanlış bir şey söylemek istemiyorum. Zeki görünmek istemiyorum. Bundan müthiş korkuyorum. Hayatta hiç zeki olmadım ve yaşamanın kendisinden bile daha muhteşem bir işin başında olduğum şu anda tek bir yanlış kelime bile söylemek istemiyorum. Aylardır kendime şunu söylüyorum: "Alçakgönüllü olmalısın. Her şeyden önce alçakgönüllü olmalısın." Kişiliğimi kaybetmemeye kararlıyım.

Ben bir öykücüyüm ve tek bir hikâyem var: insan. Bu basit hikâyeyi, güzel yazma kurallarını, kompozisyon numaralarını bir kenara bırakarak kendimce anlatmak istiyorum. Söyleyecek sözüm var ve Balzac gibi

konuşmak arzusunda değilim. Ben sanatçı değilim; medeniyete de gerçekten inanmıyorum. İlerlemeye zerre kadar hevesli değilim. Büyük bir köprü yapıldığında sevinmiyorum, uçaklar Atlantik'i geçince, “Aman ne müthiş!” diye düşünmüyorum. Ulusların kaderiyle ilgilenmiyorum ve tarih beni sıkıyor. Tarihi yazanlar ve onlara inananlar, tarih derken neyi kastediyorlar? Nasıl olmuş da insan denen o mütevazı ve sevimli yaratık tiksindirici belgelerin maksatları doğrultusunda istismar edilmiş? Nasıl olmuş da insanın mahremiyeti yok edilmiş, dindarlık hisleri iğrenç bir cinayet ve yıkım kargaşasıyla birleştirilmiş? Ben ticarete de inanmıyorum. Bütün makineleri hurda yığını olarak görüyorum, hesap makinesini, otomobili, lokomotifi, uçağı ve evet bisikleti de. Yolculuğa, insanın bedenini alıp bir yerlere gitmesine inanmıyorum, şu ana kadar acaba kimse bir yere gitmiş mi merak ediyorum. Siz hiç kendinizi terk ettiniz mi? Zihnin bir insan ömrü boyunca yaptığı yolculuktan daha muazzam ve ilginç bir yolculuk var mı? Sonu ölüm kadar güzel başka yolculuk var mı?

Ben sadece insanla ilgileniyorum. Hayatı severim ve ölüm karşısında acizim. Ölümden korkamam çünkü tamamen bedensel bir şey. Bugün hem babamın hem benim yaşadığımız ve benim bedenimde insanlığın bütün geçmişinin toplandığı doğru değil mi? Şiddete değer vermem ve şiddete başvuranlardan acı acı nefret ederim. Yaşayan bir insanın küçük parmağının yaralanmasını, onun doğal ölümünden çok daha korkunç ve feci addederim. Savaşlarda insanların toplu olarak katledilmesi beni deliliğin sınırındaki bir ıstıraba sevk eder. Öfkelenir, çaresiz kalırım. Tek silahım dildir ve dilin makineli tüfekten daha güçlü olduğunu bilmeme rağmen umutsuzluğa kapılırım, çünkü propagandacıların insanda uyandırdığı yıkım fikrini tek başıma yok edemem. Öte yandan, ben de bir propagandacıyım ve bu hikâyede insanı doğal asaletine ve zarafetine geri döndürmeye çalışıyorum. İnsanı özüne döndürmek istiyorum. Onu başıboş kalabalıklardan alıp kendi bedenine ve ruhuna göndermek istiyorum. Onu tarih denen karabasandan ruhunun dingin rüyasına, türünün gerçek hikâyesine çekmek istiyorum. Kendisi olmasını istiyorum. Sürü olmak sadece davarlara uygun düşer. Bir insanın ruhu kendinden alınıp başıboş kalabalıkların bir üyesi yapılırsa Tanrı'nın bedeni korkunç acılar çeker, bu sebepten bu iş küfürdür.

Bayağılığa karşıyım. Eğer biri dürüst bir budalaysa onu sevebilirim ama sahtekâr bir dahiyi sevemem. Bütün hayatım boyunca kurallara güldüm, gelenekler, şekilcilik ve yapmacıklıkla dalga geçtim. İnsan gibi harika bir icada nasıl kural konabilir ki? Her hayat başka bir çelişkidir, başka bir

gerçek, bir mucize ve hatta üçkâğıtçılar bile ilginçtir. Ben filozof değilim, felsefelere de inanmam; bu sözcüğün kendisine bile şüpheyle bakarım. Her insanın kendiyle çelişme hakkı olduğuna inanırım. Örneğin, makineleri hurda yığını olarak gördüğümü söyledim ama bir yandan da daktilomu taparcasına sevmiyor muyum? Sahip olduğum en sevgili varlık o değil mi?

Ve şimdi, anlatacağım küçük hikâyeye geliyorum. Bu, benimle ve daktilomla ilgili bir hikâye, belki de çok alelade bir hikâye. Ülke çapında yayınlanan beş sentlik dergilerden herhangi birinde daha usta işi öyküler bulabilirsiniz; aşk ve tutku, umutsuzluk ve coşku öyküleri; Elmer Fowler, Wilfred Diggens adlı erkekler, Florence Farwell, Agatha Hume adlı kadınlar hakkında yazılmış öykülerdir bunlar.

Bu dergilerin sayfalarını çevirirseniz, olaylarla, karakterlerle dolu, havası, üslubu yerinde ve iyi bir hikâyenin sahip olması beklenen bütün diğer özelliklere sahip çok sayıda mükemmel hikâye bulursunuz; tıpkı, iyi bir mayonezin şu kadar saf yağ, şu kadar krema içermesi ve bilmem ne kadar çırpılması gerektiği gibi. (Lütfen söylediklerimi unuttuğumu ve zeki görünmeye çalıştığımı düşünmeyin. Bu hikâyelere gülmüyorum. Bu hikâyeleri okuyan insanlara da gülmüyorum. Bu yazılar ve onları okuyan erkekler, kadınlar, çocuklar, zamanımızın en hazin ürünleridir; tıpkı Hollywood filmlerinin ve özel hayatlarının büyük bölümünü bu filmleri seyrederek geçirenlerin dürüst romancılar için en iyi kaynağı oluşturmaları gibi. Size şöyle açıklayayım, ne zaman sinemaya gitsem, ki çok nadiren giriş parası veririm, kalabalıktan boşalan duygu selinden derinden etkilenirim ve haber filmleri daima gözlerimden sıcak yaşlar dökülmesine neden olur. Sellere, kasırgalara, yangınlara, savaşlara ve siyasetçilerin yüzüne ağlamadan bakamam. Mickey Mouse’un dertleri bile benim yüreğimi burkar, çünkü hayal kahramanı da olsa aslında insanın bir sureti olduğunu bilirim.) Bu yüzden beni yanlış anlamayın. Ben bir hicivci değilim. Aslında burada hicvedecek bir şey yok, gülünç veya düzmece olan her şey kendi alayını kendi içinde taşır zaten. Benim yapmak istediğim, bir yazar, bir öykücü olduğumu belirtmek sadece. Sanki ülkedeki bütün dergiler feryat figan benim yazılarımı istiyormuş, bahsetmek istediğim herhangi bir şeyi yazmam için bana büyük paralar teklif ediyorlarmış gibi yazmaya devam edeceğim. Odamda oturmuş sigara üstüne sigara içiyor, mahir ve yetenekli çağdaşlarımın öyküleriyle zorlu bir rekabete asla giremeyeceğini bildiğim bu hikâyeyi yazıyorum. Tuhaf değil mi? Bir

öykücü olarak ben daktiloma neden bu kadar bağlıyım? Bunun bana maddi ne faydası var? Öykü yazmaktan ne zevk alıyorum?

Yine de kimsenin benim şikâyet ettiğimi sanmasını istemem. Bir çeşit kahraman ya da aşırı duygusal biri olduğumu düşünmenizi de istemem. Aslında ikisi de değilim. The Saturday Evening Post'a hiçbir itirazım yok, benim öykülerimi yayımlamadığı için Scribner's editörünün bir budala olduğunu düşünmüyorum. Ülkedeki her derginin ne istediğini çok iyi biliyorum. Secret Stories'in ne tür malzeme aradığını, American Mercury dergisinin tercihlerini, Hound & Horn gibi edebi dergilerin önceliklerini ve diğer dergilerin de ne beklediğini biliyorum. Bütün dergileri okurum ve ne çeşit işlerin satacağının farkındayım. Yine de öykülerim nadiren basılır ve ben fakirim. Bunun sebebi para getirecek yazılar yazamamam mıdır? Sizi temin ederim, değil. Düşünebileceğiniz her türde hikâye yazabilirim. Eğer Edgar Rice Burroughs bu sabah ölse Tarzan'ı yazmaya ben devam edebilirim. Ya da istesem John Dos Passos veya William Faulkner ya da James Joyce gibi yazabilirim. (Aslında siz de yazabilirsiniz.)

Ama kişiliğimi korumak istediğimi söylemiştim. Bunu söylerken ciddiyim. Kendim olmak yazdıklarımın yayımlanmamasına mal olacaksa razıyım. Şöhrete inanmam. Şöhret bir nevi yalandır, herhangi ünlü biri de size bunu söyleyecektir. Tabii biraz dürüst biri olmalı. Yaşayan bir insan diğerlerinden nasıl büyük olabilir ki? Birinin yazdığı büyük romanlar basılıyor, bir diğerinin yazdığı büyük romanlar basılmıyorsa aradaki fark nedir? Romanların basılmasının onların büyüklüğüyle ne ilgisi var? Paranın varlığı veya yokluğunun insanın karakteriyle ne alakası var?

Ama şu kadarını itiraf edeyim ki benim gibi bir yazar olmanız için onurlu ve inançlı olmalısınız. Hayret verici bir gücünüz olmalı. Ve benim gibi bir yazar olmak yıllar alır, hatta bazen yüzyıllar. Sözcükleri kullanmada yetenekli genç bir adama benim yazdığım gibi yazmasını tavsiye etmem. Ona Theodore Dreiser veya Sinclair Lewis'i incelemesini öneririm. Hatta benim yöntemimi deneyeceğine O. Henry'nin veya The Woman's Home Companion dergisine yazanların izinden gitmesini salık veririm. Çünkü, kısaca söyleyecek olursak, aslında ben bir yazar değilim. On, belki de on beş yıl evvel ilk yazmaya başladığım günden beri yazıya dair kurallara gülüp geçiyorum. Ben sadece genç bir adamım. Yazıyorum, çünkü bana uygun daha medeni bir iş yok.

Aslında ortada şiir formu, öykü formu ya da roman formu diye bir şey olduğuna inanmadığımı biliyor musunuz? Sadece insanın varlığına

inanırım. Geri kalan desisedir. Olduğum insanı bu öyküme aktarmaya gayret ediyorum. Ve aktarabildiğim kadarıyla dünyamı da. Her şeyden önce dürüst ve üslubumda korkusuz olmayı istiyorum. Eğer isteseydim, Dos Passos, Faulkner ve Joyce hakkında biraz evvel söylediğim hem aptalca hem de tehlikeli sözleri silemez miydim zannediyorsunuz? Ya biri çıkıp bana, "Demek Faulkner gibi yazabileceğini söylüyorsun, tamam öyleyse, yaz da görelim bakalım!" derse. Biri bana böyle söyleseydi kesinlikle afallar, utana sıkıla, bu işi beceremeyeceğimi kabul etmek zorunda kalırdım. Yine de, söyleyeceğimi söyledim ve öylece bıraktım. Üstelik kimse kafadan çatlak olduğumu ispat edemez; Viyana'nın en iyi akıl doktorunu öğrencilerinin gözü önünde kudurtur ya da bu tavrı tercih etmezsem bir budala, alık gibi veya bir yüksek mahkeme yargıcı kadar akıllı uslu davranabilirim. Bedenimde insanın bütün geçmişinin toplandığını söylememiş miydim? Ve kuşkusuz geçmişte salaklar da var olmuştur.

Bilmiyorum ama bu şekilde yazmaya karşı bir kanun olabilir. Bu bir suç olabilir. Keşke öyle olsa. Burnumu gıdıklayan bir sineği ezmek benim için imkânsızdır ya da bir karıncanın üstüne basmak ya da ister dâhi ister budala olsun bir kimsenin duygularını incitmek, ama insan ruhunun önüne set çeken kanunları alaya almaktan kendimi alıkoyamam. Gösterişli balonları patlatmak benim için vazgeçilmez bir iştir. Ahlak hocalarının, korkakların ve çokbilmişlerin şişkin egolarında küçük patlamalar oluşturmayı severim. Dinleyin, bu paragrafta böyle küçük bir patlama duyacaksınız.

Konudan konuya atlayan bütün bu sözlerim anlamsız ve boşuna zaman kaybı olarak görülebilir ama değil. Hiç acelem yok –yüz metrelik bir çizgide bütün bir gün yürüyebilirim. İsteyen bu öyküyü bir kenara atıp Cosmopolitan'dan bir şeyler okuyabilir. Kimseden sabır göstermesini beklemiyorum. Sabırlı olan herkese sonunda matah bir şey de vaat etmiyorum. Odamda oturmuş hayatımı yaşıyor, bir yandan da daktilomun tuşlarına basıyorum. Yıllar önce bu dünyadan ayrılan babamın huzurunda oturuyorum. İki ya da üç dakikada bir, bütün bunları nasıl karşılıyor diye sıkıntılı yüzüne bakıyorum. Aynaya bakmak gibi bir şey bu, çünkü onda kendimi görüyorum. Hemen hemen onun önümdeki fotoğrafı çektirdiği yaştayım ve tıpkı onunki gibi bir bıyığım var. Bu adama tapıyorum. Bütün hayatım boyunca taptım. İkimiz de bu dünyadayken onunla bilinçli tek bir kelime bile edemeyecek kadar küçüktüm ama bilinçlendikten ve kendimi ifade edebilecek duruma geldikten sonra çok kereler uzun sessiz sohbetler

ettik. Ona, “Seni melankolik Ermeni, hayatın ne kadar muhteşem!” diyorum. O bana, “Mütevazı ol oğlum. Tanrı’yı ara,” diye cevap veriyor.

Benim babam da bir yazardı. Ama yazdıkları hiç basılmadı. Bütün muhteşem yazmaları bende; muhteşem şiirleri, öyküleri, benim okuyamadığım anadilimizde yazılmış. Yılda iki üç defa babamın bütün kâğıtlarını çıkarır, dünya edebiyatına yaptığı katkıya saatler boyu bakarım. Onun da benim gibi çok fakir olduğunu söylemekten memnuniyet duyarım; nereye gitse yoksulluk yakasını bırakmamıştı. Şiirlerinin ve öykülerinin çoğu, kitap şeklinde katladığı küçük paket kâğıtlarına yazılmış. Sadece günlüğü İngilizce (bu dili mükemmel konuşur ve yazardı) ve keder dolu. Bu günlüğe göre New York’ta babamın sadece iki ruh hali varmış: üzgün ve çok üzgün. Otuz yıl kadar önce o koca kentte tek başınaydı, karısının ve çocuklarının yeni dünyaya geçişi için gerekli parayı kazanmaya çalışıyordu. Kapıcıydı. Bu gerçeği neden saklayayım ki? Büyük bir insanın Amerika’da kapıcı olmasında utanılacak bir şey yok. Eski memlekette saygıdeğer bir kişiymiş, hocaymış babam, ona Ağa diye hitap ederlermiş, bu da hemen hemen lord gibi bir şey. Maalesef, bütün iyi Ermeniler gibi o da devrimciymiş. Soyundan bir avuç insanın hür olmasını istiyormuş. Halkının özgür olmasını arzuluyormuş ve bu uğurda zaman zaman hapis de yatmış. Sonunda işler o kadar kötüleşmiş ki memleketi terk etmezse ya katil olacakmış ya da kurban. İngilizce bilirmiş, Shakespeare ve Swift’i İngilizce asıllarından okumuş. Böylece bu ülkeye gelmiş. Ve kapıcı yapmışlar onu. Sıkı çalışmayla geçen uzun yıllardan sona ailesi New York’ta ona katılmış. Babamın günlüğüne göre, Kaliforniya’da işler bir süreliğine biraz daha iyi gitmiş; güneş ışığından ve muhteşem üzüm salkımlarından bahsediyor. Yani çiftçilikte şansını denemiş. İlk önce diğer çiftçiler için çalışmış, sonra parasını peşin ödeyerek kendine küçük bir çiftlik satın almış. Ama berbat bir çiftçiymiş. Profesör gibi kitap kurduymuş, iyi giyinmeyi seviyormuş. Keyfine, rahatına düşkünmüş ve benim gibi, makinelerden nefret ediyormuş.

Babamın bağı en yakın şehrin on bir mil doğusundaymış. Yakındaki bütün çiftçiler haftada bir veya iki kere, o zamanın yeni modası ve attan da arabadan da hızlı olan bisikletle şehre giderlermiş. Ağustos ayının sıcak bir öğleden sonrasında, iyi giyimli, uzun boylu birinin sıcak ve tozlu şehir yolunda uzun ve sakin adımlarla yürüdüğü görülmüş. Bu kişi babammış. İnsanlar bana babam hakkındaki bu hikâyeyi anlatırlardı ki onun ne kadar

aptal olduğunu anlayayım da onun gibi olmayayım. Bisikletle şehirden dönmekte olan komşu çiftçilerden biri babamı görmüş. Adam şaşırmış.

“Ağa,” demiş, “nereye gidiyorsun?”

“Şehre,” demiş babam.

“Ama Ağa,” demiş çiftçi, “olmaz böyle. Şehre on bir mil var ve sen... Bu giysiler içinde insanlar sana gülecek.”

“Bırak gülsünler,” demiş babam, “Bunlar benim giysilerim. Bana yakışıyorlar.”

“Evet, evet tabii, sana yakışıyorlar,” demiş çiftçi, “ama bu giysiler bu toza ve sıcağa uygun değil. Burada, dışarıda herkes tulum giyiyor Ağa.”

“Saçma,” demiş babam ve yürümeye devam etmiş.

Çiftçi, deli yerine koyduğu babamın peşinden gitmiş.

“Böyle giyinmekte ısrar edeceksen,” demiş, “bari şehre kadar yürüyerek kendinle alay ettirme. En azından benim bisikleti al da onunla git.”

Bu çiftçi babamın yakın aile dostuymuş ve babama büyük saygısı varmış. Kötü bir maksadı yokmuş ama babam hayretler içindeymiş. Adama dehşet ve tiksintiyle bakıyormuş.

“Ne?” diye bağırmış. “Bu deli saçması alete binmemi mi söylüyorsun? O şeytan işi süprüntü parçasıyla didişmemi mi istiyorsun?” (Süprüntünün Ermenice karşılığı çok daha sert ve çirkin bir kelimedir.) “İnsan böyle saçma sapan icatlar için yaratılmamıştır,” demiş babam. “İnsan süprüntülerle başını belaya soksun diye dünyaya gönderilmedi. Dik dursun ve ayaklarıyla yürüsün diye gönderildi.”

Ve yürüyüp gitmiş.

Ah, emin olun bu adama tapıyorum. Ve şimdi odamda yalnız, bütün bunları düşünüp bu hikâyeyi yazarken, babamla aynı kişi olduğumuzu size göstermek istiyorum. Yakında daktilo meselesine de geleceğim ama acele yok. Öykücüyüm ben, pilot değil. Saatte 250 mil hızla giden bir uçağın kokpitinde Atlantik’i geçmiyorum.

Bu yılın, 1933’ün bir pazartesi günü, sonsuzluğu mümkün olduğu kadarıyla bu öyküde toplamaya gayret ediyorum. Bu öykü bir daha okunduğunda, ikimizin sevdiği âlemde babamla birlikte olabilirim ve bu yaşlı dünya üzerinde benim oğullarım dolaşıyor olabilir, babamın benden istediği gibi mütevazı olmalarını isteyeceğim genç adamlar.

Bir anda bir asır geçmiş olabilir ve ben bu anı somut ve canlı tutmak için yapabileceğim şeyi yapıyorum. Müzisyenlerin, enstrümanları kaybolunca veya kırılınca ağladıkları bilinir. Büyük bir kemancı için

kemanı kimliğinin bir parçasıdır. Bense zihni karanlık genç bir adamım, genellikle kasvetli, ciddi ve somurtkan bir adam. Yeryüzü benim, ama evren değil. Söz söylemekten alıkonur, sıradan bir canlı olarak sokağa bırakılırsam hiçbir şey olamam, hatta bir gölge bile. Bakkalın çırağından daha az onurlu, St. Francis Oteli'nin kapıcısından daha az asil, bir taksi şoföründen daha sıradan olurum.

Son altı aydır yazılarımdan ayrıydım, bir hiçtim, kâinat karabasanında cansız ve belli belirsiz bir ruh gibi amaçsızca dolanıyordum. Basit gerçek şu ki kendimi ifade etmeden, kelimeler ve sözler olmadan, ben, kendim olarak var olmuyorum. Anlamsızlaşıyorum, adeta ölü ve isimsiz oluyorum. Herhangi bir insanın böyle yaşaması küfürdür. Tanrı'ya hakarettir. Bu kadar yıldan sonra hiçbir yere ulaşamadığımız anlamına gelir.

İşte bu sebepten tekrar daktilomla birlikteyim, yanı başımda bir tomar temiz yazı kâğıdı duruyor ve sigara dumanıyla dolu odamda babamın beni seyreden fotoğrafıyla birlikte oturuyorum. İşte bu sebepten ölüp de dirilmiş gibi hissediyorum kendimi. Hayatı, sağlam sezgileri ve işleyen zihinleri seviyor ve onlara inanıyorum. Olan bitenin farkında olma hali hoşuma gidiyor. Düzen hoşuma gidiyor. Hayat, içinde Tanrı'nın nefesini taşıyan her insan tarafından yaratılır ve herkes kendi bilincini ve düzenini yaratmalıdır, çünkü bunlar kendiliğinden var olmuyor. Sadece karmaşa, hata ve çirkinlik kendiliğinden var olur. Son derece dindar olduğumu söylemiştim. Öyleyim. Yaşadığıma inanıyorum ve böylesine mucizevi bir şeye inanmak için insan dindar olmalı. Minnettarım ve acizim. Yaşıyorum, öyleyse bırakalım yıllar sonsuza kadar birbirini tekrar etsin, çünkü odamda oturuyor, varlığımın gerçekliğini söze aktarıyor, anlamsızlık ve kargaşadan gerçeği süzüyorum. Yaşanılan şu an artık asla yok edilemez. Zamanı aşmıştır.

Ticarete kıymet vermem. Parası olmayan genç bir adamım. Genç bir adamın az bir miktar parayı akıl kârı bir şeye harcayacağı zamanlar vardır. Satın alabileceği şeyler, dolayısıyla paranın onun için hayattaki en önemli şey haline geldiği anlar da vardır. Ticareti önemsemem ama paraya biraz saygım olduğunu kabul ediyorum. Nihayetinde para epey önemli bir şey ve babamı öldüren de yıllar boyu çektiği parasızlık oldu. Giymeyi hak ettiğini bildiği elbiseleri giymesi o kadar fakir bir adam için münasip değildi; sonunda babam öldü. Sade bir yaşam sürmeye ve hayatımı yazmaya yetecek kadar param olsun isterim. Yıllar önce, üretim, kalkınma, vesaire için çalışırken, altmış beş dolara son model bir taşınabilir daktilo almıştım. (Eğer fakirseniz bu ne kadar da çok paradır.) İlk başta bu alet bana

yabancıydı ve yazarken çıkardığı gürültü canımı sıkıyordu; gece geç vakitler bu gürültü dayanılmaz derecede rahatsızlık vericiydi. Sanki sessizliğin bin kere büyütülmüş haliydi, tabii böyle bir şey mümkünse. Ama bir iki yıl sonra makineye karşı gerçek bir yakınlık duymaya ve onu, müziğe saygısı olan iyi bir piyanistin piyanosunu sevdiği gibi sevmeye başladım. Bu daktiloyu temizlemek bana hiç sıkıntı vermedi. Ne kadar kuvvetli vurursam vurayım makine gevşeyip dağılmadı. Büyük saygım var bu alete.

Ve sonra, bir umutsuzluk nöbeti sırasında, bu küçük makineyi çantama koyup beraberimde şehre getirdim. Bir rehinciye bıraktım ve cebimde on beş dolarla şehirde dolaşmaya başladım. Fakirlikten gına gelmişti.

Önce bir ayakkabı boyacısına gidip ayakkabılarımı parlattırdım. Boyacı ayakkabılarımı parlattıktan sonra, onu benim yerime oturttum, eğilip ben de onun ayakkabılarını parlattım. Bu bir tevazu tecrübesiydi.

Sonra bir sinemaya gittim. Hollywood filmlerinde kendimi seyretmek için insanların arasına oturdum. Oturdum ve güzel kadınların yüzlerine bakarak hayal kurdum. Oradan bir lokantaya gidip yiyebileceğimi düşündüğüm değişik yemeklerin her çeşidinden ısmarladım. İki dolarlık yemek yedim. Garson keçileri kaçırdığımı sandı ama ona her şeyin yolunda olduğunu söyledim. Bahşiş bıraktım. Sonra tekrar şehir merkezine gittim ve karanlık sokaklarda dolaşmaya başladım, kadınların olduğu sokaklarda. Fakir olmaktan yorulmuştum. Daktilomu rehine verip para harcamaya başlamıştım. Kimse, en büyük yazarlar bile, yıllar boyu yoksulluğa dayanamaz. Sanatın canı cehenneme demek de var. Benim o zaman söylediğim de buydu.

Bir hafta sonra biraz kendime gelmiştim. Bir ay sonra tamamen ayıldım ve daktilomu tekrar istemeye başladım. Tekrar sözcükleri kâğıda dökmek istiyordum. Yeni bir başlangıç yapmak. Bir şey söylemek ve bunun söylenmesi gereken doğru söz olup olmadığına bakmak. Ama hiç param kalmamıştı. Daktiloma olan özlemim günbegün arttı.

Bütün hikâye bu. Bunun pek usta işi bir son olduğunu sanmıyorum ama yine de son bu. Ana fikir şu: günlerce daktilomu özledim.

Bu sabah onu geri aldım. Şu anda önümde duruyor ve ben onun tuşlarına vuruyorum ve yazdığım da budur işte.

“Myself Upon the Earth”

The Daring Young Man on the Flying Trapeze, 1934

Savaş

Savaş içimize işlemişti. Her yerde en büyük konu savaştı. Çok fazla yemememiz, hiçbir şeyi israf etmememiz söyleniyordu, her şey çok değerliydi. Savaş pulları almamız söyleniyordu. Binlerce askeri Atlantik'in ötesindeki savaşa gönderiyorduk ve bunun için paraya ihtiyaç vardı. Para kazanıp, tanesi yirmi beş sent olan pullardan almaya teşvik ediliyorduk. Hepimiz bu işin içindeydik; Miss Gamma, biz çocukların da üniformalı adamlar kadar asker olduğumuzu söylüyordu. Bu pek aklımıza yatmasa da savaşı hissediyorduk. Resmigeçitler oluyordu. Uygun adım yürüyen askerler görüyorduk. Güney Pasifik istasyonundan trenlere doluşmalarını seyrediyor, analarının, bacılarının, arkalarından istasyonda ağladığını duyuyorduk.

Her şey Almanya'ydı. Almanya suçluydu. Onlar suça yatkın bir milletti. Bunu dolaylı yoldan öğrenmiştik ama öğrenmiştik. Almanya canavarca bir suç işliyordu. Belçika. Almanlar Belçika'yı haritadan silmişti. Erkekler, kadınlar ve çocuklarla birlikte. Ormanlar, tarlalar, şehirler, hepsi koca koca mermilerle yerle bir ediliyorlardı. Atlantik'te, o büyük denizde bile Almanya günahlarını işlemeye devam ediyordu; büyük bir gemiyi, bizim gemimizi, Lusitania'yı batırdı ve onunla birlikte değerli kargosunu, yani bütün o insanları Atlantik'in dibine gönderdi. Bir denizaltı denizin dibine gönderdi gemiyi, bir Alman denizaltısı. Ama neden? Almanya işte. Savaş işte. Hiçbir şey dokunulmaz, mukaddes değil. Gemi bütün o insanlarla battı gitti, Tanrı Yanı Başınızda Olsun. Üzgün. Çirkin. Yolcular asker değildi ama denizin dibini boyladılar.

Bu çocukların korkulu rüyasını gördüğü bir şeydi: geceleyin Atlantik'in soğuk sularına gömülen binlerce şaşkın insan. Dehşet. Ve denizaltılarıyla suyun altında kayıp giden Almanlar. Almanlar işte böyle şeyler yapıyorlardı. Neden? Muhteşem, büyük bir gemi, milyonlarca dolar, denizin dibinde. Lusitania'yı düşündükçe kendimi çok kötü hissediyordum. İnsanların sulara batışı gözümün önüne geliyordu.

Nefret etmeye başlamıştım. Evet, onlar suçluydu. Almanlar başka bir şeydi, farklı, bizim gibi değillerdi. Onları Charlie Chaplin'in Şarlo Asker filminde görmüştük. Kinema Salonu'nda koltuklarımızın kenarına oturup savaş kahramanı Şarlo'yu alkışlamıştık. Şarlo hatalar yapıyor ama sonunda savaşı kazanıyordu. Kahramanımız, bizim evsiz, yalnız, melankolik budalamız ortaya çıkıp yanlışlıklar yaparak bizim için savaşı kazanmıştı.

Perdede Kayzer'i görünce yuhalamıştık, hepimiz, kasabanın bütün çocukları ve hepimiz filmi ikinci kere görmek için bir sonraki gösterime de kaldık, Kayzer bu kez de perdede görününce bu sefer ilkinden daha yüksek sesle yuhaladık. O Almanya'ydı, uçları yukarı kıvrık o bıyık, birçok ölümün, onca yıkımın, Lusitania'mızın batırılmasının sorumlusu olan adam. Onu Kinema Salonu'nda görmüştük. Zehirli gazların, tankların, Big Bertha'nın,[35] yıkıcı olan ne varsa hepsinin icadına sebep olan adamdı o. Ve Şarlo, bizim komik budalamız, Kayzer'i kepaze ediyordu. Çok iyiydi. Güldük, çok güldük ama bir yandan da daima bir hüzün vardı, çünkü bizi kandırmadıklarını biliyorduk, bu bir komedi de olsa, oralarda bir yerlerde insanların öldüğünü biliyorduk, ama yine de soluksuz kalıncaya kadar güldük. Yalnız biz değil, herkes. Tam savaşın en şiddetli zamanında, her milletten insan sinekler gibi ölürken, biz o küçük sinemada gülüyorduk. Tarihte insanların gülmediği bir dönem yoktur aslında. Tarih, savaş sırasında dahi insanların gülmeye devam ettiğini hep yazacaktır. Çekilen bütün acılara rağmen.

Dünyada bir cani vardı, o da Kayzer'di.

Bu nefret her yerdeydi. Simon adında, konuşmayı yeni öğrenmiş üç yaşında küçük bir kuzenim vardı. Konuşmayı öğrenir öğrenmez söylediği şey, "Kayzer'in kafasını koparacağım," oldu. Nefret her yerde dememiş miydim, işte bebekler bile Kayzer'den nefret ediyordu. Simon, Kayzer hakkında ne biliyordu ki? O yaşta ne bilebilirdi ki? Ama yine de o da bu işin içindeydi. Kimse ona Kayzer'den nefret etmeyi öğretmemişti. Zamanın en geçerli şeyi olan nefret, havaya sinmişti, Simon da nefret duygusunu havadan kapmıştı. Üç yaşındaki bütün çocuklar Kayzer'in kafasını koparmak istiyordu.

Savaş hakkında konuşuyorduk. Bir düzine çocuk, bizim arka bahçedeki ceviz ağacına tırmanıp dallarına oturuyor, Kayzer'i ortadan kaldırmanın çeşitli yollarını düşünüyorduk. İşkence uydurmakta çok mahir bir çocuk vardı. Adı Albert Savin'di, daha ağzı süt kokuyordu ama mahallemizde en iyi işkence metotlarının mucidi oydu. Uydurduğu işkencelerin ana amacı Kayzer'i mümkün olduğu kadar ölümün kıyısına getirmek, tam o anda bir süre kendi haline bırakıp sonra daha kötü başka bir işkenceye başlamaktı tekrar. Böylece Kayzer ölümü binlerce kez yaşayacak ama her defasında yeni bir işkence için canlı kalacaktı. Bizim aklımıza gelen en kötü işkence sadece onu vurmaktı. Bu çok basitti, çok da yetersiz. Kimse onun sadece ölmesini istemiyordu. Bütün çocuklar, onun, sebep olduğu acıların bedelini

ödeyecek kadar acı çekmesini istiyordu. Ceviz ağacında oturup saatlerce Kayzer'e yapacağımız işkenceleri konuşuyorduk. Bazı işkenceler komik oluyordu. Charlie Chaplin aklımıza geliyor, komik işkenceler, sürprizler bulmaya çalışıyorduk. Örneğin, Kayzer'i önemli bir yemeğe davet ediyor ve oturması için ona büyük bir sandalye veriyorduk. Bu bir elektrikli sandalye oluyordu. Kayzer sandalyeye oturup yemek yerken birden elektrik akımı veriyorduk. Ama onu hemen öldürecek kadar elektrik vermiyorduk, akımı yavaş yavaş veriyorduk, bu sırada herkes etrafına toplanıp onunla alay ediyor, yuhalıyor, Lusitania ve Belçika'yı hatırlatıyordu. Bu işkenceyi kim uydurmuştu hatırlamıyorum ama bunu konuştuğumuz günü hatırlıyorum. Güneşli bir yaz günüydü, hepimiz kendimizi ağacın üstünde çok zinde ve canlı hissediyor, bu tür işkencelerden bahsediyorduk. Saatler boyu, bir insanı öldürmeden ona acı çektirmenin en uygun yollarından konuştuk. Akşam olup savaştan söz etmeyi bıraktığımızda, konuştuklarımız hâlâ Krikor'la benim aklımızda, içimizde bir kötülük olarak duruyordu. Bütün bu canavarca şeyler hakkında konuşup, gülüştüğümüz için kendimizden utanıyorduk. Böyle şeyler düşünmek doğru değildi. Ayrıca nezih ve dürüst bir davranış da değildi. Birbirimizi vahşi olduğumuza inandırıyorduk. Oysa yalnız kalınca, konuştuklarımızın ne kadar kötü, ne kadar çirkin olduğunu fark ediyorduk. Yapmayı düşündüğümüz şeylere pişman oluyorduk. İçimizde rezil bir şeyin kök salmasına izin verdiğimizin farkındaydık.

Ama bu rezillik her yerdeydi. Sadece bizim içimizde değil. Kokuşmuşluk gazetelere, şehirdeki her bir insanın rüyalarına dek sinmişti. İşin en kötü tarafı da buydu. Bizi çileden çıkarmak için birçok tahripkâr iş yapılmıştı: gemimiz Lusitania'nın batırılması, bütün o erkeklerin, kadınların ve çocukların öldürülmesi, bütün o şehirlerin ve evlerin yerle bir edilmesi, barışın bozulması. Avrupa'da huzur bozulmuş, sükûnetin yerini koşturmaca almıştı, insanlar kaçışıyordu, kalpler korku, dehşet dolu, insanların aklı karmakarışık. Hiçbir şey tam değil, her şey parça parça oluyor, silahların gümbürtüsü her yanı sarmış. İşte bunların hepsi hayatımızın parçasıydı. Birilerinden ve bir şeylerden nefret etmemiz gerektiğine kendimizi inandırmıştık. Kendi halinde, sessiz sakin, muhterem papazımız bile öfkeden titreyerek yumruğunu salıyordu. O da nefret içindeydi. "Tanrım," diyordu, "Ah Tanrım, izin ver de bu şeyi ezelim, onu sonsuza kadar yok edelim, yıkalım, mahvedelim." Tanrı'ya böyle ifadelerle yakarıyordu. Yani nefret her yerdeydi. Ve bakın iş nerelere kadar vardı:

Bizim mahallede, San Pablo Caddesi'nde oturan Alman bir aile vardı, iyi insanlardı. Kibar, temiz, mütevazı; yani aslında harika insanlardı. Herman isminde bir oğulları vardı, hemen hemen abim Krikor'la yaşıt. Herman'ın iki de zarif kız kardeşi vardı, ama benim anlatacaklarım Herman'ın kendisiyle ilgili. Herman, içine kapanık, biraz durgun, vadinin yerlisi olmasına rağmen hafif aksanı olan kendi halinde bir çocuktu. Günlerden bir gün gene Kayzer'e yapacağımız işkencelerden bahsediyorduk. Utanıyorum ama ben de bu işin içindeydim. Az da olsa ben de bu konuşmalara katıldım. Ben de bazı işkenceler uydurdum. Ama bunun sadece bir oyun olduğunu, kimseye bir kötülük yapmayacağımızı zannediyordum. Bu şekilde konuşarak sadece bir parça rahatladığımızı düşünüyordum, hepsi bu. Ama diğerleri, yani yaşça daha büyük çocuklar öfkelendiler. Kendi kendilerini heyecana kaptırıp, asabileştiler ve eyleme geçme ihtiyacı hissettiler. Birisi Herman'ın adını andı. Onun Alman olduğunu söylediler; Herman Alman olduğuna, Almanya da cani olduğuna göre.... eh bazı çocukların büyüklerden farkı yok, babaları gibi olan çok çocuk var. Süt çocuğu Albert Savin ve Edgar Rife adında başka bir çocuk ortalığı karıştırdılar. Kimseye hiçbir kötülüğü dokunmamış Herman'a karşı nefreti körüklediler.

Her şey bizim ceviz ağacında başladı, ama bütün mahalleye, on iki on üç yaşından büyük bütün çocuklara yayıldı. Bütün nefret dokuz on çocuğun bir araya geldiği bir kalabalıkta vücut buldu ve çocuklar Herman'ı ele geçirmeye karar verdiler. Abim Krikor da onlarla gitti, ben de peşlerinden. Çılgınca bir şey yaptığımızı biliyordum ama onlarla gitmekten kendimi alamadım. Görmek istiyordum. Herman'ın yaralanmasını, duygularının incinmesini istemiyordum ama yine de evde kalamadım. Bana öyle geliyordu ki evde kalıp, olup biteni görmezsem yaşayamam. Krikor benim yanımda yürüyordu, büyük çocukların biraz arkasında kaldık. Kalabalığın bir parçası değildik tam olarak, ama olay bizim ağacımızda başladığı için kendimizi sorumlu hissediyorduk ve konuşmalarımızın ne gibi bir kötülüğe sebep olacağını görmek istiyorduk.

Herhangi bir güruh nasıl ilerlerse, çocuklardan oluşmuş bu kalabalık da öyle San Pablo Caddesi'ne doğru harekete geçti; yüksek sesle konuşuyor, alçakça şeyler planlıyorlardı. Edgar Rife, Hermanlar'ın evinin kapısını çaldı. Başıboş kalabalığın gerisi sokakta durup bekledi. Kapıyı Herman'ın annesi açtı, Edgar Rife bir süre kadınla konuştuktan sonra kalabalığa geri döndü.

“Evde yok,” dedi Edgar. “Annesi kasabaya gittiğini söyledi. Kısa zamanda geri dönecekmiş.”

Bir sürü gevezelik edildi. İçimizde kötü bir his vardı. Durum mide bulandırıcıydı. Abim Krikor, solgun, sinirli, “İnşallah eve dönmez,” dedi Ermenice. “Umarım birilerini ziyarete gitmiştir.”

Ama Herman eve döndü. Biri onun San Pablo Caddesi’nden bize doğru gelmeye başladığını görünce, içi Almanya nefretiyle dolu kalabalık ona doğru koşmaya başladı. Her şey çok hızlı ve aptalca gelişti. Kalabalıktan biri Herman’a sordu: “Sen Alman mısın?”

“Evet,” dedi Herman.

“Kayzer’den nefret ediyor musun?”

Herman, “Hayır, hiç kimseden nefret etmiyorum,” der demez kalabalıktan biri Herman’ın suratına tokadı indirdi. Yanağı kıpkırmızı oldu, gözleri şaşkınlıkla açıldı. Kaçmaya yeltendi. Biri çelme takınca yere yuvarlandı. Üstüne atladılar, yumruklar, tekmeler birbiri ardına iniyordu. Çocukların bu kadar iğrençleşeceğini düşünmemiştim. Ruhlarında bu denli alçaklık taşıdıklarına inanamıyordum. Herman ağlamaya başlayınca ben de ağlamaya başladım. Ağlamamın sebebi bütün bu yaşananlardı, içimizde büyüttüğümüz bu rezilce şey, bir çocuğu yumruklamak, çelme takıp düşürmek, tekmelemek, bir gemiyi suların dibine göndermek, bir şehri yerle bir etmek, insanları vurmak, beni ağlatan bütün bunlardı. Aptal bir bebek gibi ağlıyordum, abim Krikor’un da dudakları titremeye başlamıştı, ağlamamak için dudaklarını ısırdı. Çocuklar Herman’ın suratını kan içinde bırakmışlardı. Bu hayatımda gördüğüm en çirkin, en alçakça şeydi.

Bütün bunlar iki dakika bile sürmedi. Çabucak olup bitti ama çok iğrençti. Bizden küçük askerler olmamız bekleniyordu, küçük kahramanlar, bütün bu çürümüş şeyler işte; sözüm ona medeniyetin koruyucusu olacaktık, oysa yaptığımıza bakın. Herman’ın ağzından burnundan kan gelirken tekrar sordular, “Şimdi söyle bakalım, Kayzer’den nefret ediyor musun?” Herman, “Hayır, sizden nefret ediyorum,” dedi. Küfretti ve bağırdı, “Ne duruyorsunuz, hadi öldürün beni.” Baktılar ki Kayzer’den nefret etmeyecek, ayağa kalkmasına izin verdiler. Ona güldüler, ağlamasını taklit ederek alay ettiler, arkasından yürüyerek itip kaktılar, kıçına tekme attılar. Evin kapısına varana dek bunlar sürdü. Herman evin kapısına gelince koşmadı. Sundurmanın merdivenlerini çıkarken annesi dışarı çıktı ve onu gördü. Kadıncağız titremeye başladı, çocuklar ona da bağırdı. Oğluna koştu ve eve girmesine yardım etti. Çocuklara hiçbir şey söylemedi,

çok şaşırmıştı. Çocuklar, küfredip bağırarak, gülerek bir süre daha evin önünde durdular, sonra dağıldılar.

Evlerindeki bu iki kişiyi, anayı ve oğlunu düşündüm. Bu korkunç bir şeydi. O gece yataktayken abim Krikor'a, "Sen Almanlardan nefret ediyor musun?" dedim. "Ne?" dedi. Ne dediğimi duymuştu, ama bu cevaplaması zor bir soruydu. Onlardan nefret etmemiz bekleniyordu, onlardan herkes nefret ediyordu. Onlardan nefret etmek normal bir şeydi, o zamanın bir gereği. Tekrarladım, "Almanlardan nefret ediyor musun, Krikor?" ve bir cevap vermesini bekledim. Bir müddet hiçbir şey söylemedi. Ne düşündüğünü biliyordum. Nefret ettiği bütün o tahripkâr şeylerdi; cinayetten, yıkımdan nefret ediyordu ama insanlardan, yaşayan insanlardan… Hayır, kalbinde insanlara karşı bir nefret olamazdı. "Hayır, onlardan nefret etmiyorum. Onlar da bizim gibi," dedi. "Kayzer'den nefret ediyor musun?" dedim. "Hayır, Kayzer'den de nefret etmiyorum." Karanlıkta bunlardan bahsettik, sonra ben gene sordum, "Peki, Türklerden nefret ediyor musun, bize o kadar şey yapan insanlardan?" Abim Krikor, "Bilmiyorum," dedi, "Onları hiç insan olarak düşünmedim. Ama onlar da insan. Bizimki gibi aileleri var. Onları hep başka bir şey olarak düşündüm, ama ne olarak, bilmiyorum."

Ama ben Krikor'un Türklerden nefret etmediğini söyleyebilirdim. Sadece insanın içindeki o alçakça şeyden nefret ediyordu, ister Türklerde ister bizde olsun, Allah'ın belası o çürümüşlük. Sonra şöyle söyledi, "Ama onların yaptıklarını bir düşün, sebep oldukları bütün o acıları. Neden nefret ettiğimi bilmiyorum ama nefret ettiğim bir şey olduğunu biliyorum. O çocuklar ve bugün yaptıkları, güzel bir şey değildi. Nefret ettiğim şey işte bu. Tek tek bakıldığında hepsi iyi çocuklar. Ama yaptıkları. İşte o alçakça bir şey."

"The War"

Inhale and Exhale, 1936

Onca İnsan

Bir düş tadındaydı uykusuzluk; küçük oğlanı yatağından çekip aldı, gündoğumuna hazırlanan sokaklara doğru ilahiler, nutuklar eşliğinde iteledi. Şehre doğru hızla ilerledi çocuk, karanlığın içinde kendisiyle birlikte hareket eden insanların varlığını seziyordu. Yürüdükçe çevresindeki kalabalığı daha yoğun duyumsadı, bir alay insan uyum içinde yol alıyordu. Onların arasında kendisinin ortaya çıkabilmesi için yok olup gitmiş bazılarının olduğunu biliyordu. Bir zamanlar bu insanlar da hayattaydılar, çevrelerini huşu içinde incelemişler, uykusuzluğun ihtişamını tatmışlar, bir kahkahanın getirdiği ferahlığı, acının kaçınılmazlığını tanımışlardı. Çocuk bu insanların ürünü, son şekli, son yüzü, son zarif ifadesiydi. Uzayda kalakalmış son maddeydi, kendinden öncekiler anısına bırakılmış son bir düşünce. Yoluna devam etti, hızla, bunca çaba ve telaş gerektiren bir hedef varmışçasına. Şehir, dünyaya geldiği yer, doğudaydı. Bu sokakları öyle çok arşınlamıştı ki her köşeyi, gediği, yolun her tümseğini, kokusunu, sesini ezbere biliyordu. Buna karşın yine de sabah sabah bunları yeniden görmek, böylece kafasındaki her ayrıntının tam da hatırladığı gibi olduğunu kanıtlamak istiyordu. Yaşadığını bilmek, kendisinin çevrede cismi ve ağırlığı olan her şeyin, ister kımıldasın ister put gibi dursun, görülüp, dokunulup, yargılanabilen her şeyin bir parçası olduğunu doğrulamak istiyordu. Çatıların altından süzülmek, duvarların dibinden gitmek, eşiklerden geçip yeni yollar bulmak, odalara girip çıkmak istiyordu. Kımıldamadan duran onca nesnenin arasından akmak istiyordu canı.

Bu tutkunun kendisi dışında, ötede bir yerlere çakılı olduğunun farkındaydı. Şekilsiz, cisimsiz ölüler, içinde itişip duruyor, çocuğu uyandırıp hareket etmeye zorluyordu. Tom'un benzin istasyonunun köşesindeki duvardan atlayıp Bay Sawyer'ın bahçesine geçti. Ne diye duvarı tırmanmış, çime ayak basınca neden adımlarını çabuklaştırmıştı bilmiyordu, ama bunları yapmasa tedirgin, hatta mutsuz olacağını biliyordu. Benzer bir şekilde, iki sokak ötede Ventura Caddesi üzerinde, bir dalı yerden 40-50 santim sıçrama yüksekliğinde salınan çınar ağacına varacağını biliyor ve zıplayıp dalı yakalayarak kendisini yaprakların içine doğru çekeceği anı sabırsızlıkla bekliyordu. Aylardan hazirandı ve çevrede birçok şey sonsuzluğa karışmakta olmasına rağmen, o, bir haziran daha görmüş olduğu, hâlâ bu dünyanın orasında burasında gezinebildiği için tarifsiz bir mutluluk duyuyordu.

Kuzenlerinin oturduğu eve vardığında karanlığın içinden güneş yüzünü gösterdi ve gece bir kez daha gündüz oluverdi. Kentin onca insanı içinde bir tek o bambaşka bir ülkedeydi şimdi. Ani bir yolculuk: Kayısı ve şeftali ağaçlarının yaprakları arasında titreşen rüzgâr onu aldığı gibi geçmişe, uzak sabahların karanlığına, aydınlığına götürdü. Islık çalmaya başladı birdenbire; derken, Ermenice bir türkü tutturdu: Ağlıyor taşlar. Sözcüklerin nereden geldiğini ve müziğe nasıl böyle kolay oturabildiğini merak etti. Karer, gulan, gulan. Karer, gulan. Kim bilir kaç kez eski ülkenin vadilerini dolduran bu koca taşların, kayaların arasından yürümüştü. Domuzdan kaba kayalar, diye düşündü, vay. Ve şu işe bakın, dünyanın onca değişimine inat bu heyulalar hâlâ yerindeydi. Gözyaşları sevinçtendi kuşkusuz. Ey kutsal kayalar, cılız dereler, dedi çocuk, siz çok yaşayın, şenlensin dünya.

Evin bahçesini kat ederken leylağın yanından geçti, mavi renkli çiçeklerin kokusuyla içten içe titredi. İki kuzeninin uyumakta olduğu odanın penceresinin önüne varmıştı şimdi. Sorsanız nedeni meçhuldü ama durup dururken ahşap evin duvarına bangır bangır vurmaya başladı, bir yandan da kendi kendine gülüyordu. Kuzenlerinin sıçrayarak uyandığını, uyku sersemliğinin dizginlediği bir hışımla oraya buraya bakındığını düşledi. Bir süre sonra evden homurtular gelmeye başlayınca seslendi: Kalkın piç kuruları, kalkın hadi. Ermenice devam etti: Sabah olmuştur ha, gidip haber versenize babanıza. Neye uğradıklarını anlayamayan kuzenler içeriden, Kafayı mı üşüttün? diye söylenedursunlar, çocuk gülerek uzaklaştı. Bahçedeki bir sıra fasulye sırığının üzerinden atlamayı ihmal etmemişti, bir yandan da ağlayan kayaların ezgisini mırıldanıyordu hâlâ. Amcası kapıyı açıp, Ne oluyor sana yahu? Uyku tutmadı mı? diye bağırınca çocuk durdu.

Başını çevirip nazik bir şekilde, Sabah oldu, dedi, gün doğdu; bilmek istersiniz diye düşündüm. Elime geçirirsem gösteririm sana sabahı, diye bağırdı amcası. Kapıyı hızla kapatırken Ermenice küfürler savuruyordu. Çocuk sırıtarak tekrar Ventura Caddesi'ne yürüdü. Eski zamanın böyle serin, berrak sabahları vardı, diye düşündü. Kuşkusu yoktu, eskiden neşeli, delidolu insanlar vardı, bir yerlerde. Kendisi de yüzyıllardır uykucularla cebelleşmeye memur edilmişti besbelli.

Çınarın dalını yakalayıp kendini yukarı çekti, dalı jimnastik çıtası gibi kullanarak çevresinde birkaç kez döndü. Hemen ötede bir evin sundurmasında oturan yaşlı bir kadıncağız bu gösterinin farkına varınca,

Çocuğum, yapma çocuğum, diye azarladı onu. Ellerini bırakıp kaldırıma süzüldü çocuk. Günaydın nine, dedi. Erkenden ayaktasın, ne güzel.

Kadının şaşkın bakışlarına aldırış etmeden yoluna devam etti, aklına estikçe ağaçları tekmeledi, çitlere tokat attı. Uzun uzun yürüdü.

Diğerleri konusunda kesin konuşamazdı, ama kendisinin hayatta olduğuna ikna olmuştu bir kez daha. Ve ne olursa olsun yalnız kalmayacaktı, çünkü bu dünyadan geçip giden onca insan artık hep yanı başındaydı.

“The Living Multitude”

Inhale and Exhale, 1936

Sen Bir Ermeni, Ben Bir Ermeni

Gece geç vakit Rostov’da bir birahanenin önünden geçiyordum. İçeride beyaz üniformalı bir garson gördüm. Ermeni’ ydi besbelli. Kapıdan daldım, Nasılsın dedim, evi başına yıkılasıca, nasılsın? Ortak dilimizi kullanarak tabii. Garsonun Ermeni olduğunu nasıl anlamıştım bilemem, ama anlamıştım işte. Hayır, esmerdi diye değil. Burnun kıvrımı da yetmez. Gür, keçe gibi saçlar, dipdiri gözler, bunların hiçbiri belirleyici değil. Bugün dünyada aynı esmerlikte olup aynı burnu ortalıkta gezdiren, saçı, gözleri tastamam böyle bir sürü insan var... ama bunların hiçbiri Ermeni değil. Eşi benzeri yok bizim kabilemizin; işte ben de onların yurduna doğru yol almaktaydım, gecenin bir vakti.

Ama işin aslını sorarsanız, yok öyle bir yer. Ermenistan yok, bu da beni müthiş bir kedere boğuyor.

Evet, Küçük Asya’nın minik bir köşesinde insanların Ermenistan diye bildiği bir yer var, ama doğru değil bu. Ermenistan değil orası, öylesine bir yer. Ovaları, dağları, nehirleri, gölleri, kentleri var bu yerin, ve hepsi çok güzel (dünyanın herhangi bir yerinden daha az güzel değil), ama Ermenistan değil. Sonuçta Ermenistan yok ama Ermeniler var. Bu insanlar dünyada yaşıyorlar, ve saygıdeğer baylar, bu dünyada Ermenistan yoksa Amerika da yok, İngiltere de yok, ne bileyim Fransa yok, İtalya yok, hiçbiri yok; sadece dünya var. Baylar.

Ve ben o güdük Rus birahanesine girdim, sıladaşıma merhaba demek için.

Vay, dedi, dilimizi, konuşmamızı komediye çeviren o abartılı şaşkıyla. N’edersin burada?

Ecnebiliğim okunuyor tabii: Üst baş, şapka, pabuçlar, hatta belki yüzüme sinmiş bir Amerikalılık.

Nasıl buldun burayı?

Çapulcu seni, dedim sevecen bir edayla, yürüyüşe çıktıydım. Memleket neresi? Nerede doğurdular seni? (Şöyle dedim Ermenice: Dünyaya nereden girdin?)

Muşluyum, dedi. Yolculuk nereye? Buraya hangi rüzgâr attı seni? Amerikalısın, belli esvabından.

Muş. Ne severim o şehri. Görmüşlüğüm yok (zaten artık öyle bir yer de yok), şehrin sakinlerini sorarsanız sizlere ömür, insan eliyle... ama severim işte. Babam gençken ara sıra ziyaret edermiş.

Yahu çok hoşuma gitti bu Muşlu kara Ermeni'ye rasgelmek durup dururken. Siz şimdi bunu hayal bile edemezsiniz, dünyanın ücra bir köşesinde bir Ermeni'nin bir diğeriyle karşılaşması ne büyük keyiftir. Hem de birahanede. İçelim arkadaşlar, boş verin biranın kötülüğüne, cirit atan sineklere. Ülkenin başına çökmüş acımasız bir diktatör,[36] ona da boş verin. Bazı şeyler değişmez, içelim.

Vay, dedi. Vay (ağır ağır, altını coşkuyla çizerek) vay. Üstelik dilimizi de konuşuyorsun, unutmamışsın.

İki bardak berbat Rus birası getirdi içeriden.

Oturup konuştuk. Halkımızın o el kol hareketleri, ne çok şeyi bir anda anlatıverir. Dize vurulan bir el, patlayıveren bir kahkaha. Sunturlu küfürler. Dünyayı, dünyayı döndürdüğünü sanan büyük düşünceleri inceden alaya alış. Art arda dökülüveren Ermenice sözcükler, derken bir bakış, bir el işareti, bir gülümseyiş, ve bunların içinden yeniden doğuşu bir halkın aniden, geçmişten geleceğe ölümsüz, güçlü –varsın aradan yıllar geçmiş olsun, varsın kentleri harap edilmiş, babaları kardeşleri oğulları öldürülmüş, mekânları unutulmuş, düşleri acımadan kırılmış, yürekleri nefretle kararmış olsun.

Varsa göreyim bakayım dünyada bir kudretli el, bu milleti, bu kayda değmez halkın oluşturduğu küçük kabileyi yok edecek. Bu halk ki tarihi sona ermiş, savaşlarının hepsini yenilgiyle kapatmış, binaları un ufak olmuş, edebiyatı bilinmez, müziği duyulmaz, duaları okunmaz.

Hadi bakalım, silin bu halkı yeryüzünden. Yine 1915 olsun yıl. Savaş sarsın dünyayı. Mahvedin Ermenistan'ı. Bakalım becerebilecek misiniz? Atın evlerinden, çöllere sürün. Ne ekmek verin ne de su. Yakın evlerini, kiliselerini. Görün bakalım yeniden yaşama dönmeyecekler mi. Görün bakalım bir gün yine kahkahalarla gülmeyecekler mi. Görün bakalım bir halk yeniden canlanmayacak mı, yirmi yıl sonra iki tanesi birahanede karşı karşıya gelip kendi dillerinde gülüşüp sohbete dalmayacaklar mı. Hadi elinizden geliyorsa önleyin. Bakalım dünyanın o pek ulu düşüncelerini tiye almalarına engel olabilecek misiniz, sizi gidi köp'oğulları, işte alın size hoşbeş eden iki Ermeni, hadi onları da yok etmeyi deneyin bakalım.

New York, Ağustos 1935

“The Armenian and the Armenian”

Inhale and Exhale, 1936

[1] Bedros Turyan (Zımbayan): (İstanbul, 1851-1872) “Üsküdar Bülbülü” olarak da bilinen şair, oyun yazarı. Genç yaşta verem hastalığına yakalanıp hayatını kaybetmesine ve az sayıda eser vermiş olmasına rağmen Ermeni edebiyatında büyük iz bıraktı. Romantizm akımının öncüsü kabul edilir.

[2] Hagop Baronyan'ın (1843, Edirne-1891, İstanbul) Medzabadiv Muratsganner adlı eseri kastediliyor. Ermeni orta sınıfının ve aydınlarının vaziyetini hicveden eser, 1880'de İstanbul'da fasiküller halinde yayımlanmış, 1887'de kitaplaşmıştır.

[3] madzun: (Erm.) Yoğurt.

[4] tanabur: (Erm. tan: ayran; abur: çorba) Yoğurt/ayran çorbası.

[5] Şahmuradyan: (1878, Muş-1939, Paris) “Daron (Muş) Bülbülü” olarak da bilinen opera sanatçısı. Eçmiyadzin ve Tiflis’te öğrenim gördükten sonra devrin en önemli sanatçılarından biri haline gelmiş, Avrupa ve Kafkasya’da pekçok yerde sahneye çıkmıştır.

[6] Hikâyenin geçtiği dönemde imparatorluğun doğusunda Ermeni yaşamının merkezi Van olduğundan, Muş bu perspektife göre “gölün öte tarafın(da)” kalıyor.

[7] Hay: (Erm.) Ermeni.

[8] Surp: (Erm.) Aziz.

[9] Mayflower: (İng. “Mayıs çiçeği”) 1620’de İngiltere’den Amerika’ya bir göçmen kafilesini getiren meşhur geminin adı.

[10] Üzüm günü: Meryem Ana'nın göğe alınışının yıldönümüdür; bu nedenle Ermenicede Surp Asdvadzadzin diye anılır. Ağustos ortasına rastlar ve o pazar günü Ermeni kilisesinde üzüm kutsanır. Bu yüzden "üzüm bayramı" da denir. Bu gelenek, Hıristiyanlık öncesinde ana tanrıça Anahit'in günü olarak Ermenilerce kendi yılbaşıları olan Navasart kutlamalarındaki şükran anlayışına dayanır.

[11] Asbarez: (Erm. Meydan) Ağustos 1908'de Fresno'da yayımlanmaya başlayan Ermenice-İngilizce gazete. Devrimci Ermeni Federasyonu (Taşnaktsutyun) Batı Amerika Merkezi'nin resmi yayın organıdır. 70'li yıllarda Los Angeles'a taşınan gazete yayımını halen sürdürmektedir.

[12] İsa Peygamber.

[13] Hayrenik: (Erm.) Vatan, yurt.

[14] Taşnaklar: (Erm.) Taşnak Partisi (tam adı Hay Heğapokhagan Taşnaktsutyun/Devrimci Ermeni Federasyonu) yandaşı kimse. Parti, 1890'da Tiflis'te kuruldu ve sosyalist ilkeleri şiar edindi. Ermenileri içinde bulundukları zor şartlardan kurtarmak için Avrupa, Kafkasya ve Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösterdi. II. Abdülhamit rejimini yıkmak için İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle ittifak yaptı. 1918'de kurulan bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti'nde iktidara geldi. 1920'de Ermenistan SSC'si kurulunca iktidardan uzaklaştırıldı, üç yıl sonra da yasaklandı. Zamanla milliyetçi bir çizgiye kaydı. Halen Ermenistan'da ve Lübnan, Suriye, ABD, Fransa gibi Ermeni nüfusunun yoğun olduğu ülkelerde faaliyetlerini sürdürmektedir.

[15] Kitabın başında verdiğimiz yaşamöyküsünde de belirtildiği gibi, Saroyan ilk Ermenistan ziyaretini 1935 yılında gerçekleştirmiştir.

[16] Ana Kilise: Ermeni Ortodoks Apostolik Kilisesi.

[17] Dad, we are glad: (İng.) “Çok memnun olduk baba.”

[18] hayrik: (Erm.) Baba.

[19] Hayasdan: (Erm.) Hay’ların/Ermenilerin ülkesi, Ermenistan.

[20] Bu öykünün aslında kullanılan “Assyrian” sözcüğü ABD’de Süryaniler için en yaygın kullanılan terim olmasına rağmen bugünün Süryanileri genellikle kendilerine İngilizcede “Aramean” (Arami) ya da “Syriac Orthodox” (Süryani Ortodoks) denmesini tercih etmektedirler. Özellikle Avrupa’daki cemaat arasında, kökeni Asur İmparatorluğu’na dayanan “Assyrian” sözcüğünün Süryanileri tanımlamak için kullanılması çevresinde tartışma sürmektedir. (Türkçe “Süryani” sözcüğü üzerine benzer bir tartışma mevcut değildir.)

[21] Near East Relief: (İng.) Yakındoğu Yardım (Derneği). 1915 yılı Eylül ayında, bir grup Amerikalı tarafından New York'ta, Anadolu, Suriye, Lübnan ve Kafkaslardaki mağdur Hıristiyanlara, özellikle Ermenilere yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Dernek, bu amaç doğrultusunda Batı ülkelerinde pekçok yardım kampanyası örgütlemiştir.

[22] Salvation Army: (İng.) Selamet Ordusu. 1865’te Londra’da kurulmuş uluslararası Hıristiyan yardım kuruluşu. Özellikle fakirler için para, giyecek, eşya vb. toplama faaliyetlerinde bulunur.

[23] (Avedis) Aharonyan: (1866, Surmari [Sürmeli, Iğdır'da]-1948, Paris) Yazar, siyasetçi. Realist akımın önde gelen temsilcilerindendir. Taşnaktsutyun Partisi'nin yöneticilerinden biri olarak 1919'da Ermenistan Cumhuriyeti Millet Meclisi üyeliğine seçilmiş, daha sonra bu meclisin başkanlığını yapmıştır. Sevr Antlaşması'nı imzalayanlardan biri olup, Paris, Londra ve Lozan konferanslarına katılmıştır.

[24](Avedik) İsahakyan: (1875, Gümrü-1957, Erivan) Şair, yazar. Şiirlerinde lirizm ile realizmi birleştirmiş, toplumsal ve siyasi sorunlara karşı hep duyarlı olmuş ve bunların nedenlerini toplumsal adaletsizlikte aramıştır. Devrimci faaliyetleri nedeniyle Çarlık rejimi tarafından iki kez hapsedilmiş, Avrupa'ya geçmiş, Ermenistan'a 1936'da dönmüştür. 1944-57 yılları arasında Ermenistan Yazarlar Birliği başkanlığında bulunmuştur.

[25] Michael Arlen: (1895, Rusçuk-1956, New York) Ermeni asıllı İngiliz yazar. Gerçek adı Dikran Kuyumcuyan'dır. Ailesi Bulgaristan'dan İngiltere'ye 1901'de göç etmiştir. Savaş sonrası dönemin, 1920'li yıllar Londrası'nın renkli yaşamını anlattığı eserleriyle tanınmıştır.

[26] Bu öykü Arman Artuç tarafından çevirilmiştir.

[27] Sevavor: (Erm. sev: siyah, kara) Karalı.

[28] Asıl metinde, yazar yaşlı adamın İngilizceye olan uzaklığını vurgulamış ve “Is that your pencil?” sorusu yerine, kaba bir dille: “Dat your pancil?” diye yazmıştır.

[29] Bu kitap William Saroyan'ın ölümünden sonra basılmış olup, yazarın, çeşitli dergilerde yayımlanmış, ancak kitaplarına girmemiş öykülerinden Leo Hamalian'ın yaptığı bir derlemedir.

[30] Y.M.C.A.: Young Men’s Christian Association; (İng.) Genç Hristiyan Erkekler Birliği. 1844’te Londra’da kurulan, 1851’de faaliyetini ABD ve Kanada’ya da taşıyan yardım kuruluşu.

[31] E Pluribus Unum: (Lat.) ABD’nin “Hepimiz Birimiz İçin” ya da “Çokluktan Birliğe” olarak çevrilebilecek ulusal düsturu.

[32] In God We Trust (Tanrıya Güveniyoruz) paranın kenarında, Liberty (Hürriyet) ortasında yer alır.

[33] pinochle: 2-4 kişi arasında, 48 kart ile oynanan bir iskambil oyunu.

[34] Hun: Alman askerleri için hakaret amaçlı kullanılan bir söz.

[35] Big Bertha: Birinci Dünya Savaşı’nda Almanların Paris’i bombalamak için kullandıkları büyük top.

[36] Yosif Stalin kastediliyor.